

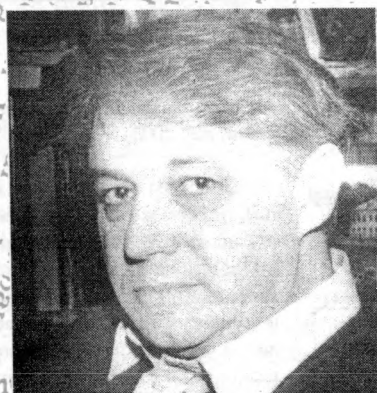
APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE
LUNAR

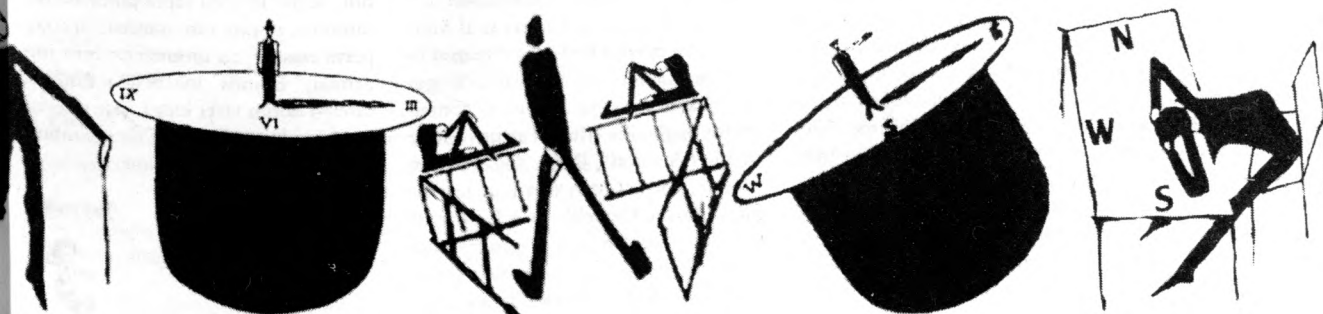
Dosar Dorli Blaga

Laura Pavel
despre
Nicolae Breban

Norman Manea,
Vorbind pietrei

ul XV nr. 2
(165)
2004

Revistă editată cu sprijinul financiar al MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR
și al CONSILIULUI LOCAL CLUJ-NAPOCA

Revista Revistelor americane

Anul trecut, simultan cu apariția ediției originale, românești, a „bil-dungsromanului” *Întoarcerea huliganului* (Polirom), a apărut și traducerea în engleză a acestui roman, la editura newyorkeză Farrar, Straus, Giroux. Publicăm în continuare extrase din presa americană despre acest roman, nominalizat de *The San Francisco Chronicle* și de *The New York Times Book Review* printre cele mai bune cărți publicate în SUA în 2003.

„Știm când descoperim o operă literară care ne schimbă, pentru restul vieții, felul de a vedea, felul de a înțelege chiar și ce înainte credeam că înțelegem.

Cel înecat și cel salvat a lui Primo Levi, *Moartea lui Ivan Ilici*, *Salomul nr. 6*. Și acum, *Întoarcerea huliganului*.

Sînt profund recunoscătoare pentru această aproape nepămîntescă rememorare, plină de viață, de sînge și carne.” (Cynthia Ozick, iulie 2003, în comunicatul de presă al editorului)

„O lucrare densă, captivantă și extrem de complexă.” (*Publishers Weekly*, 9 iunie 2003)

„Imaginați-vă, de cealaltă parte a unei oglinzi a totalitarismului, reversul cărții lui

Nabokov, *Vorbește, memorie*.” (*Harper's Magazine*, aug. 2003)

„Memoria lui Norman Manea bîntuie, pe hartă și în imaginație, prin locuri în care cei mai mulți americani nu vor merge niciodată... Dl Manea este subtil și șovăitor într-un fel care sugerează nu doar un context necunoscut ori o strategie literară, ci un soi de disperare privind comunicarea însăși. Cit despre experiență: cartea este pregătirea unei întoarceri acasă care, chiar cînd are loc, nu aduce cu ea o epifanie ori o reconciliere, ci numai un alt set de întrebări. Motoul dlui Manea ar putea fi luat din Eliot: «După asemenea cunoaștere, ce iertare?». Acest scepticism tragic este un binevenit antidot pentru mania americană a «închiderii».” (*The New York Sun*, 27 august 2003)

„«Bogat în pierderi», Manea se regăsește locuind la etajul 17 al hotelului Intercontinental din București. Dedesubt se află străzile familiare, pline de voci și explicații, justificări și regrete și, mai jos, străzile și vocile trecutului, ale mamei și tatălui său, ale iubitelor și prietenilor, formînd un fel de a doua Romînie. De aici își poartă Manea bălăile cu demonii pierzaniei, observînd la un moment dat că «singurătatea este singura noastră patrie».

Dacă exilul a fost una dintre experiențele definitorii ale secolului trecut (promite să fie și a acestuia, care îmbătrînește cu repeziciune), atunci Norman Manea a scris o carte pentru toate timpurile: o radiografie a exilului și a nemulțumirilor sale atît de conforme clișeului cultural, atît de rezistentă la lînguşeala retrospectivei, încît tinde să dez-

văluie peisajul interior al dezrădăcinării în toată complexitatea sa, sfişindu-ne inimile. Matură, dificilă, bogată în ironie și paradoxuri (aşa cum bogat a fost Kafka, aşa cum bogaţi au fost Musil şi Gombrowicz), *Întoarcerea huliganului* jupoaie facila ca pe o piele. Este o reprezentare în acelaşi timp chinuitoare şi controlată feroc. Rezultatul se poate foarte bine înscrie printre cele mai de preţ amintiri ale unei generaţii.” (*The San Francisco Chronicle*, 10 august 2003)

„Un scriitor aparte, a cărui viziune asupra totalitarismului este mai apropiată de ameninţarea obscură a lui Kafka, universală şi totuşi asumată intim, decît de structura detaliată a lui Orwell... arta implicării, a cărei intensitate poate părea o stare onirică, ne conduce pe nesimţite printr-o fereastră pe jumătate luminată, în lipsa unei uşi.” (*The New York Times*, 21 sept. 2003)

„O carte extraordinară” (*The New Yorker*, 1 sept. 2003)

„Călătoria caleidoscopică prin trecutul recent şi îndepărtat alcătuieşte substanţa *Întoarcerii huliganului*, populată cu numeroase momente şi personaje emoţionante. Totul e povestit cu îndemînarea caustică şi forţa lirică pe care am aşteptat-o de la desăvîrşitul romancier care ne-a oferit *Fericierea obligatorie* şi *Plicul negru*.” (*The New York Times Book Review*, 21 sept. 2003)

„«O carte trebuie să deschidă răni vechi, ba chiar să provoace altele noi. O carte trebuie să fie o primădie», conchide Cioran. *Întoarcerea huliganului*, bine tradusă din română de Angela Jianu, îndeplineşte această cerinţă. La sfîrşitul rememorării, Manea este ca un insomniac care a trecut printr-o noapte cumplită, şi ştie că vor mai urma şi altele la fel. Călătoria acasă nu-l reface. A rămas, după cum spune, «un locuitor stînjinit» al propriei sale biografii. Mai degrabă decît ca o figură tragică, el se vede pe sine ca pe un clown. «August Prostul este un paria, ratatul, cel care primeşte întotdeauna un şut în fund, spre desfătarea publicului. August Prostul este exilatul», scrie el. Un prieten i-a reproşat o dată că e prea serios, prea etic şi nu desul de jucăuş pentru a fi potrivit în rol. Spusele prietenului erau adevărate, dar nu şineau seama de ceea ce dă forţa scrisului lui Manea. Lumea noastră, în viziunea lui, este un loc în care ridicolul domneşte asupra tuturor vicilor omeneşti şi torturează pe oricine fără nici un răgaz; nu poate fi ignorat, pentru că nu ne va ignora pe nici unul. Dacă e aşa, şi proştii sînt martiri. Cuvintele îi fac să sufere şi tot cuvintele îi salvează. Forţa lui Manea ca scriitor vine din profunda lui solidaritate cu astfel de oameni. El se gîndeşte la toţi aceia – inclu-

siv la el – care au jucat rolul prostului într-unul din multe circuri ambulante ale istoriei.” (*The New York Review of Books*, 23 oct. 2003)

„Iosif Brodsky a recomandat ca scriitorul în exil să îmbrăţişeze din tot sufletul «dimensiunea metafizică», pentru că «a o ignora sau a o evita înseamnă să te minşi pe tine însuşi asupra semnificaţiei a ceea ce şi s-a întîmplat... să te anchilozezi într-o postură de victimă neînţeleasă». În acelaşi timp, a afirmat el, scriitorul din exil, pentru că a suferit de obicei în miinile unei tiranii politice, este capabil să se privească pe sine ca un «martir recunoscut», «care nu e controlat de nimeni», a cărui posibilă insignifianţă în locul unde a emigrat poate fi contracarată de afirmarea fermă a statutului său privilegiat şi exemplar de om care a suferit şi de martor. Cîtă vreme scriitorul exilat se va simţi marginal în noul său loc de rezidenţă, spune Brodsky, el ar putea să devină «o fiinţă ce priveşte şi trăieşte în trecut», ignorînd, în cea mai mare parte, realitatea prezentă, reciclînd «materia familiară a trecutului său» şi trăind elegiac.

Pericolele sînt evidente. Ele includ ceea ce Brodsky numeşte «repetitivitatea nostalgiei», încetinirea «evoluei stilistice» a scriitorului şi chiar un cinism insidios. «Vechile întîmplări i-au folosit măcar o dată: i-au asigurat exilul. Iar exilul, în cele din urmă, e un fel de succes... De ce să nu mai profităm puţin de vechile şi bunele întîmplări?»

Nici un memorialist cu care sînt familiarizat nu pare să înţeleagă mai acut decît Norman Manea pericolele prezentate de Brodsky. Încă şi încă o dată, în *Întoarcerea huliganului*, Manea se fereşte de lînguşeală, simpatie, laudă. El adulmecă mereu în propriile-i propoziţii după urme ale clişeele, iluziilor, laudei de sine. Pentru orice modestă afirmare de sine există numeroase pasaje de auto-persiflare caustică. Peste tot, Manea se interoghează despre propria-i tendinţă de a deveni ceea ce detestă: un simbol, o întrupare, o victimă «vandabilă» sau un răzbunător. El ştie ce tentant e să împingi în prim-plan «vechile şi bunele întîmplări», să conspire pentru fabricarea unui mit confortabil, care trivializează suferinţa. Nici un martor al cîtorva barbarii ale secolului trecut nu şi-a instruit atît de insistent cititorul cu privire la procesul prin care «Atrocităţile de joi s-au transformat în idei pentru sloganele de pe tricourile de vineri».

O carte autentic mare.” (*The New Republic*, 19 ianuarie 2004)

ga, se prezintă ca o elegantă şi solidă publicaţie academică. Numărul pe care îl avem în faţă este dedicat „Scrierilor de tinereţe” ale unor autori celebri: Cioran, Kundera, Eliade, Orwell, Mar-

gret Atwood sau Rebreán Oliver (Liviu Rebreanu pe vremea cînd scria ungureşte), Fitzgerald etc. Fără ca autorii să se fi chiar înţeles dinainte, cîteva texte (cele despre Cioran, Kundera şi Rebreanu) conturează un spaţiu istoric şi cultural din ce în ce mai discutat în exegeza universală: spaţiul Europei Centrale, al Imperiului bicefal, ce mai, spaţiul magic şi greu de istorie al Kakaniei. Studiile lui Ion Vartic, despre Transilvania văzută de Cioran ca o potenţială „Prusie a Romîniei” („*Prusia*” de la graniţa Kakaniei), cel al lui Horia

Ursu despre Milan Kundera, al lui Ovidiu Pecican despre Rebreanu (*Rebreán Oliver pe drumul Damascului. Un prozator român al Kakaniei*) şi al Martei Petreu despre *Problema evreiască în opera lui Cioran* intră în această categorie. Foarte interesante sînt şi contribuţiile anglistilor Maria Petruş (despre Margret Atwood), Diana Zagan-Zelter (despre *Marele Gatsby*) ori Eugenia Irimiaş (despre Orwell). La fel, incitant textul lui Nicolae Şera despre evoluţia operei eliadeşti. Secţiunile *Văria* şi *Recenzii* completează în mod fericit acest

număr, căci informează cititorul despre cărţi, filme, probleme de aiurea şi de la noi. Scrisă în vreo şapte limbi ale pămîntului, printre care româna, cu o co-pertă austeră, cu un interior bine imprimat, frumos machetat, *Lingua*, căreia-i dorim viaţă lungă, este o revistă numai bună de trimis (la schimburi universitare, fireşte) în lume.

Nichita Stănescu

La o asemenea aniversare mi-ar fi plăcut ca Nichita să fie în viață, cu toate că el e mereu de față, în felul celor plecați, foarte grăbiți să întâlnească nemurirea. Aici, în Suedia, Nichita e un poet viu – noi traduceri se pregătesc pentru viitor – un poet viu a cărui operă, după moarte, crește în intensitate. Nichita a avut un instinct infailibil. Născut într-un context genetic princiari, avînd totul în sine pentru a fi poet, fără efortul celor care trebuie să devină poeți, el era parcă, de la început, Poetul cu majusculă, ca Rilke ori ca Dylan Thomas. Nu din întâmplare a fost pus aici, în Suedia, de la început, alături de Rilke – un poet fără orgoliu și fără vanitate, nefăcînd absolut nimic pentru a-și promova poezia sau pentru a fi premiat. Viața lui, plină de haos, amintește mereu de Dylan Thomas, a cărui existență a fost o catastrofă, dar a cărui poezie a rămas cristal pur.

L-am cunoscut pe Nichita imediat după terminarea liceului. A fost ca și cum aș fi traversat o flacără vie, dar focul nu m-a distrus și nimic n-a exterminat în mine puterea de a iubi viața. A fost exact ca în cuvinte lui Nietzsche: „Tot ce nu ne distruge ne fortifică”. Nichita m-a fortificat, a împins viața mea spre cristalizare, am învățat să fac distincție între om și poet, să-l înțeleg pe omul generos și strategiile lui de supraviețuire, care nu i-au deteriorat adîncul ființei, într-un cuvînt, calitățile surprinzător de luminoase la care s-au încălzit, măcar o clipă, mulți, recunoscîndu-i farmecul și imensa energie poetică. N-am fost niciodată atît de fericită și nefericită cu o ființă cum am fost cu Nichita, atingînd parcă adîncul și înălțimile lui *a tîi*. Am rîs, am plîns, m-am jucat total. A fost o inițiere perfectă în arta de a trăi și de a supraviețui îngrozitoarei îndrăzneii de a iubi. Am învățat repede că un creator trebuie să devină expert în arta de a trăi, să-și asume mari riscuri și singur să-și găsească aurul. Nichita le-a arătat multora aurul, deci și mie. Dar a trebuit să-l descopăr prin propriile forțe, săpînd, ca să-l redau luminii. L-am înțeles pe Nichita din ce în ce mai mult în diferitele etape ale vieții mele și, după formula fericită a lui Igor Stravinski, exprimată într-un eseu despre geniile muzicii: „A înțelege înseamnă a iubi, după cum a iubi înseamnă a înțelege”. Nichita, la mulți ani! acolo unde te afli acum, poate în unul din cerurile swedenborgiene, al celor cu merite extraordinar de molipsitoare, printre ele și meritul cognitiv al persoanei și creației tale.

GABRIELA MELINESCU

Eram deja contaminat de Nichita cînd l-am întîlnit, din cînd în cînd, la Paris, prin 1967. I-am urmărit cu încîntare zborul poetic, iar cînd s-a stins, oarecum pe neașteptate, acum douăzeci de ani, am resimțit intens durerea de a-l fi pierdut pe cel mai important poet român postbelic. În jurul anilor '80 s-au înfiripat cîteva din lucrările mele, care i-au însoțit poezia, în majoritatea lor în colaborare cu Anton Tauf și cu minunații mei colegi de la ansamblul *Ars Nova*. Ne-am bucurat să-l avem alături, în casa noastră, la concertele noastre, la Cluj sau la București, știam că ne urmărește demersul muzical și îi suntem și acum recunoscători că, prin poezia lui, ne-a impulsionat să realizăm un număr de lucrări care au continuat să apară și după moartea lui, nu ca un ecou postum, ci ca o permanență. Suntem, Anton și cu mine, dedicarii unor superbe poeme dictate dintr-o suflare de Nichita, cu acea generozitate de mare risipitor pe care i-o cunoaștem. A risipit frumusețea cu aceeași nonșalanță cu care dăruia cam tot de poseda: versuri, cărți, monede rare, desene sau icoane, fără a aștepta recunoștința celor din jurul lui. Mă gîndesc cît de mult i se potrivea dictonul francez de pe frontispiciul dicționarului *Larousse*: „Je sème à tout vent”. Faptul că mai are și azi detractori înverșunați demonstrează încă o dată cît de insuportabilă, cît de jignitoare poate fi prezența geniului pentru niște spirite meschine și mediocre. Ar fi meritat cu prisosință Nobelul de care a fost atît de aproape, după ce fusese încununat la Struga de fideli săi admiratori sîrbi. A scris o poezie liberă, într-o perioadă în care libertatea de gîndire era îngădită, aducîndu-ne un benefic exemplu și o speranță în cenușul cotidian al acelor ani. Ce șansă pentru noi să-i fim contemporani! Ce șansă pentru cultura română! Mult îndrăgitele Nichita, sunt sigur că, acolo unde te afli acum, Dumnezeuul poeziei te-a chemat să stai la dreapta sa. Te rugăm să ascuți, cu îngăduință, scurtul nostru omagiu muzical.

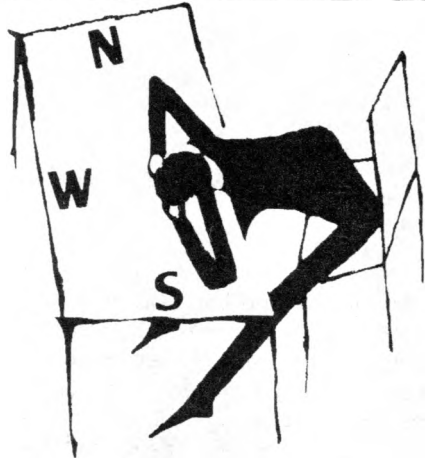
CORNEL ȚĂRANU

* Cele două alocuțiuni au prefătat, în decembrie 2003, spectacolul Nichita de la Sala Euphorion a Naționalului clujean; recitalul a fost regizat de Anton Tauf și susținut de Anton Tauf, Eva Crișan și Carmen Culcer.

Cuprins

• IN MEMORIAM NICHITA STĂNESCU		
Evocări de Gabriela Melinescu și Cornel Țăranu		3
• PUNCTE DE REPER		
Sensul – între memorialistică și ficțiune	Laura Pavel	4
• CRONICA LITERARĂ		
O carte inițiată	Ștefan Borbély	6
Căderea în cer	Irina Petraș	7
• POEM		
Vorbind pietrei	Norman Manea	8
• PROZĂ		
Șalul negru	Adrian Grănescu	10
• DOSAR		
Prietenii, medalii cu două fețe	Dorli Blaga	11
•		
Jurnal suedez III (17)	Gabriela Melinescu	17

• BALCANOLOGIE		
„Suvenire și impresii”	Mircea Muthu	18
•		
Cărți primite la redacție		18
• ESEU		
Epistolă hivernală despre Japonia	Michael Finkenthal	19
• CONVERSAȚII CU...		
Matei Vișniec		20
(interviu realizat de Dora Pavel)		
• COMENTARII CRITICE		
Elisabeta Pop – vocația prieteniei	Valentin Chifor	22
Erosul ca subiect major	Călin Teuțișan	23
Poezia ca gîndire esențială	Nicolae Turcan	24
• EXEGEZA OPEREI LUI CREANGĂ		
Icoana stării omenești	Constantin Cubleşan	25
•		
Revista revistelor	Adriana Pop	26

Autenticitate, „sinceritate“, ficțiune

Conceptul de *autenticitate* – tot un însemn al lumii ficționale, deci nu mai mult decât un alt tip de convenție, de *mimesis* –, acreditat, în spațiul modernității românești, de Camil Petrescu, Anton Holban și Mircea Eliade, pare a nu mai avea relevanță, în plan teoretic și ca tehnică a scriiturii deopotrivă, în literatura ultimelor decenii de la noi. El se vede frecvent înlocuit cu termenul – extrem de lax din punct de vedere conceptual, și nu tocmai operant în teoria literară – de *sinceritate* aparent necondiționată. Ea, sinceritatea, i-ar aparține vocii textuale, sau autorului însuși, ca „ființă de hârtie“ și, nu în ultimul rând, „de carne“, ca profil moral, paideic, pentru o societate aflată în derivă și în căutare de repere.

Glosând asupra succesului reputat, vreme de mai bine de un deceniu, de literatură, adesea irelevantă estetic, a zguduitorilor *sincerității*, adică a memoriilor de detenție și a jurnalelor de scriitori, criticul Ion Simuț resimțea drept stringentă nevoia de a iniția la revista *Familia*, în septembrie 2002, o incitantă dezbatere despre „reabilitarea ficțiunii“. Opțiunea sa de a se reorienta înspre analiza literaturii de ficțiune se revendica în parte de la chiar gustul public. Un gust, se pare, caracterizat el însuși acum, în Europa lui Ian McEwan, Andrei Makine și Dai Sijie, dar, în fine, și la noi, de ceea ce se poate numi, cu o formulă devenită deja clișeu, *foamea de ficțiune, de roman*. A vorbi despre necesitatea ficțiunii astăzi este, cred, pentru critic o ambițioasă încercare de a induce literaturii actuale o „direcție“, să-i zicem, preponderent estetică și ficționalistă. A susține îndreptățirea ontologică – dincolo de simpla nevoie de evaziune a cititorului din fața realității ultragiante – a unor *lumi posibile*, ficționale, înseamnă, așa zice, și o provocare polemică la adresa unei anume jurnalistici literaturizate, mai exact, a unei părți a literaturii noastre extrem-contemporane a cărei valoare și miză sunt mai degrabă pretins „etice“ decât estetice. Fiindcă ficțiunea, compromisă, se știe, de mecanismele utopice ale ideologiei ea însăși ficționalizantă de dinainte și de după decembrie 1989, s-a văzut prea îndelung neglijată, fie în favoarea scrierilor jurnaliere, fie în aceea a expeditorilor textualiste ori a manierei parodic-subversive de a manipula „mesajul“ în sens pragmatic, extraestetic.

Romanul memoriilor

E aproape o banalitate a spune că un scriitor de valoarea lui Nicolae Breban, „hipnotizat“ el însuși dintotdeauna de fan-

Sensul - între memorialistică și ficțiune

Laura Pavel

tasma Romanului, de care se lasă sedus independent de avatarurile contextului socio-politic și ale mentalului colectiv al epocii, scrie în fond, o dată cu primul volum al memoriilor sale intitulate *Sensul vieții (Memorii I)* (Iași, Polirom, 2003), un alt roman, fascinant la rândul lui. Și totuși, argumente se pot găsi din abundență pentru a susține o *iminență a ficționalizării* de sine în discursul uneori confesiv (existent deja o dată cu convorbirile romancierului cu Ovidiu Pecican, din volumul *O utopie tangibilă*, apoi în dialogurile cu Constantin Ifțime, intitulate *Confesiuni violente*, ca și în ale sale *Stricte amintiri literare*), alteori eseistic al memorialistului, de această dată, Nicolae Breban.

În volumul de eseuri *Riscul în cultură*, autorul lui Grobei își mărturisea opțiunea pentru un *stil* românesc care să însemne nu în primul rând „acuratețe stilistică“, ci capacitatea de a face să se audă *gâfâitul* autorului, prin recursul la „frază redundantă“, cu verbul pus la sfârșit – ceea ce romancierul numea, altă dată, „frază-melc“: „Gâfâitul meu e acolo, în pagină. Uneori, e unul zgomotos, de parcă ar fi încă o persoană în cameră. În plus, riscul pe care mi-l asum sondând profunzimile se mută în stilistică“. Fenomenul prin care vorbirea personajelor brebaniene era hipertrofiată și anamorfozată a fost, de altfel, diagnosticat de Nicolae Manolescu printr-o formulă devenită faimoasă: *grobeizarea* naratorului. Meditând cu un scepticism echilibrat asupra „capcanelor“ *sincerității*, inerente oricărei însemnări autobiografice destinată unui public cititor, romancierul devenit memorialist își vede imaginea trecutelor vremi cu o paradoxală distanțare tandră. Acel „tinerel“ care a fost cândva eul său, stângaci și suferind de o simptomatice „întârziere de destin“, i se pare nu doar un străin, ci chiar un frumos „cadavru“: „Stau uneori în «fața» copilăriei și a primei mele tinereți ca în fața cadavruului unui bătrân aflat pe masa de disecție. E o puternică inversare de vârste, așa cum în vechile, impresionantele aparate de luat vederi de la începutul secolului trecut imaginea se reflecta răsturnată“.

Autorul își începe romanul memorialistic respectând în cea mai mare parte succesiunea cronologică a revelațiilor sale existențiale sau a „accidentelor de destin“: relația cu tatăl cenzurator și tentativele acestuia de a-i induce de timpuriu sentimentul religios, dar și relația cu mama protectoare, excluderea din facultate sub pretextul originii „nesănătoase“, momentul de cotitură reprezentat de moartea tatălui, bolile sale succesive,

cu efect în mare măsură inițiativ asupra-i, relația cu grupul literar al lui Florin Mugur, apoi cu acela, esențial în formarea sa intelectuală, al lui Nichita Stănescu, Matei Călinescu, Cezar Baltag, evocarea prietenilor literare, mai precis, glosele – adeseori dense poeme în proză – asupra vocației prieteniei, incapacitatea de adaptare, ori „falsă“ adaptare la cerințele socialului, asumarea donquijotescă a ridicolului unei atitudini, al unei anumite vârste, relațiile cu colegii de clasă – între care se singularizează figura de „înger“ și de maestru ratat, un fel de „mic zeu“, a lui Dorin Corcimariov –, cu femeile – îngeri sau demoni –, și, în fine, filosofica și aproape mistica „relație“ cu gândul morții și, mai ales, cu *destinul* autoconstruit, adică obstinția recunoașterii unui *sens*. Grație „îngerului“ epic care îi stă în preajmă, Nicolae Breban nu rezistă tentației de a construi numeroase bucle ori „culoare“ narative, consecvent reintegrate însă, de la un paragraf la altul, tramei biografice principale.

Într-o amplă *frază-melc* (o punere în abis, de fapt, a metodei sale mnemotehnice) Nicolae Breban reeditează, la nivel imaginar, un fel de rembrandtiană *Lecție de anatomie*. De astă dată, descrierea imaginară a traiectoriei urmate de propriu-i *sânge* printr-o „masele mari de organe“ ale amintirilor ar putea fi citită, uneori, ca o metaforă abisală menită să transcrie corporalitatea memoriei și deopotrivă a propriei *identități* (născută prin chiar rememorarea de sine, ficționalizată), iar alteori ca o metaforă a mult râvnitului *sens* existențial, un sens visceral, în-corporat, în-sângerat, așa zice, în matrița limbajului: „Mă aplec cu atenție și cu o măruntă, infimă, subreptică oroare deasupra acelui trup ce fusesem eu însumi (...) Tai, disec în stânga și în dreapta, deschitez membre, separ ligamente, ocolesc mase mari de organe, îmi afund, cum se întâmplă, mâinile în «tone» de sânge, cu indiferență, de parcă nici nu ar fi propriu-mi sânge și... nici nu este! E sângele unei alte, pierdute, vârste, al unei «alte lumi», cu un alt aer, oameni, probleme, drame, alt cer, alte obsesii, alți eroi și alți învinși, poate alți Zei“. Nu e de mirare, deci, ca între considerațiile eseistice ale memorialistului Breban să se numere și afirmația paradoxală după care *sinceritatea* profundă a unui autor – și e invocat, în acest context, Tolstoi – ar fi de găsit în chiar opera sa, iar nu în jurnal.

Frumoasa fatalitate a *ficțiunii* se verifică, în *Memoriile* brebaniene, la tot pasul. Ea e vizibilă, pe rând, în conținutul când aforistic, când divagant și mustind de poeticitate

al aserțiunilor, în caracterul visceral ori, dimpotrivă, diafan al imaginarului la care recurge autorul-narator, devenit personaj, ca și în stilul plin de teatralitate al frazării. Este, aceasta, o teatralitate organică, deloc ostentativă, o punere în scenă a discursului, destinată persuadării și „luării în posesie“ a cititorului, ca și autoiluzionării sau deziluzionării de sine donquijotești. Toate îl amintesc pe histriionul surprinzător de profund care se dovedește a fi, de pildă, „Don Juan“-ul Rogulski – un *creator* (al feminității, *opera* sa numindu-se, astfel, Tonia) și un maestru al seducției erotice și epice el însuși.

Identitatea hibridă și autoficțiunea

Autorul își *recunoaște* propria pre-destinare ereditară încă din primele pagini ale memoriilor, mai exact se recunoaște, în hibriditatea condiției sale de „preot-comerciant“, numai atunci când se scrie pe sine. Numai astfel se poate descoperi hărăzit cu un *sens* al propriului epos existențial, făcând ca creditarea să pară la rândul ei nu mai puțin decât o pre-scriere metafizică: „M-am născut în prima treime a secolului XX, în nordul țării, în casa unui preot greco-catolic, căsătorit cu o nemțoaică din sud, din Banatul sârbesc, născută, ea însăși, într-un castel din Ungaria. (...) Dinspre Brebani, mă «anunță» un lung șir de preoți de țară, maramureșeni, de partea Böhmlerilor, un clan de comercianți (...) nu putea «ieși» decât un hibrid, un fel de «preot-comerciant» (...) Preot, evident, cu pulsiunea paranoidă de a «avea un mesaj» de transmis omului și umanității (...). Comerciant – în sensul de «colportor» de senzații, idei, vești și false istorii, ins sensibil la o «largă clientelă», apt, se pare, de a se refăce de fiecare dată când «casa sa» e declarată în stare de faliment“. Această siluetă de cuvinte, fantasmatic-livrescă la început, *devine* în permanență, evoluând înspre momentul revelatoriu al „sincerității“ față de sine, al în-ființării. Ceea ce se întâmplă numai prin autoficționalizare, autorul plasându-se, adică (întrucâtva ca personajul său din *Drumul la zid*, Castor Ionescu), pe „celălalt versant“ al vieții. Naratorul numit „Brebani“ în interiorul textului este, parțial, rezultatul unei *autoficțiuni*, oarecum în felul personajului-narator numit „Borges“, din *Aleph*-ul borgesian: „...Nicu sau Nicușor Brebani, ce-mi purta numele, se cuibărise ca un pui de cuc în cuibul familiei mele, îndrăzneala «în numele meu» să spere, să respire (...)“. Identitatea sa psihologică este prin excelență hibridă, trădând, ca la toți eroii brebanieni (de la Minda din *Îngerul de gips* până la Rogulski din *Don Juan*, Grobei din *Bunavestire*, sau la Amedeu Dumitrașcu și Măriuțan din *Zina și noaptea și Voința de putere*), o *ruptură*, parcă programatică, o anamorfoză evolutivă ori un *salt* tipologic: acela de la ipostaza de (aproape) impostor, față de sine însuși sau față de *altul*, *tinerelul* incert din sine – „am sentimentul unui impostor, senzația aceea pe care trebuie că o trăiește un hoț începător intrând în încăperi străine, acea măruntă emoție, spaimă și încântare de a fi, brusc, proprietarul atâtor lucruri“ –, la ipostaza succesivă de halucinat evasimistic.

Hipnotizat de fantasme ideatice și afective cum sunt prietenia, iubirea, și, în fine, Romanul (ca *destin* infailibil al său), acest „al doilea Brebani“, la fel ca „al doilea Grobei“ (mult comentatul său personaj-efigie), se descoperă capabil – și poate fi deconstruit

aici un „mit“ excesiv vehiculat, privind pretinsa vanitate brebaniană – de o anume *umilință* chiar, revelatorie: „Răbdarea ca o formă ascunsă a umilinței (...), «umilința» față de propriile-ți căderi, insuficiențe repetate și prostești, față de vanitățile inutile și față de atâtea proiecte împrumutate, inautentice și care te puteau pierde, umilința adâncă, salvatoare, care, sub forma «răbdării cu tine însuși», ți-a revelat ușor, cu o mână de chirurg abilă, exactă, «celălalt versant» al existenței tale, aceea «priveliște» ce se deschide deodată, după un urcuș îngust, aspru, ingrat. Nu, nu umilința creștină, ci aceea «umilință a ființei» ce e capabilă să se ghemuiască încă o dată, ca un copil, de «jos în sus», apt de a-și imagina «încă o dată» totul: păsările, norii și zeii!“. Aceasta e superba frază care încheie întâiul volum al *Memoriilor* brebaniene, ea lăsând să se întrevadă – dincolo de abil regizatul suspans epic ce „deschide“ textul înspre volumul al doilea, acum în lucru – nici mai mult nici mai puțin decât... *sensul vieții*. Formula este ea însăși resemantizată și salvată, astfel, din rigiditatea clișeului, printr-o maieutică ironică realizată cu cititorul – un cititor proiectat imaginar fie ca partener, fie ca adversar redutabil de idei, sau, de ce nu, ca prozelit.

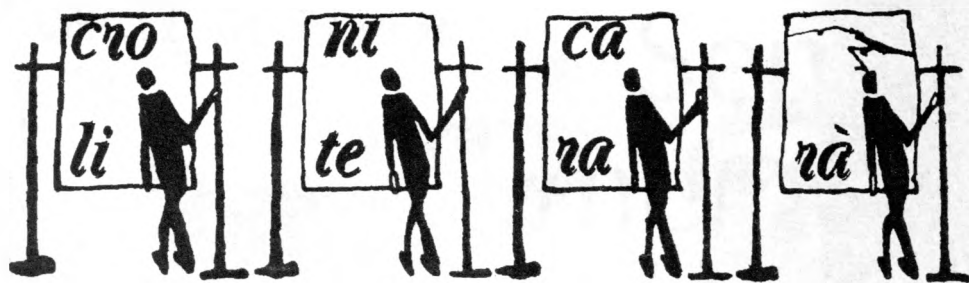
Amor fati – Sensul ca „iubire“ de destin

Prin credința infailibilă în valori atemporale, în pre-destinarea umanului, în *sens*, Nicolae Breban-eseistul pare a se situa în răspăr cu perspectiva deconstructivistă și, în general, cu direcția relativistă, nonesențialistă a gândirii contemporane, a „spiritului epocii“. În schimb, unul dintre argumentele în favoarea extremei actualități a operei sale îl poate constitui intertextualitatea sa vizibilă, organic integrată însă textului prim, originar, al unei *brebanități* structurale. Cu precădere intertextul nietzschean, prezent în formă latentă ori explicită în toate romanele sale, devine ostentativ încă din titlu, o dată cu romanul *Voința de putere*. Iar acest prim volum de *Memorii* reeditează ritualul livresc de invocare a „maestrului“ Nietzsche și a unora dintre laitmotivele sale filosofice: adevărul (ca rezultat al unui joc de forțe și de minciuni metaforice), patosul distanței, morala stăpânilor, *amor fati*, eterna reîntoarcere a Aceluiași. După ce propune câteva incitante căi de interpretare (și, concomitent, de demitologizare a teribilului loc comun desemnat prin sintagma din chiar titlul cărții sale, *sensul vieții*), memorialistul revine,

simptomatic, pentru a face sens mereu, ca în cercuri hermeneutice concentrice, la textul nietzschean, pe care îl consideră profetic. E o eternă reîntoarcere a discursului brebanian înspre un *miez* de adevăr, un fel de „zeu“ supratextual al său.

Înainte de a permite să se înfiripe urma (ori bănuiala, abia) a revelației unui sens al textului-viață, eseistul memorialist cedează, cum singur o recunoaște, unor temporare „tentații“ sau capcane în interpretarea acestuia. Mult așteptatul sens existențial pare a se lăsa descoperit fie în *voința* schopenhaueriană, fie în *nimicul* văzut el însuși ca temei ontologic, la Heidegger. În fine, adevărata revelație a *sensului*, pe care „tinerelul“ Breban o căuta sisific, maturul Breban poate spera să o aibă tot printr-o interpretare – fatalmente, doar o altă interpretare – a nietzscheanului *amor fati*: „După cum se vede, «cercul», revenirea clară, previzibilă, «ordonarea» sau «stăpânirea existenței» sunt încă departe... Dacă se vor instala, vreodată, definitiv!... Acel vis, ce este și el tipic și profund nietzschean, al lui «*amor fati*», să-ți iubești destinul în sensul creării sale, «să faci astfel, spune filozoful, încât tot ce a fost să trebuiască să fie»“. Imaginea din finalul primului volum de *Memorii* brebaniene (a „copilului“ care se ghemuiește, ca într-o eternă reîntoarcere în cochilia arhetipală, pentru a-și crea prin imaginație lumea, „păsările, norii și zeii“) e, în fond, o altă punere în abis a textului-viață. Nevoia profundă, structurală, de sens, care instituie *lunile posibile* drept reale, e cea care transformă, până la urmă, memoriile în roman. Nietzscheanul *amor fati* se traduce, la Nicolae Breban, prin iubirea de destin. Iar atunci când acest destin e Romanul, vocea textuală creatoare de lumi face sens prin sine însăși, ghemuită în sine, etern reîntoarsă în sine, ca miticul Ouroboros.

„Gâfăitul autorului“ în text, despre care vorbea cândva Nicolae Breban, e necesar tocmai pentru că el înseamnă *amor fati*. Un tip special de narcisism creator al tânărului-bătrân, regăsindu-se într-un cerc al unicei sale vârste destinale, cea romanescă. Un aproape mistic *drum la zid*, acesta, al ficțiunii vii.

O carte inițiatcă

Ștefan Borbély

Fermecător e primul cuvânt care-ți vine în minte după ce închizi volumul *Despre îngeri* al lui Andrei Pleșu (Ed. Humanitas, București, 2003). *Tulburător* e al doilea. *Deconcertant* – al treilea. Să le luăm, așadar, pe rând, dar nu

în sensul firesc al numerotării capitolelor și paginilor din carte, ci invers, pentru că numai în acest fel intensitatea călătoriei spirituale pe care o întreprinde autorul volumului poate fi reconstituită cu adevărat. Primele capitole indică rezultatul, capătul de drum, ajungerea, motiv pentru care sunt și cele mai dense; dimpotrivă, secțiunile finale, adică textele reunite în grupajele intitulate *Experiențe*, *tatonări*, *lecturi*, respectiv *Addenda* arată calea, pregătesc cititorul – și-l pregătesc, în general, pe autorul însuși, autoscopice – pentru revelația suprasensibilă pe care o prilejuiește contactul cu o temă care pentru unii e doar insolită, iar pentru alții, exclusiv teologică. Dimpotrivă, pentru Pleșu – s-o spunem din capul locului – ea reprezintă experiența transfiguratoare a unei întregi vieți.

Pentru cei familiarizați cu preparativele temei, făcute publice de către autor cu varii prilejuri în anii din urmă, cartea e întrucâtva deconcertantă, fiindcă ea nu reprezintă formula obiectivă, detașată a unei cercetări erudite, impersonale. Dimpotrivă, e cât se poate de personală ca stil și ca retorică, într-atât chiar, încât găsești în ea până și urme directe ale marasmului tranzițional în care ne tot scăldăm de la Revoluție încoace. Însăși formula spirituală a volumului propune deconstrucția micalității a patetismului fixist cu care, eventual, alții ar fi abordat o temă atât de „serioasă”, de „înaltă”, dar nu prin abandonul citatelor sau al trimitterilor savante – există o superbă măiestrie a erudiției majore în tot volumul –, ci prin faptul că, în prima sa parte cel puțin, cartea reprezintă sinteza prelucrată a unor cursuri universitare. Eterogenitatea este adâncită și mai mult în subcapitolul *Îngeri, muzica lumii și națiunile*, care este un discurs monden rostit la Lucerna, la deschiderea unui festival muzical. În el se vorbește și despre o temă acută a Europei sau a lumii – naționalismele resentimentare –, foarte potrivită pentru reuniuni diplomatice, dar puțin colaterală temei, cu excepția racordului inevitabil pe care îl putem face cu „îngerii” protectori ai națiunilor (o fantasmă politică).

Sub aspect stilistic, volumul corespunde sincretismelor asociative ale postmodernismului, oferind o formulă personală mai degrabă șagălnică. Ca întotdeauna, Pleșu

încântă prin inedit, bogăție și profunzimea decomplexată a ideilor, în interstițiile căroră filosoful tinde, nietzschean, către artisticitatea formulei memorabile. Subtila tensiune dintre luxuria aparenței și austeritatea sublimă a temei e întărită de acuta inactualitate a domeniului: autorul își îndeamnă studenții să se exerseze și în „teme inactuale”, fiindcă numai în acest fel temporalitatea lor se poate închide în acolada armonioasă dintre clipă și eternitate. Am putea adăuga acestor ceremonii discreta datare a *Cuvântului înainte* chiar de ziua de naștere a autorului, pentru a sugera că miza acestor deschideri complice este aceea de a sugera dimensiunea profund inițiatcă a volumului. Inițiat, prin tema pe care o urmărește de mai multă vreme, Pleșu se transformă, prin prelegerile pe care le susține în fața unor priviri ingenue, sceptice, în inițiator. Conduce – și se lasă condus de priviri candidă. În acest fel, pariul cărții e unul existențial, nu doar intelectual sau scolastic: o experiență a transfigurării personale, oferită generos și altora.

Astfel, în secvențele pregătitoare ale revelației suprasensibile pe care o reprezintă contactul final cu îngerii se ascunde, pentru autor, o întreagă biografie spirituală. Tipologic, revelația angelologică e produsul – cartea insistă în repetate rânduri asupra acestui aspect – unei experiențe proiective a *intervalului*. Îngerii nu *sunt*, decât în măsura în care ajung să fie creați de către experiența celui care îi contemplă. Contactul cu ei reprezintă finalitatea unei experiențe inițiatice, la care nu toți imberbii au acces: îngerii – ca orice subiect al vieții noastre esențiale, suprafactuale – se pot și pierde, iremediabil: poți trăi o viață întreagă în așa fel încât ei să te ocolească, trecând pe lângă tine fără să lase în urmă vreo imagine. Sub acest aspect, *Despre îngeri* e cartea-sinteză a vieții lui Andrei Pleșu, fiindcă, dacă privim în urmă la biografia autorului, vom găsi câteva fire care se strâng mănunchi acum, sosind din direcții aparent divergente.

O primă direcție e reprezentată de logica intervalului, a lui *între* din gândirea lui Constantin Noica. Pentru acesta, intervalul este ontologie proiectivă și imperativ etic totodată: niciodată nu *ești* *între*, ci *devii*: te supui unei etici a construcției proprii, unei morale a proiecției. Lucrurile acestea fuseseră stabilite deja de către Andrei Pleșu în *Minima moralia*, carte fără de care etica angelologică din *Despre îngeri* este aproape de neconceput. Cartea de acum insistă mereu pe imperativul etic al construcției de sine. Îngerul – „prieten cersesc”, cum îl numea Serghei Bulgakov – e partea de proiect personal pe care nu ai realizat-o încă, ființa care te trage în sus, care te împlinește: „*avem cu toții de împlinit o anumită temă ontologică, adică un traseu existențial concordant cu ordinea providențială*”.

lă a lumii. O viață bine condusă e o viață al cărei program constant e identificarea temei ontologice proprii. Ca să putem face asta, suntem – spune dogma creștină – însoțiți de un înger, care are aceeași temă ontologică cu noi. Îngerul trăiește în claritate ceea ce noi trăim în clarobscur”.

O altă direcție este aceea a *iubirii*: a transcenderii de sine pe care o facilitează iubirea prin diafanizarea, spiritualizarea unei adorații materiale, empirice. De sorginte platonice, energia care asigură transcenderea e daimonică, fiind o funcție a *depășirii* de sine, a surmontării limitei. Aproape pe nesimțite, Andrei Pleșu se întâlnește aici cu etica spirituală a lui Gabriel Liiceanu, care pusese fenomenologia limitei și a *depășirii* în traseul principal al cărții sale despre tragic. A treia direcție e din nou una ce ține de *depășire*, ea reprezentând, în esență, o surmontare a sensului *cultural* al vieții și epocii noastre prin intensitatea ordonatoare, transfiguratoare a *spiritualului*. *Despre îngeri* este, sub acest aspect, o carte profund religioasă: documentul, pe alocuri, al unei experiențe ordonatoare aproape mistice.

Profund religioasă e, în acest sens, teza fundamentală a volumului, potrivit căreia îngerii reprezintă extrapolarea ideii de ordine suprasensibilă a cosmosului: fiind capabil să-ți reprezinti îngerii, participi la această ordine, te împărtășești din frumusețea ei. O asemenea înțelegere a menirii personale în univers nu poate fi concepută decât în perimetrul unei logici a armoniei, a plenitudinii: a materializării imaginative a imaterialului. Îngerii există pentru a popula neantul albastru din jurul lui Dumnezeu: pentru a anula acest neant prin virtualitatea ordonatoare a prezențelor suprasensibile, supracorporale.

Condiționarea stilistică personală joacă un rol fundamental în elaborarea unei asemenea ecuații cosmologice. Răsturnând dialectic formula, de pe platforma unei psihologii mai „negre”, mai întunecate, s-ar putea spune, dimpotrivă, că îngerii reprezintă expresia compensativă a fricii noastre de gol și de dizarmonie: ei sunt exorcizarea unei spaime, și nu suspendarea ei apriorică prin plenitudine. E semnificativ, de pildă, că din superbe demonstrații ale lui Andrei Pleșu lipsește discutarea detaliată a *îngerului căzut*, deși Diavolului i se reparatizează, în trecere, câteva paragrafe disociative. Gnoza oferă, și ea, câteva mostre de îngeri negativi: îngerii pizmași cărora androidul primordial de lumină sau – în alte cazuri – Sophia le datorează captivitatea în materie. Îngeri care nu trag în sus ființa ci, dimpotrivă, o coboară.

N-aș încheia fără să menționez cea mai tulburătoare – după mine – dimensiune a cărții, și anume aceea legată de moarte. Moartea parcure, obsesiv, întregul volum: e o precondiție și o împlinire a revelației angelologice. Apare prea des pentru a fi o întâmplare. Andrei Pleșu vorbește obsesiv despre o accepțiune calitativă a morții, nu despre una accidentală: despre tehnica thantatică a vieții, ceea ce face ca angelologia să devină, în concepția sa, parte componentă a unei eschatologii.

Irina Petras

În 1989, atrăgeam atenția (într-un articol din *Steaua*) asupra a trei autori: Mircea Cărtărescu, Răzvan Petrescu, Ștefan Mitroi. *Visul* celui dintâi – o povestire rafinată pe un ton prevestitor ca la Sorin Titel, să zicem, unde la fiecare meandru a Textului pare să stea la pândă Taina, Adevărul. Magia dă târcoale teritoriului reconstituit, recuperat în amintire – copilărie, adolescență – cu o știință a înfiorării amintind de Mircea Eliade. Polivalența enunțului face ca granițele visului să dospească pe nesimțite revărsându-se peste realitate. Care e ora adevărată? Toate, desigur. Omul e mai complicat, orice dogmă simplifică nepermis. Răzvan Petrescu debuta cu prozele scurte din *Gnădina de vâni* pledând, în subsidiar, pentru recuperarea ființei și a părții de noapte, insondabile, a existenței. „Fii om cât mai e timp” avea rezonanța unui subtil manifest. În fine, în *Somnul verde al copacilor*, Ștefan Mitroi propunea câteva absolut remarcabile proze scurte scrise într-o manieră descinzând din Marin Preda și Nicolae Velea. Forța cuvântului care construiește oricând o altă realitate în chiar miezul celei cotidiane guvernează o lume cutreierată de povestire „ca de o buimăceală plăcută ale cărei rosturi nu se cade nicidecum să fie deslușite”. Uimite, în sensul unei permanente, ingenuie, fecunde mirări în fața existenței, personajele posedă un simț în plus, prevestitor, tulbure, în stare să vibreze la adâncurile necunoscute ale ființei. Cu Taina mereu în preajmă, povestită niciodată până la capăt fiindcă, atunci când existența este rostire, capătul înseamnă moarte, eroii își ocrotesc „ciudățeniile”, tot atâtea metafore ale singurătății, morții, visului, iubirii, spaimei, disperării, speranței. „Recitirile” după Márquez se fac în cea mai plină de sevă limbă românească, reținând o fină infuzie de magie cât să poată fi „ascultate depărtările”. Ținutul povestitorilor-visători ai lui Ștefan Mitroi este *Lutandria*, nume de alambicate întrefeseri punând laolaltă pământul, demonii bătăturii, sunetele alăutei și oamenii.

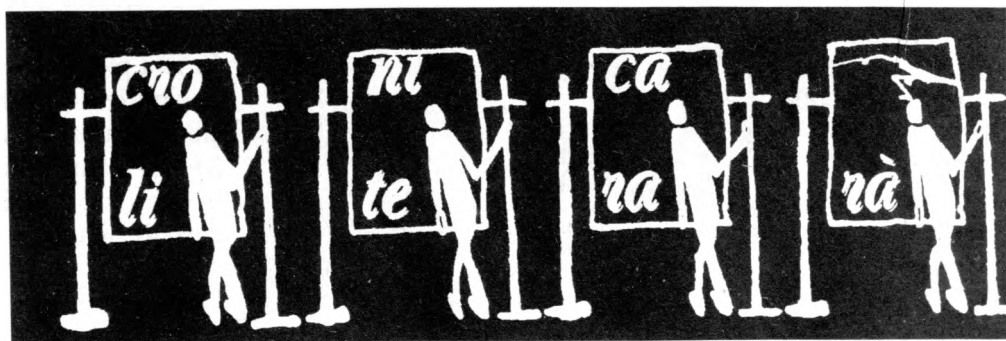
Citesc acum *Căderea în cer* (Fundatia Culturală LIBRA/Editura Humanitas, Montreal, București, 2003, 260 pag.) ca o confirmare a bănuiei că romanul românesc se va întoarce la măruntele/mari teme ale literaturii autentice dintotdeauna. Este, să spun de la început, un roman construit după canoanele basmului, excelent strunit ca și construcție și ritmat după foarte riguroase norme prozodice interioare. Câteva bune decenii din viața unui sat, a unei familii, a unui personaj sînt parcurse cu accente, aproape derutante, numai pe întâmplările ținînd de creșterea și descreșterea Omului. De aceea, războiul mondial nu ocupă mai mult decît formula „și se luptă zi de vară pînă în seară”, tot așa colectivizarea, închisorile, prizonieratul. Nimic din ceea ce ține de timpul istoric, de orînduirea din afară nu are prea mare însemnătate, chiar dacă aceste mari întâmplări lasă urme asupra destinului și le deviază, nu de puține ori, dramatic cursul. Mai importan-

te rămîn nașterile, căsătoriile, iubirile le-giuite ori ba, bolile, bătrînețea și moartea. Însă nici acestea nu sînt veritabile subiecte de roman, ci repere în funcție de care e urmărit orice destin individual. În cazul acesta, viața lui Mancioacă și a alor săi. Filosofia de viață a eroilor, dar și a naratorului se înrudește, parțial, cu cea a eroilor unor Marin Preda sau Nicolae Velea, cum spuneam deja în 1989, dar și cu a unor, să zicem, Feodor Abramov sau Vasili Șukșin, fără a pune în pericol originalitatea prozatorului. O simplitate grea a istorisirilor, cu detalii de valabilitate etern-umană, cu o răzbatere deasupra vremilor înspre un timp mitic și neiertător, mai mult chiar decît cel istoric. Cînd acesta din urmă nu mai are răbdare, personajele/oamenii satului se retrag în limitele strîmt-nemărginite ale vieții așteptînd să treacă urgia cu un calm ținînd de ritmuri eterne. Amănuntul că e vorba, în mare, de un roman autobiografic nu modifică esențial mesajul și cuprinderea romanului. Descrierea lumii satului de sud are consistența unui loc cu semnalmente inconfundabile și acoperă un timp – câteva bune decenii – semnificativ pentru istoria recentă a României.

Sigur, perspectiva este a bărbatului. Ne aflăm mereu în *Lutandria*, ținutul normelor masculine: „Și ce însemna lumea dacă nu femei și bărbați cu care te amesteci trăind?! Pe femei le iubești. Nu pe toate. Că n-ai nici cum, n-ai nici cînd. Cu bărbații bei, te înjuri, te iei de piept, le vîri mîna în beregată sau le dai la cap cu cio-magul. Nu la toți. Că, tot așa, n-ai nici cum, n-ai nici cînd. La unii doar. La aceia care sînt ai dracului. Care se feresc să mîiască fîmă stăpîn (s.m.). Căroa le miroase urît voioșia altora. Voioșia și libertatea”. Ici colo, recursul la dimensiuni durabile ale vieții și morții se face în veritabile mici, neștiutoare de sine, parcă, poeme în proză: „Du-te dracului cu revoluția ta! l-a repezit Vasile și s-a întins obosit pe spate, trăgîndu-și peste gînduri lumina gutuilor ce veneau parcă nu de pe pămînt, ci din zările necuprinse ale văzduhului”. Se adastă cu încîntare asupra micilor sminteli, gesturi încărcate de un sens greu și tainic, singurele consunînd dimensiunii autentice a existenței. „E vreun rău mai mare decît moartea?” Nu, răspund toate personajele cu întâmplările lor grozave, unele îngrozitoare. Toate fac parte din viață, deci nu pot înspăimînta cu adevărat. Dar nici moartea nu e cu totul înfricoșătoare de vreme ce li se întîmplă tuturor, în cele din urmă, și satul se mută încet în cimitir, lăsînd locul altor femei și altor bărbați cu ritmurile lor de viață mărunță și uimitoare; fiindcă asta e tot ce au. Mesajul personajului/naratorului e limpede și repetat canonic: să-și trăiască fiecare viața, căci una singură ne e dată. Și o singură moarte.

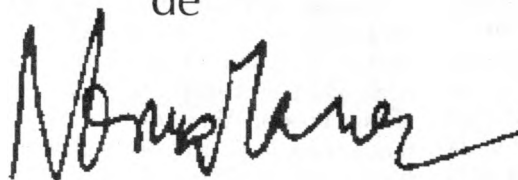
Excelentă scena privirii din avion. Dincolo de ineditul experienței, de metafora zborului, și ele bine puse în pagină, Mancioacă trăiește în direct, pipăibil, așa zice, experiența micșorării omului. Vede satul de sus, din avion, și micimea lui îl vindecă de orgolii – poate, acum, recunoaște că la începutul romanului, cînd și-a găsit tatăl mort, sprijinit de o clăie de fîn, a plîns. E un detaliu care îi intră în definiție și nu se mai sfiește să-l recunoască. În aceeași gamă, sminteala cu tîlc a micșorării casei, atunci cînd hotărăște că, pentru cît a mai rămas din viața sa, două odăi sînt destule: mută accentul de pe *temporalia* pe *eterna*. Apoi, întors de la București, după o experiență ratată de slujbaş la stat, nu-i de mirare că, ajuns în vatra satului, sărută pămîntul românesc. Marea aglomerare urbană nu poate fi locul unei vieți rînduite. Nu întîmplător e presărată cartea cu strofe legate de diverse evenimente ale vieții obișnuite, care își află reperele în tradiții comunitare rezistente, iarăși, dincolo de Istoria cu majusculă a orînduirilor și războaielor. Nici o revoluție din afară nu poate concura cu lumina gutuilor venind din adînci depărtări. Și mai e o scenă memorabilă – aceea cînd Mancioacă se întinde pe masa morților, în biserică: privind îndelung bolta pictată, înțelege, cumva fără cuvinte, că acesta e rostul vieții – *căderea în cer*. Asemeni feciorului de împărat din *Tinerețe fîmă bătrînețe și viață fîmă de moarte*, învață că, fără de moarte, viața își pierde orice urmă de înțeles. Toate întîmplările vieții: nașterea, tinerețea, truda, iubirea, boala, bătrînețea capătă valoare doar în perspectiva căderii finale în cer. În moarte.

Un roman care merită, cum promite autorul, continuat: bine ținut în frîu și cu valențe în stare să-i promită viață lungă. O singură cîrtire: cîte un neologism scăpat în toiul unei fraze ce reconstituie/construiește, și la nivelul limbajului, un *cronotop* valabil și autentic bruiază receptarea simfonică favorizată de bunele relații cu poezia ale autorului.

Vorbind pietrei

de

Voi che vivete sicuri
Nelle vostre tiepide case,
voi che provate tornando a sera
il cibo caldo e visi amici:
considerate se questo è un uomo
che lavora nel fango
che non conosce pace
che lotta per mezzo pane
che muore per un sì o per un no.
Considerate se questa è una donna,
senza capelli e senza nome
senza più forza di ricordare
vuoti gli occhi e freddo il grembo

come una rana d'inverno.
Meditate che questo è stato:
vi comando queste parole.
Scolpite nel vostro cuore.
Stando in casa andando per via,
coricandovi alzandovi:
ripetetele ai vostri figli.
O vi si sfaccia la casa,
la malattia vi impedisca,
i vostri nati torcano il viso da voi

Primo Levi, *Se questo è un uomo*

Voi care locuiți în liniștea eternității,
aici, pe dealul de piatră,
nu mai știți ce este un om.
Nu știți ce este un om
care se zbate în mîlul zilelor efemere,
superbele zile și nopți ale incertitudinii.

Din Babilon am venit, din efemerul Babilon
al Lumii Noi am venit aici,
în Cetatea Eternă.
Aici,
la mormîntul unui om care nu mai este om.

Nu-i pelerinajul pribeagului.
Călătoria la Tîrg, așa s-a numit
zborul peste ocean.
peste ceața colorată a prezentului.
Tîrg de carte
se numește misiunea.
Așa am ajuns, din nou, aici
în fața pietrei eterne
care a fost, cîndva, un om.

Un om
bogat în zile și nopți,
superbele zile și nopți ale
incertitudinii.

La Tîrgul de carte am venit.
La Ierusalim,
ca acum doi ani
și acum patru ani.

Ca acum doi ani, acum patru ani,
soarele deșertului
mă taie, din nou, în două, în patru, în patruzeci și patru,
aici, pe dealul vechi,
între pietrele albe,
toride,
pietre mute,
ca soarele acestei zile perfecte.
Neînduplecatul soare iudaic al vechimii
incendiază iarăși,
ca acum doi ani, acum patru ani,
cimitirul Ghivat Shaul.

La Tîrgul de carte am venit.
În cetatea care a născut Cartea Eternă.
În fața pietrei
care a fost, cîndva, om.

Acum patru ani,
bătrînul s-a lăsat desprins, brusc,
din mîlul efemerității,
din durerea care înjunghia pereții de acvariu ai spitalului.
Durerea sa pățimașă, disperată, ultima.
S-a despărțit de zilele și nopțile amneziei
senile,
și a devenit piatră.

La Tîrgul de carte
am revenit acum doi ani
și am revenit acum,
în această zi toridă și mută
pe dealul vechi
în tăcerea eternității.

S-au ieftinit călătoriile
spre
Țara Sfîntă credincioșilor.
Rari sînt călătorii și pelerinii,
rari sînt și oaspeții la Tîrgul de carte
din cetatea Cărtii Eterne.

Se obține ieftin eternitatea
în aceste zile.
La fiecare colț de stradă,
în fiecare autobuz al morții,
grenadele efemere sînt pregătite
să amuțească incertitudinea.

În fața pietrei cu nume de om,
în cimitirul cu pietrele perfect tăiate și albe,
albul fierului încins,
își face acum Primo Levi rugăciunea
în fața tatălui meu
devenit piatră.

Levi a venit, da.
A venit anul acesta, la Tîrgul de carte.

Pușini au avut curajul să înfrunte
isteria verii acesteia.
Festivitățile s-au chircit, speriate,
în Cetatea Eternă.
Dar el este aici.

Ignorînd sfaturile prietenilor,
milioane de prieteni ai cărților sale,
Primo Levi a venit în cimitirul Ghivat Shaul
să-și rostească, din nou, întrebările
în fața pietrei.
În fața eroului necunoscut
al urgiei de ieri.
Aici, în Cetatea Cărții Eterne,
în Ierusalimul
asediat de urgia de azi.

Nu doar pietrelor eterne le vorbește.
Primo Levi întreabă, din nou,
pe cei care trăiesc în culcușurile
efemerității
și se întorc, seara, între fețe fraternizate
de spectacolul ultimei explozii
de frenezia care transformă corpul și mintea
și sufletul
în bombe năprasnice.

Întrebați-vă

dacă om este cel care devine
proiectil.

Întrebați-vă dacă om este
robotul care sfîrtecă bătrîne și prunci
și mesele pe care așteaptă supa caldă.
Întrebați-vă dacă om este cel care înoată din greu în mîlul
incertitudinii
luptînd pentru colțul de pîine și colțul de pace
al efemerității
și este spulberat, instantaneu,
fără să poată spune da sau nu.

Întrebați-vă dacă femeie este cea
ascunsă sub emblema de catran a dinamitei,
sub hipnoza belicoasă a asaltului.
Femeia fără păr și fără nume,
doar cu masca neagră a urii
pe fața delicată ca o semilună.

Întrebați-vă
dacă femeie este cea mamă nebună
cu ochii goi, de broască în iarnă,
smulgîndu-și, ca pe un blestem arhaic,
părul brusc albit,
femeia care nu-și mai poate aminti
numele copilului purtat în brațe
în urmă cu o clipă.
clipa din urmă,
cînd era deja o minge de sînge,
zvîrlită spre cerul surd și mut.
Cerule senin ca nemărginirea albastră
și mut ca hăul de sare
din Marea Moartă.
Gîndiți-vă la ce se întîmplă
pe străzile și în casele și în paturile efemerității,
în grădinile rodind rîsul îndrăgostiților,
în veghea nocturnă, cînd auzi xilofonul de fildes al pustuiului.
Amintiți-vă pilnia telefoanelor turmentate
de codul iluziilor

și ascultați vuietul de șrapnel al urii
în fiecare zi și fiecare oră și fiecare clipă

a secolelor devenite piatră.

Dăltuiți amintirea ororii în calendarele voastre
diurne și nocturne,
superbele zile și nopți ale incertitudinii,
și repetați-le fiilor voștri
și fiilor dușmanilor voștri.

Dacă acesta este un om

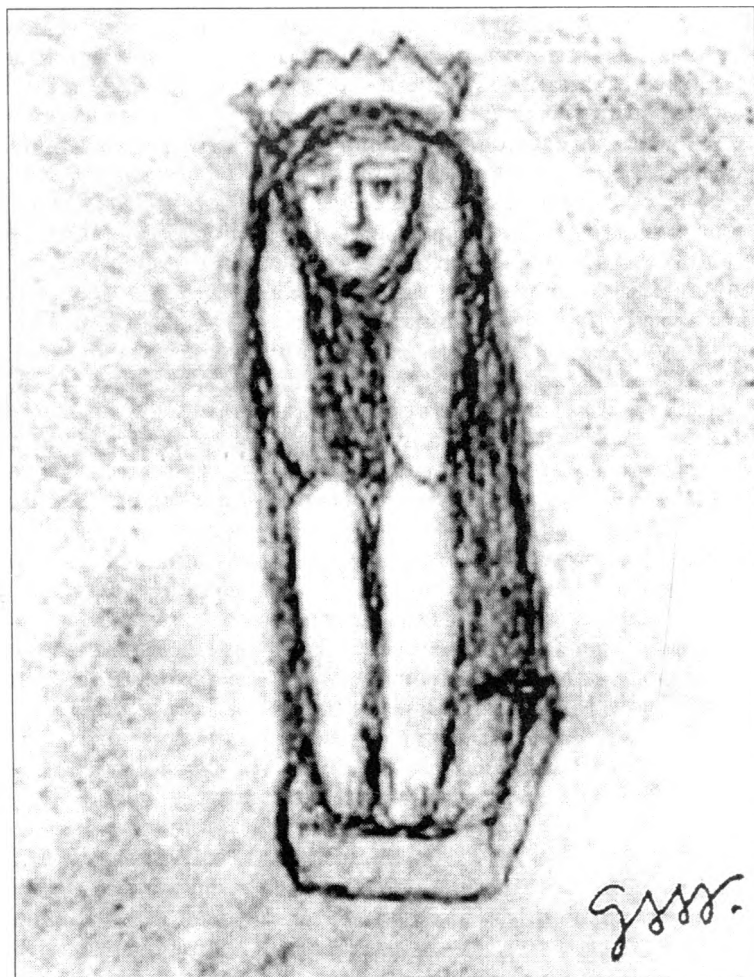
întreabă acum pribeagul
ascultînd, alături,
umbra
venită, și ea, în cetatea Cărții Eterne,
să repete vechea întrebare.

Captivul efemer
al incertitudinilor
și, lîngă el,
emisarul Eternității
ascultă, împreună,
tăcerea pietrei care fusese om.

Criptică și înșelătoare
și absolută
era liniștea în cimitirul Givat Shaul.
Liniștea ultimă, certitudinea ultimă.

Ascultau împreună
tăcerea pietrei care fusese, cîndva, om.
Orbiți, deopotrivă,
de înscenările armoniei,
în ora de pace și sînge a amurgului
complice.

(La Tîrgul de carte de la Ierusalim,
iunie 2003 – Tamuz 5763)

Șalul negru

Adrian Grănescu

Poveștile de dragoste ale poezilor, poveștile-n care iubita-și înșală iubitul, poveștile se transformă, devin nemuritoare motive-n literatură. Poetul rămîne-ntotdeauna singur, iubita-l părăsește. Ca un șal negru se-ntinde drumul între cele două orașe gemene moldave. Orașe cu parcuri, orașe cu poeți, orașe cu biserici. La vechea minăstire-n drum, nici urmă nu mai e din iubita de-altădată, frumoasa grecoaică, nici amintire, nici vorbe.

Poveștile de dragoste ale poezilor, poveștile-n care iubita-și înșală iubitul, poveștile se transformă, devin nemuritoare motive-n literatură. De aceea, la capăt de drum, în al doilea geamăn oraș, am căutat, în fapt de seară, casa poetului. Poetul rămîne-ntotdeauna singur, iubita-l părăsește. Ca un șal negru se-ntinde drumul între cele două orașe moldave. Doar cărți, gravuri și pagini autografe, disperate, urmele singelui șters de pe sabie.

Poveștile de dragoste ale poezilor, poveștile-n care iubita-și înșală iubitul, poveștile se transformă, devin nemuritoare motive-n literatură. Nimic din frumoasa grecoaică, iubita de-altădată n-a mai rămas în minăstire. Năuc sînt, mirat dacă-n treb de monahi, curios, mi se răspunde cu bunăvoință de parcă mințile mi le-aș fi pierdut. Ca un șal negru se-ntinde drumul între cele două orașe gemene moldave. Orașe cu parcuri, orașe cu poeți, orașe cu biserici.

Poveștile de dragoste ale poezilor, poveștile-n care iubita-și înșală iubitul, poveștile se transformă, devin nemuritoare motive-n literatură. Poeme-n care perspicace (istoric literar) îi regăsești de-i cauți bine, propoziții-n care (critic literar) descoperi arte poetice, viguroase prozodii, cuvinte-n care (bun psiholog) descoperi singele șters în șalul cel negru, sînge de-amanți adulteri, urmele singelui șters de pe sabie, justiția primului venit în amor. Ca un șal negru se-ntinde drumul între cele două orașe gemene moldave. Spre seară-n parcuri se plimbă-ndrăgostiții, poezii scriu, compun și citesc, clopotele bisericilor răsună.

Poveștile de dragoste ale poezilor, poveștile-n care iubita-și înșală iubitul, poveștile se transformă, devin nemuritoare motive-n literatură. Poetul rămîne-ntotdeauna singur, iubita-l părăsește. La vechea minăstire nemțească nici urmă nu mai e din iubita de-altădată, frumoasa grecoaică. De-aceea, la capăt de drum, în al doilea geamăn oraș, am căutat, în fapt de seară, casa poetului. Urme. Dovezi. Certitudini sau îndoieli. Poeme-n care perspicace (istoric literar) îi regăsești de-i cauți bine, propoziții-n care (critic literar) descoperi arte poetice, riguroase prozodii, cuvinte-n care (bun psiholog) descoperi sîngele șters în șalul negru, sînge de-amanți adulteri, urmele singelui șters de pe sabie, justiția primului venit în amor. Azi totu-i atins de ui-

tare, praful se-așterne, mineral, zgrunțuros. Spre seară-n parcuri se plimbă-ndrăgostiții, poezii scriu, compun și citesc, clopotele bisericilor răsună. Ca un șal negru se-ntinde drumul între cele două orașe gemene moldave. De n-ar fi poemul rămas mărturie, praful uitării, mineral zgrunțuros, ar îngheța totul, estompînd. Duritatea unui ciob de sticlă. Mai tăios decît un pumnal sau decît... sabia... Don Juan de crepit își strînge-n brațe iubita cea nouă, un lucru ce-l știe face (cu artă) de-o viață, iscusit, femeia bătrînă, o strînge, o-nlănuie și ea se transformă (treptat, descreșcînd), pe rînd, în toate iubitele sale... Involuînd pînă ce din ultima nu mai rămîne decît un stîlp de fum și picuri de cenușă. Poetul rămîne-ntotdeauna singur, iubita-l părăsește. Privește șalul negru cu mințile pierdute. Așa se sfîrșește poemul casei ce-am vizitat... Poveștile de dragoste ale poezilor, poveștile-n care iubita-și înșală iubitul, poveștile se transformă, devin nemuritoare motive-n literatură.

* * *

Un conte scriitor, un om din al nouăsprezecelea secol, din somn m-a tras în visare. M-a dus departe-n Pusta Ungară, aproape de lacuri, la margine de drum, într-un han părăsit m-a lăsat, pierdut m-a făcut. M-am urît așteptîndu-l singur în casa pustie... Praf, zdrențe, pînze de păianjeni, cioburi. Pe-acoperiș, o barză coborîtă dintr-un poem de-al său ciocul și-l clămpănea. Găsisem o punte-ntr-o mine și el...

Fără nici o legătură, întîlnirea și conversația-mpreună-am reluat, ne plimbam într-o bibliotecă de nobil. În castel, la moșie-ntr-o cărți vechi și hrisoave, pagini zdrențuite cu litere ușor de citit sau necunoscute, praf mult, alergie, conversația lîncezea. Un conte scriitor, un om din al nouăsprezecelea secol, din somn m-a tras în visare. Într-o carte veche mi-a arătat un blazon, zîmbind condescendent, plin de bunăvoință față de mine, neștiutorul, mi-a explicat că nu-mi cunosc strămoșii, stirpea. Iată-i, aicea-s, aicea-n cartea cea veche, blazonu-mi aparține, ereditar, să nu uit cîmpurile ce-l compun: undina-n stînga, barza, prințesa-n dreapta, deasupra, pe-un nor, bufnița-nțelepciunii. Se ivise, ce mai încolo-ncoace, așa cum vedeți, se ivise puntea-ntr-o mine și el, exista... Cu vocea de soprană-a undinei, rînduri din carte se citeau, pian mecanic pornit, înviat cu pagini de hîrtie, foile almanahului de-aristocrați... În noapte, te-oprește, stai și gîndește-ntr-o somn și vis. Cuvintele, textul blazonului meu...

O vreme, iarăși, ne-am pierdut unul de altul. Așa cum se-ntîmplă-n anii vieții mele, ce curg... Oi fi ieșit din vis gîndind (treaz, singur ș-adînc) la cele arătate? Oi fi adormit somn greu, obosit de surpriza, de-a devărul ce-mi dezvăluise? O vreme, iarăși,

ne-am pierdut unul de altul. Resurse nebănuite-n mine-am găsit pornindu-mă să-l caut. Cu forță, răzbătător, prin ziduri groase de case baroce treceam, peste locatari, surprinzînd scene de viață, obișnuite sau insolite; în teatrul (de piatră), pe strada Lupului împreună (ne-am regăsit) spectatori la o piesă stăteam... Privitori... La sfîrșit de spectacol, în noapte pe stradă-am ieșit, afară era ca și pe scenă, tîrziu și-ntunerit, îl uitasem, îl pierdusem, singur ultimele versuri, cu gîndul spre vechi iubiri neîmplinite sau trădate, îngăimam: *Noaptea, iubito, adoarme firea, nu mai nîmîne nimic treaz decît, dulce, iubirea*. Aplauze pentru scriitor, chiar contele meu, aplauze și să-nchinăm un pahar, să spunem un toast... De foarte departe, din Pusta Ungară se-auzea barza clămpănind din cioc pe-acoperișul hanului părăsit. Exista, iată, o adevărată punte-ntr-o mine și el, pășeam pe ea, amîndoi...

Singur, în noapte aud ultimele acorduri de orgă din biserică... La capăt de stradă, aproape de teatru... Organistul se duce de-acum la culcare, mîine va fi o sărbătoare și va cînta. Prin ferestre gotice aud carii mîncînd stranele vechi, lemnul... Totu-i praf, totu-i vechi, printre cărți plimbarea mi-aș relua-nsoțit de contele scriitor, sau-năuntru-n nava cea mare-a bisericii, printre necroloage cu blazoane colorate... Bătrînul latinist obosit de-atîtea traduceri, de-atîtea căutări prin texte păstrate-n diverse redacții și mari dicționare, cherchelit dup-o cană de țuică din Sălaj, obîrșia lui, se chinuie să-și hrănească cu pîine moale, proaspătă bufnița-mpăiată, deasupra mesei de scris, paznic, monitor între leneși elevi... Mîine-n zori voi ști cu siguranță c-a fost un vis. Un conte scriitor, un om din al nouăsprezecelea secol, din somn m-a tras în visare. De n-aș uita pînă mîine-n trezie cuvintele, să le scriu: *Noaptea, iubito, adoarme firea, nu mai nîmîne nimic treaz decît, dulce, iubirea*. Soprană, undina-și cînta povestea, durerile vieții ei. Mezzo soprană, barza-și justifică purtarea contradictorie, revoltătoare. Bas pedală, latinistul, prietenul meu din școală, cîntă versuri latine de-antică și păgînă-nțelepciune: superiori, vezi Doamne, noi bărbații, să le iertăm... Mîine-n zori voi ști cu siguranță c-a fost un vis. Pe toți deodată nu-i chip să-i pot înțelege, tocmai de-aceea, al patrulea cîntăreț (fără voce), m-adaug lor, fugind discret în întuneric, ferit de cortina căzînd foarte domol, laș re-trăgîndu-mă-n pat, în somn, dormind... Cvartet dintr-o operă italiană contemporană cu scriitorul, amfitrionul meu, contele. Cîndva, la-nceput de secol douăzecișu-nu, sînt nobil în vremi postmoderne, am un blazon și-o deviză: *În noapte, te-oprește, stai și gîndește-ntr-o somn și vis*. Amîndoi călcăm puntea, ne-apropiăm unul de altul, la mijloc ne vom întîlni... De n-aș uita pînă mîine-n trezie cuvintele, să le scriu.

Prieteniiile, medalii cu două fețe

Dorli Blaga

„Trăiesc, cu un singur personaj, scenariul din *O mie și una de nopți*: îmi spun mereu câte o poveste pentru a amâna deznodământul. Simt că dacă aș tăcea, m-ar înghiți fără urmă viața pe care o mai am în față. «Ascultă, îmi spun, mai așteaptă o clipă. Trebuie să auzi o poveste. Mai ții minte ce s-a întâmplat atunci? Ascultă...»“

Gabriel Liiceanu, *Ușa interzisă*

Încă nu am apucat să-i cer voie lui Gabriel Liiceanu să citez din cartea lui, *Ușa interzisă*. O fac totuși, am citit-o cu atâta plăcere. Rar am găsit pagini scrise atât de frumos, de exemplu despre iubire (p. 259). Și atâtea altele. Ar trebui să le citească și cei ce sunt „alergici la Liiceanu“. Sunt. Așa, cică din „principiu“. Și atunci, nu citește (un semn suprem de spirit democratic!). Tudor l-a avut student și l-a simpatizat. Cum l-a simpatizat și pe Noica, oferindu-i o totală libertate și nici un „plan de activitate“ la „Centrul de logică“, pe care l-a condus după moartea lui Ath. Joja. Îmi amintesc de Tudor când a venit într-o zi acasă și mi-a spus, bine dispus: „Știi, la noi lucrează acum Noica. Nu-i dau nimic de lucru. Vreau să fie liber, să lucreze ce vrea el“.

Mă gândeam, citindu-l pe Liiceanu (nu dau citate, pentru că nu-mi place „*scrisul de însăilare*, compilatoriu și exterior“, cum zice chiar G.L., p. 315) și mă întrebam de câte ori în viață, oare, mi s-a destrămat mie „sistemul de iluzii“ și am fost în pragul (numai) al unor stări depresive. Și mi-am amintit de o întrebare pe care mi-o puneam în deceniile dinainte de '89. Dar nu în anii '50, care au fost atât de periculoși pentru Tata, încât nu îmi mai puneam nici o întrebare (decât dacă scăpăm cu viață). Întrebarea mea din anii '80 era cam așa: dacă aș fi fost propria mea clonă (dacă n-aș fi fost identică cu mine însămi, întrebarea nu ar mai fi avut sens), dar fucidă a altcuiva, cum aș fi suportat? Răspunsul era că am suportat toate aspectele negative ale sistemului de atunci numai datorită faptului că „sistemul meu de iluzii“ a fost *salvarea* operei Tatălui meu, a fost „pintenul“ (G.L., p. 10) întregii mele vieți. Povestind despre Tata, Mama, Tudor, copii, prieteni (adevărați și trădători), m-am salvat dintr-o stare care, după studiile în diferite „Dosare de Securitate“ și mai ales după reacțiile, ciudat de deplasate, ale unor prieteni, privind demersul meu, putea deveni depresivă.

Mă întorceam, în anul 1984, din călătoria mea „instructivă“, acasă. Era o toamnă blândă și însorită în București. Într-o dimineață de început de octombrie, pe la ora patru, am primit un telefon că mi s-a născut primul nepot, Lucian Andrei, azi student la arhitectură. Afară era foarte frumos. Mi s-a întâmplat atunci ceva foarte ciudat, ciudat pentru anul 1984. Trebuia să fiu la ora opt la birou. Fiind într-o stare deosebită, după vestea primită, m-am îmbrăcat cu un taior care îmi plăcea, în care mă simțeam bine și cu accesoriile potrivite. Am pornit spre birou. În drum am luat și o cutie de bomboane (din fericire am găsit), să-mi tratez colegii. Ziua a trecut în mod obișnuit, adică am scris opt ore în șir. După ora patru, am pornit spre casă, la stația de troleibuz din Piața Romană. Data fiind „starea specială“ în care mă aflam, n-am

mai trecut pe la o „coadă“ în Amzei. Stăteam în stație, singură, tăcută, sprijinită de una din coloane și priveam cerul de un albastru strălucitor. Lumea stătea, lumea trecea. Se apropie de mine un bărbat, foarte săracăcios îmbrăcat, destul de voinic, în jur de 60 de ani, și-mi spune: „Vă rog să mă iertați. Sunteți ca Regina Mamă Elena. Vă rog să mă iertați“. Eu: ?!?!?!. El se îndepărtează. A fost foarte cuviincios. M-am gândit la Mama mea, căreia îi plăcea să o citeze pe Contesa de Noailles, care spunea că omagiul unui om simplu valorează de o mie de ori mai mult decât al unui aristocrat. Cobor la mine din troleibuz, mă așez la o coadă, la struguri. Trece „omul meu“,

venise pe jos. Îi spun, în glumă, dând din umeri, „Vedeți, acum reginele stau la coadă“. El trece râzând blând mai departe.

Ce-a fost asta? Câți ani au trecut de când nu mai aveam Rege? Ce a rămas în amintirea oamenilor? A oamenilor simpli. Chiar a rămas ceva? Pentru că a rămas. Era un om simplu, modest. Observația a făcut-o cu respect. Era oare ciudat sau normal? Nu știu, n-am să știu niciodată. Căutam să mi-o amintesc pe Regină. A fost o persoană atât de discretă, de demnă, încât amintirea ei era vagă. Oare ce am simțit în iarna 1947-1948, când au plecat? Eram adolescentă și foarte lucidă. Am avut sentimentul că suntem părăsiți, că nu ne mai ocrotește nimeni. Dar același sentiment l-am avut și când a murit Petru Groza. Ne lega o prietenie de familie, obișnuită în Transilvania.

Scris în octombrie 2003. Mă gândesc la Tudor. Dacă ar fi trăit în 1990-'91, el nu ar fi spus niciodată despre fostul Rege: „cetățeanul Mihai I“, cum s-a întâmplat atunci. Tinerii de azi n-au de unde să știe că, în regimul trecut, cu „cetățean“ se adresau anumiți funcționari (adică anchetatorii) numai oamenilor aflați sub anchetă. Încurcăturile de atunci (de la începutul anilor '90) s-ar fi putut rezolva de către oficialități mult mai elegant... De altfel, Tudor nu a spus niciodată nimic rău despre Regele Mihai și despre rolul important al acestuia în 23 august 1944 (ieșirea României din război). Din păcate, Tudor nu mai trăia în 1990...

Completez în ianuarie 2004, după două interviuri, calme, ale lui Iliescu la televiziune. Regretă și el că lucrurile și tonul, atunci, au fost exagerate (mentalitate, lipsă de experiență în anumite situații, zic eu, și, cred, sugestii nepotrivite)... Îmi pare bine.

Nu pot să nu apreciez discreția, eleganța și corectitudinea cu care Casa Regală își îndeplinește misiunea: mă gândesc la Principesa Margareta și la Principele Radu. Pe principesă am cunoscut-o prin '93, la o recepție oarecare. Mi-a plăcut „normalitatea“ ei.

Ne apropiam de cea mai grea iarnă din anii '80. Lucrurile mergeau deja prost, de cinci, șase ani, tot mai prost. Alimentele se găseau din ce în ce mai greu. Trebuia să „pândești“ unde „se dădea ceva“ (vezi „Jurnalul“ lui I.D. Sîrbu! Doamne, ce vulgar e serialul după romanul lui I.D. Sîrbu, „Adio Europa!“). Nu știu dacă asta și-ar fi dorit Gari!) și să stai la coadă. Posibilitatea de a alege era din ce în ce mai mică. Iarna, pe ger, gazele ajungeau din ce în ce

mai greu la noi. Compresoarele care pompau gazul pe conducte erau vechi, gazele erau trimise spre industrie, în locuințe ajungeau greu. Găteam noaptea, după ora zece. În casă, ca și la birou, ne îmbrăcam ca pentru ski și ne înghețau degetele pe creion. Lumea începuse să mârâie deschis, în autobuze, în tramvaie și la cozi. Când stăteam la coadă nu mă plictiseam niciodată, ascultam ce vorbește lumea. Adică „opinia publică”, iar rezultatul micilor mele „studii sociologice” i-l spuneam imediat acasă, lui Tudor. Nu știu cum, mereu se nimerea lângă mine un om instruit. Cu care mai schimbam o vorbă. Oamenii instruiți nu prea aveau privilegii, cine să le aducă mâncarea acasă, de la misterioasele case de comenzi cu circuit închis? (Comic este că și demnitarii începuseră să se teamă și să ascundă faptul că beneficiau de asemenea facilități. Afară de prietena mea Luci Ursu, care îmi spunea, cu oarecare tristețe, că s-a transformat într-o „alimentară” pentru marea ei familie.)

În mai 1985 am fost din nou la zilele „Lucian Blaga”, la Lancrăm și Sebeș. A fost inițiativa lor, acolo, de la începutul anilor '80. M-a impresionat, la primul Festival Blaga, câți concurenți au venit din toată țara. Era și un concurs de recitări din Blaga. Erau recitatori de toate profesiile și vârstele. Îmi amintesc de o muncitoare din Hunedoara care a recitat din *Cruciada copiilor* mai bine decât o actriță. Blaga era din nou cunoscut! Poate, totuși, nu trăiam degeaba! Atunci, în 1985, a participat și Noica, a vorbit foarte frumos. Le-am spus organizatorilor că mai sunt numai zece ani până la centenar, că ar trebui să fie mai „economic”, deci să organizeze festivalul numai la doi ani odată, pentru a nu se demonetiza, pentru a avea lucrări pentru centenar. Nu-mi plăcea festivismul, inflația de festivaluri, de poezii. Tata spunea că un poet trebuie să fie foarte „economic” cu sine însuși. Că uneori sunt suficiente câteva zeci de poezii ca să fii un foarte mare poet, și trimitea la Hugo von Hofmannsthal și la alții.

La începutul anului 1987 primesc de la Paris o scrisoare de la niște necunoscuți (de fapt, erau foști studenți ai lui Tudor, atunci de vreo 40 de ani, cu care a făcut cercetări sociologice la Câmpulung și de care își amintea). Se constituiseră într-un colectiv împreună cu niște francezi, specializați în filosofie, și încercau să traducă filosofia lui Blaga și să o editeze. Se pare că au avut mai mult noroc decât Noica, care avusese și el o inițiativă, cu o antologie de texte Blaga. Frumoase inițiative, ambele! Mi-au trimis și niște mostre de capitole traduse. În iunie '87 primesc o invitație de la ei și de la Sorbona, se pregătea o manifestare dedicată lui Blaga. A fost un miracol cât de repede mi-a ieșit pașaportul. Bănuiesc că „pe undeva” se dorea să mă duc. Nu visam să mai ajung vreodată la Paris, unde am fost în drum spre Lisabona și înapoi, în 1938 și în 1939. Evident, drumul de întoarcere l-am făcut prin Elveția, prietenii mei mi-au trimis repede o invitație pentru câteva zile numai. Era mult și asta, îi puteam vedea din nou.

Trebuie să povestesc două întâmplări, din timpul călătoriei spre Paris. În zori, înainte de granița cu Ungaria, se prezintă

în cușeta mea vameșa noastră. O femeie tânără, elegantă, foarte politicoasă. Spre surprinderea mea, mă roagă să deschid mica mea valiză. O deschid. Ea se uita îngândurată, fără să pună mâna, apoi are loc următorul dialog:

– Nu am mai văzut o valiză atât de ordonat și frumos aranjată! Sunteți cumva medic? Unde mergeți?

– Nu, nu sunt medic; merg la Paris, de ce?

– Și ce faceți la Paris?

– Mă duc la un Simpozion Blaga, la Sorbona... E Tatăl meu...

– Ah, iertați-mă, închideți vă rog valiza, mi-a părut bine...

În gara Viena am schimbat vagonul și m-am instalat într-un vagon care mergea spre Paris. Mai erau încă două doamne din același tren, din România. Intrăm în vorbă, mă întreabă unde merg. „La Paris.” „A, dumneavoastră sunteți!” Eu? „Da, vameșa a povestit din vagon în vagon că în tren se află fiica lui Lucian Blaga.” Mi se confirma faptul că Blaga era larg cunoscut. Simpatică întâmplare!

Ajungem la Salzburg, granița cu Germania Federală. Stau la geam și mă uit pe peron. Câțiva călători coboară să-și ia ceva de mâncare de la un cărucior frumos, staționat aproape, în fața trenului. Era apetisant! Dar se întâmplă ceva ciudat, doar mai trecusem granița spre Germania, n-am dat decât de amabilitate: deodată e întins, pe toată lungimea peronului și a trenului, un gard de fier, foarte solid, și apar polițiști de frontieră, germani. Mă hotărăsc brusc să-mi iau totuși ceva de mâncare de la cărucior. Ajung pe peron, n-apuc să iau nimic și sunt „somată” (pe un ton puțin amabil) să mă urc în tren. De polițiști. M-am întors cu ochii spre tren și un moment am avut un „flash”, nu am văzut trenul spre Paris, ci un tren de marfă în care urma să fiu împinsă... doar pentru că „noi eram alții”... În tren, cât am putut de repede, m-am mutat într-un vagon-cușetă franțuzesc, unde am dat de amabilitatea francezilor.

La Paris am stat trei zile, găzduită de familia traducătorilor, dl și dna G. Dănescu. Într-o localitate lângă Paris, într-o casă de vreo patru sute de ani. În afară de simpozion (care a fost devansat fără să știu și, deci, nu l-am văzut decât pe o casetă video la gazde), mai urma să apară în traducere franceză *Eonul dogmatic*, cu o prefață de Vintilă Horia, la prestigioasa editură L'Âge d'Homme, condusă de Vladimir Dimitrievici. Editura care publica pe marii dizidenți ruși! Era o onoare să apară Blaga la această editură. Deci am fost la sucursala editurii din Paris, la Dimitrievici. Mi se scurgeau ochii după cărțile care zăceau în teancuri pe jos. Aș fi vrut să le am pe toate și Dimitrievici mi le-ar fi dat bucuros. Știam însă că eu nu le pot trece în țară la graniță, i-am explicat și am renunțat. În oraș, la o cafenea pariziană, m-am întâlnit cu Vintilă Horia. Într-una din nopți, între ora zece și trei dimineața, am făcut cu mașina „turul Parisului”. Insolită excursie, dar cu atât mai fermecătoare. Am regăsit și hotelul unde am stat în 1938 și 1939, cu părinții. Hotel Molière, rue Molière, aproape de Operă. Era ora două noaptea, dar am intrat în hotel.

După trei zile de Paris m-am suit într-un TGV și în patru ore eram la Berna. Toată călătoria a fost un fel de „aventură”. O

„mică” fericire (cum zice Marta P.). Nu presimțeam deloc ce ani de coșmar mă așteptau, pe mine, în contextul oricum tot mai neplăcut al țării. Cu prietenii mei, Rolf și Helga, stăteam ca de obicei pe pridvor, la o *fondue*, și vorbeam. Elveția, țară mică, e plină de minuscule peisaje fabuloase. Îmi amintesc de atunci o imagine, la periferia Bernei: un lan de grâu copt, auriu, înconjurat de stejari bătrâni și mari, o zonă în care mă plimbam și când eram copil. Totul în soare strălucitor. Miraculos, într-o liniște desăvârșită. Ca tabloul lui Breugel, „Vara”. Ședeam pe o bancă, sub un stejar. Cu un prieten din România. Dar vorbeam despre recenta vizită a lui Gorbaciov în România. Ne puneam fel de fel de întrebări... inevitabile. De fapt, fiecare pentru sine însuși. Apăruse Gorbaciov pe scena lumii, inteligent, deschis, sigur de sine, șarmant. Îmi amintea de fratele Mamei, Caius Brediceanu, diplomatul. Ca de obicei am scris și scrisori, de la hotel, pe care nu le puteam scrie din țară. Și domnul Francis Pianca, care era atunci ambasador al Elveției la Moscova. Natural, printr-o poștă specială, cum se obișnuiește peste tot în lume cu diplomații. Cred că postul i se părea extrem de interesant, asista la fenomenul Gorbaciov! Am descoperit noaptea la televizor emisiunile lui Frederic Mitterand, „du côté de chez Fred”, am văzut la cinematograful un film bun, atât de bun încât înghețata pe care o mâncam mi-a curs pe degete și pe haină și era să murdăresc pe toată lumea din jur.

Întoarsă în țară, am intrat din nou în uzura de zi cu zi, care ne era impusă tuturor. Singura „scăpare” era câte o carte care circula între cunoscuți. Se citea mult atunci – fenomen pe care l-am observat și în URSS, se citea peste tot, la cozi, în metrou, autobus. Mai era și câte o scrisoare trimisă în afară, ticluită timp de câteva luni din citate din cărți. Pe cât posibil, citate în limbi străine, anume spre chinul celor ce le cenzurau. Știam că sunt cenzurate! Era asta o „răzbunare sadică” a mea.

Și așa am ajuns în luna noiembrie 1987; bulgărele de ghiață al necazurilor familiei mele se rostogolea deja, dar nu prevedeam ce va urma. Am auzit cu toții de cele întâmplate în noiembrie 1987, la Brașov. Prietena mea, Maria Enescu Țenghea, urma să vină în București, se chinuia să obțină aprobarea de căsătorie pentru fiica ei, Cristina. De cele mai multe ori locuia la mine, cum eu stăteam la ea când fugeam pentru câteva zile la Brașov să mă odihnesc. O așteptam pe ea să ne povestească. Și, într-adevăr, într-o după-masă eram cu toții acasă la noi. Tudor era întins pe canapea, noi ședeam pe unde apucam, în jurul lui. Iar ea ne povestea. După ce a terminat, Tudor n-a comentat prea mult, nici n-aș putea să redau exact, dar țin minte un lucru. A spus că sunt povești că „mămăliga nu explodează”, dimpotrivă, explodează, spunea el, și va exploda. Și apoi s-a adresat lui Tudorel, care era și el la noi, și i-a spus: „Dacă explodează, ia-ți copilul și pleacă din cartierul unde stai, mulțimea înfuriată nu alege între cei buni și cei răi”.

Au urmat cei mai grei ani pentru mine. Începând din februarie 1988, când unul, când altul din familia mea ajungea în spital. S-a născut nepotul meu Alexandru. Un copil e întotdeauna un miracol. Alex era

sănătos, vioi, frumos. Ochii Tatălui meu. Tudor, acasă, între cele două spitalizări ale lui, îl observa. Spunea că e ceva special cu acest copil, că trebuie observat: e foarte comunicativ, dar găngurește numai în dialog, cu o bunică și o mamă tăcute, ce va face oare? Și acum domină prin vitalitate... și logică.

Tudor era bolnav. Într-un fel de convalescență, acasă, între două spitalizări. Eu eram istovită de muncă. Stăteam mult de vorbă cu Tudor când tinerii erau la școală și facultate. Sau urmăream televiziunea bulgară. Îmi vorbea de generațiile de tineri economiști din URSS, bine pregătiți în specialitate și cu limbi străine, care nu puteau face nimic din cauza bătrânilor, care au fost la conducere până la Gorbaciov.

Simțeam un interes al unor persoane „importante” privind sănătatea lui Tudor. La o cafea, în bucătărie, în doi, i-am comunicat această impresie a mea. El, mai perspicace și mai cu experiență decât mine, îmi răspunde, destul de *enervat*:

„— Acești oameni își închipuie că *vor mai domni*, în cazul unei schimbări?... știi, se vorbește că în cazul unei schimbări ar veni Iliescu. (Auzisem de Iliescu că de un tânăr ministru al tineretului și apoi al apelor, foarte deschis...) Se mai spune că Iliescu l-ar cunoaște pe Gorbaciov, dar nu-i adevărat. Doamna X., de la catedra mea, a fost colegă de cămin cu Raisa în timpul studenției și au corespondat câțva timp, mai de mult. Știi, în legătură cu *transparența*, nu e suficient, *trebuie* spus și *cunoscut adevărul*”.

A zâmbit (felul lui de a zâmbi uneori, de nu știai ce gândește), dar n-a explicat. Pe tatăl lui Iliescu știam că îl cunoscuse destul de bine în lagărul de la Caracal, în 1940. Vorbea despre el ca de un om foarte cumsecade și nedogmatic, receptiv la ce îi spunea Tudor despre crimele staliniste din anii '30. Și o aprecia pe mama lui Iliescu, pentru modestia ei. Că n-a profitat de statutul ei de „ilegalistă” în nici un fel. Am găsit în agenda lui Tudor telefonul lui Iliescu și sub el alt număr, unde scria „mama lui”. Nu știu dacă au avut legături.

„— Știi, fetița noastră ar trebui convinsă să divorțeze, acest băiat n-are pic de caracter...” (Tudor avea experiența lui cu studenții.)

Nu mult timp după aceste conversații, care aveau în ele ceva *testamentar*, a urmat o a doua internare, boala și decesul lui, în iunie 1988... Și dispariția doctorului Al. Ciplea, medicul nostru, în momentele cele mai dramatice pentru noi...

Academia RSR s-a ocupat de incinerarea, conform însă dorinței lui Tudor. Îmi amintesc de fața președintelui de atunci al Academiei, când i-am spus că va fi fără slujba religioasă, numai cu muzică...

Prietena mea, Maria Enescu-Tenghea, a fost și atunci lângă mine, ca întotdeauna în momentele cele mai grele. N-am amintiri. Moartea, incinerarea, totul e în ceață. A fost lume multă, nu știu cine. Stăteam țepănă lângă copiii mei. Numai să nu fac spectacol! Îmi spuneam, detest lipsa de ținută și spectacolul în public, în asemenea situații! Mama mi-o dădea mereu ca exemplu pe mama lui Rolf, în ce privește demnitatea. Cineva mi l-a adus în față pe Iliescu. A, da, mi-am zis. Să nu uiți, te gândești altădată! Apoi Ambasada Ungariei. Cu steag la mașină. Deci participarea era ofi-

cială... (ar avea ce comenta agentul I. Dragomir!).

Câteva zile mai târziu, o vizită a președintelui Academiei, care locuia vizavi. De condoleanțe? Nu știu. Îmi spune cu cinism, zâmbind, că nu voi mai avea nevoie de Academie, în cazul unei cereri de pașaport. Oricum, îmi era clar că va fi de fapt mult mai greu. Interesant că după 1989, când nu a mai fost președinte, a încetat să mă mai salute când ne întâlneam... în piață. Ce greu renunță unii la „funcții”, nu?

În 1990, la birou, directorul nostru adjunct îmi povestește scurt: „Știi, atunci, în 1988, la incinerare, în stânga crematoriu-lui stătea o Dacie albăstră, cu perdele, de unde s-a filmat tot, cine a venit...” În presa noastră n-a apărut mai nimic referitor la moartea lui Tudor, decât anunțuri la „mica publicitate”, în *România liberă*. Nu se putea, atunci, să apară ceva despre persoanele dispărute. Mai târziu, revenită de la Deva, unde se prindeau posturi de televiziune și radio din Ungaria, Mă Groza mi-a povestit că la posturile maghiare s-a vorbit mult și frumos despre Tudor. Cineva de la Ambasada Ungariei a filmat incinerarea lui. Niște funcționari zeloși de la „externe” mi-au pus întrebări... dacă știu că s-a filmat.

Cinci săptămâni după moartea lui Tudor, la începutul lui august, a *dispărut* ginerele nostru. Niciodată nu voi ști ce a căutat în familia noastră. Lilla era ferm decisa să divorțeze. Imediat.

La cumpăna dintre 1988-'89 a fost, însă, și un lucru bun: doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în calitate de director al Institutului Călinescu, a decis ca o „dactilografă” a lor, o doamnă foarte drăguță, să transcrie la mine acasă *Luntrea lui Caron*, după manuscris (pe care am refuzat să-l scot din casă). A venit cu mașina de scris a institutului cu tot. Cred că era ceva absolut ilegal să scoți o mașină de scris a unei instituții și s-o duci într-o casă... doar puteam scrie manifeste, nu? N-a uitat nimeni cât ne controla Miliția mașinile de scris! De la birou veneam bucuroasă acasă, mă așteptau câteva ore de colaborare cu doamna L. Mai târziu, alte săptămâni plăcute, când venea Mircea Vasilescu să confrunte dactilograma cu manuscrisul. Această fericită colaborare m-a ajutat cumva să trec peste lunile negre 1988-'89.

În primăvara anului 1989, prietenii mei din Elveția mi-au trimis o invitație, pentru concediu. După atâtea încercări, doreau să mă refac... Am reușit cumva să-mi adun toate actele necesare și să le predau la serviciul de pașapoarte... Dar atât. Viza mea nu ieșea... Academia nu mă ajuta deloc, audiență nu obțineam, la pașapoarte nu mă primea nimeni, nici măcar la telefon nu mi se răspundea... și lunile treceau... Îmi era clar cinismul președintelui Academiei... Cum de am plecat, totuși... acest episod n-ar putea fi povestit decât cu umor și puțină autoironie...

Și iată-mă la începutul lui august 1989 la Viena, la prietena mea Eva O. Mă aștepta pe peron, la trenul de București, plângând. Știa prin câte am trecut. Îmi spune: „O jumătate din viață mi-am petrecut-o pe acest peron, așteptându-mi prietenii din România”. M-a dus acasă la ea, ca de obicei. Lucra încă la o librărie foarte

elegantă din Hofburg, unde mulți români plecați își mai procurau cărți românești. Dar cum comenzile prin Cartimex funcționau mizerabil, o ajutam și cumpăram eu cărți (tratate ale Academiei ș.a.) și i le expediam cu poșta. Așa că m-a așteptat cu o surpriză: niște bani, bineveniți, pentru cărțile trimise. Nici nu mă gândisem la asta. Dar ea era o persoană practică. Și apoi mi-a pus în mână o carte, în românește, și m-a rugat să-i spun ce cred despre ea. Era cartea lui Pacepa. Așa că, în loc să mă plimb prin Viena, am stat 24 de ore în pijama și am citit. Din când în când, alergam în bucătărie și-i mai spuneam Evei ce cred. Mă amuza faptul că unul din personajele pe care le prezenta (prea favorabil!) autorul a locuit într-un apartament în blocul nostru, chiar deasupra noastră, până la arestarea lui, în 1978. În rest, în carte apăreau personaje din „înalta nomenclatură” (nu cunoșteam pe nimeni personal), de fapt, mai mult detalii din viața lor intimă. Ce am observat, însă: oamenii despre care scria Pacepa erau împărțiți de el în trei categorii: cei pe care autorul dorea să-i compromită față de „el și ea”, cei pe care dorea să-i compromită față de lumea liberă, și cei pe care dorea să-i compromită în toate direcțiile și în toate circumstanțele viitoare posibile. O carte oricum comercială, pentru cei din Occident, care nu prea înțelegeau gravitatea lucrurilor care se întâmplau la noi.

Zece zile din concediul meu le-am petrecut la un mic hotel în afară de Zürich, sub o pădure și cu o livadă în față. Vedeam în vale orașul și lacul, aveau tramvai direct spre oraș. Cum nu cunoșteam Zürichul din copilărie, l-am luat sistematic. Eram complet singură, obosită și foarte slabă. Această singurătate a fost un dar; încet, încet, mi-am revenit. Asta doreau și prietenii mei. Cred că am luat și câteva grame în greutate. De la editura L'Âge d'Homme am primit *Eonul dogmatic*, în franceză. Nu știam cum voi aduce cartea în țară... cred că nici editura, nici prefațatorul (Vintilă Horia), nu erau agreați de regim.

La Zürich am cunoscut, după trei ani de corespondență, pe Albert von Brunn, elvețian, referent la „Zentralbibliothek” pentru limbi romanice și limba română. Familia lui rămăsese în Elveția în 1933, după venirea lui Hitler la putere în Germania. Cu el am vizitat biblioteca, informatizată. Erau lucruri pe care le studiasem și în Germania. Mi-am dat seama că noi, în țară, eram aproximativ în preistorie în ce privește informatizarea instituțiilor de documentare științifică. „Centrele de calcul” care existau atunci nu erau accesibile decât anumitor angajați din instituții.

Cu dl von Brunn am vizitat și o ciudată expoziție, organizată (nu știu de cine), în câteva săli ale Bibliotecii. Cărți, în multe limbi, dar și din România, de la editura Kriterion, date statistice (și românești), hărți, vechi și noi, reproduceri, unele obiecte... Titlul expoziției era pur și simplu „Transilvania”. M-am mai dus o dată și singură, ca să-mi notez diverse lucruri, așa, pentru mine. Am plecat puțin tristă. Se adevereau cele învățate de părinții mei, din experiența lor de diplomați: că noi nu știm să ne facem o propagandă culturală deșteaptă. *Dar oare azi știm? Nu știu.*

Toată vacanța în Elveția era o vacanță de *adio*. Așa o simțeam. Așa intenționam să le spun și prietenilor mei. Doream să o mai văd o dată pe Doamna Marti, avea 91 de ani. Dar eram hotărâtă să nu mai cer *niciodată* pașaport. Totul, credeam atunci, era pentru ultima dată. Un fel de „adio” continuu.

În singurătatea mea de la Zürich am încercat să-l contactez pe J.R. von Salis, de la care promisem două scrisori frumoase în ultimii doi ani: una despre Tatăl meu și alta cu prilejul decesului lui Tudor. Am vorbit cu soția lui la telefon, cea pe care el o numește E., în memoriile lui. El era grav bolnav și obosit, așa încât nu am ajuns să-l văd personal. În schimb, Dna E., foarte comunicativă, mi-a explicat tot ce aș putea vedea în legătură cu Thomas Mann în Zürich: interioare în memoria lui în cadrul Universității din Zürich (pe care le-am vizitat) și ultima casă la Kilchberg, Alte Landstrasse, nr. 39, care însă nu este muzeu. Acolo locuia Golo Mann. Dna E. mi-a spus și ce troleibus, și de unde să-l iau.

Într-o solară dimineață de august m-am hotărât. Era o zi lucrătoare, deci liniște pe străzi, acolo în orele de serviciu se lucrează, lumea nu se plimbă. Am mers cu tramvaiul până la marginea lacului, iar de acolo am luat un troleibus până în localitatea vecină, rezidențială, Kilchberg. Aproximativ pe marginea lacului. Am intrat pe strada Alte Landstrasse, urmăream din autobuz numerele caselor. Iată nr. 39, la următoarea stație trebuie să cobor. Am coborât și m-am întors câteva case înapoi. Iată-mă în fața casei! O casă, cam în genul casei în care am locuit cu Tata și cu Mama la Viena. Acoperită cu viță-de-vie. O casă normală, nu luxoasă. Cu un gard de lemn, modest. Și o porțiță deschisă. Așa, parcă mă invita să intru. Stăteam și mă uitam. Da, mă invita... Îmi dau un brânci și intru. Mă apropii de ușa de la intrare, normală, masivă, de lemn. Și văd, în stânga, lângă ușă, o placă de bronz pe care scria: „Thomas Mann”. Ah, oare e adevărat? Chiar mă invita (*înțeleg, într-un moment, emoția unor oameni care îmi intră în casă, între lucrurile Tatei!*). Sun. Îmi deschide o doamnă subțirică, fină, cărunță, cu un șorț de bucătărie, mai vine și un copilăș. Vorbim:

– E casa lui Thomas Mann, am venit să o văd...

– Da, adevărat, dar nu e muzeu... muzeul e în oraș...

– Da, știu, am fost... dar știți, am venit din România, am citit, da, și memoriile Katiei, Erika, Klaus, Golo, Monica, știți, toată familia... scrisori...

Ea se uită zâmbind la mine:

– Da, știți, numai o ghidă din China mai știa atâtea despre noi... interesant. Veniți, vă duc în biblioteca lui Golo, el nu este acum în Elveția, poftiți... mai am de terminat ceva în bucătărie și vin...

Intru în biroul-bibliotecă. Ca întotdeauna într-o casă necunoscută, mă reped să văd cărțile din bibliotecă. E tipul de bibliotecă ce-mi este familiară. O ediție mare, nouă, din „Brockhaus”. Da, scot litera „B”, răsfoiesc, deschid la *Lucian Blaga* și o las deschisă pe biroul lui Golo. Doamna se întoarce, îi arată în Brockhaus textul despre Tata: „Vedeți, e Tatăl meu, e cunoscut, a fost un timp și interzis, acum se tra-

duce la Paris, a fost propus și pentru Premiul Nobel, în '56”.

– Ah, ce frumos, să lăsăm cartea aici, deschisă, am să i-o arăt lui Golo când se întoarce...

Apoi m-a plimbat prin casă: „Aici e un dulap din Lübeck, aici era biroul, veniți în grădină, pe banca aceea obișnuia să stea la aer”...

Îmi iau rămas bun, ies pe stradă și o iau îngândurată în jos spre o stație de autobuz. Da, cum de m-a lăsat așa, singură, o necunoscută, în biroul lui Golo? Se simțea în vocea mea că îi iubesc pe toți? Eram foarte oarecare, în niște pantaloni de pânză și încălțări simple. Limba germană vorbită

Casa Thomas Mann din Kilchberg

corect? Cred că totuși ceva în glasul meu, marea simpatie și admirația mea pentru El... și ei.

I-am trimis apoi lui Golo Mann *Eonul dogmatic*, apărut la L'Âge d'Homme. Mi-a răspuns doamna care m-a primit, îmi spunea în scrisoare că Golo știa cam totul despre Blaga.

În ultima zi de Zürich – tot un fel de adio –, într-o după-masă ploioasă m-am dus în cimitirul din Kilchberg, unde este toată familia Mann. Un cimitir vechi, cu iarbă, frumos ca cel din Lancrăm. Cu pietre răzlețe, fără cavouri. Mi-am luat rămas bun de la ei și a doua zi am plecat la Berna.

Începea sfârșitul. Era clar. La televiziune urmăream evenimentele: începuse scurgerea germanilor din RDG, prin Ungaria, în Austria... Eva, de la Viena, îmi telefona. Erau copleșiți. Veneau atât de mulți, încât nu mai pridideau cu cazarea, ajutoarele etc. Aveam senzația că RDG-ul va rămâne o țară goală, fără populație.

Într-o seară cu Rolf și Helga, pe pridvor și la o *fondue*, ne bucuram de primul „premier” independent, în Polonia. Mi-am amintit de bieții polonezi, refugiați în 1939 în România. Cum unii se stabiliseră chiar la Bistrița, în jurul grădinii noastre. Mama mă trimitea în vizite de simpatie pe la toți, în 1939-'40. Nu știu ce au făcut după Dictatul de la Viena: au plecat cu noi, românii, mai departe?

Prietenii mei își puneau deja (pentru Polonia) problema restituirii proprietăților confiscate, evident a industriei. Stăteam și discutam seara, la lumina lumânărilor, pe pridvor. Eu le explicam că problema e foarte dificilă, pornind cu un exemplu ipotetic

din România: Uzinele Malaxa, devenite „23 August”. Trecuseră 40 de ani de la naționalizare, ele nu mai erau exact aceleași ca cele din 1948. Au trecut generații de angajați, ingineri, tehnicieni, muncitori. Fiecare a investit ceva: inteligență, muncă. Desigur, nu erau plătiți corespunzător. Probabil nici tehnologia nu era la nivelul Occidentului, dar, totuși, era alta decât în 1948. Și numărul angajaților era altul. Cum ar reacționa oare angajații, dacă ar veni Malaxa și și-ar cere înapoi întreprinderea? I s-ar cuveni oare sub forma actuală? Le explicam că nu pot judeca, deoarece, în afara grădinii de la Bistrița, noi nu am avut casă în care să locuim, am fost în-

totdeauna chiriași. Iar ce au mai avut părinții mei, au vândut imediat după război, aproape pe nimic, ca să putem trăi. Nu ni s-a naționalizat nimic, fiindcă *nu era ce*. Iar eu m-am autoeducat să nu am nici un fel de „sentiment de proprietate”. E interesant, le spuneam eu lor, în serile noastre, cum Ceaușescu a reușit să stimuleze la „oamenii lui” sentimentul de proprietate, căci „agoniseau” din plin. Așa, mai în secret. Prietenilor mei li se păreau interesante toate aceste lucruri.

În ce ne privea pe noi, atunci, nu întrevedeam nimic. Dar simțeam că norii se adună, așa cum se adunau și deasupra râului Aare, când se apropia furtuna. Și râul din verde devenea noroiu. Îmi aduc aminte de așa o după-masă când stăteam pe gânduri, pe un pod suspendat de lemn, deasupra apei, și am fugit la hotel. Tot cu sentimentul de „adio”, că nu voi mai veni.

Și acum, *filmul*. Filmul, pe care nimeni, după '89, n-a avut *umorul* să-l aducă în țară. S-a dat pe un post german, în seara zilei de „23 august”, ziua noastră națională de atunci. Cred că *meritam* filmul! Era o co-producție germano-maghiară, L-am adus și pe Rolf la hotel să-l vadă. Am râs cu hohote și amar tot timpul. Titlul era: *Noaptea dublurilor*. Locul acțiunii: o țară cu un dictator. Personaje: el, dictatorul (I) și doi frați identici cu el (II, III), „ca”, soția lui I, apoi șeful securității – amantul ei –, câțiva câini negri de tipul „colonelului Corbu”, o echipă de securiști în costume negre de scafandri, gen „teroriști”. Numărul I este în spital, ea îl hrănește cu iarbă dintr-un castron (aluzie la „programul de nutriție rațională”) și guvernează cu II, dar

„se ține“ cu șeful securității (*mi s-a de-clanșat atunci „patriotismul“, m-am simțit ofensată că ea – actrița – era o „tipă bine“*). Numai asta nu era, în realitate!). Numărul I moare, totul se ține secret, II îl dublează, ea încearcă la un banchet să lichideze „nomenclatura“, dar mor otrăviți câinii în locul lor. Intervin „scafandrii“; ea îl împușcă și pe șeful securității, II mai încearcă să guverneze, dar moare și el; se află tot, au loc funeralii naționale; vine și III din sat, cu un cal de căpăstru; ea este arestată; III se întoarce în sat la „drăguța“ lui, ducând calul de căpăstru, nu vrea nimic, decât casa din sat.

Mi se termina concediul. Îmi tot luam adio, asta era starea mea de atunci. Câteva minute înainte de a pleca la gară am sunat la Paris pe traducătorii mei. Mi-au povestit că mi-au trimis, la începutul verii, prin poștă – ce idee! –, traducerea în franceză a *Elogiului satului românesc*, cu o prefață anticeaușistă a lor. În cadrul acțiunii de salvare a satelor din România. De acord. De mult glumeam cu G. Gană că acest text va deveni un text „subversiv“. Dar să trimiți așa ceva cu poșta, în România! Avea vreo legătură cu pașaportul meu? Aveam de gând să afl, dar n-a mai fost necesar, istoria își urma drumul, mi-a luat-o înainte.

Correspondența lui Thomas Mann, citită în parte de mine, în dificila iarnă '88-'89, mi-a stârnit curiozitatea pentru Robert Musil. Am împrumutat de la Dl. Gană *Ein Mensch ohne Eigenschaften* („Un om fără însușiri“, în traducere corectă, iar nu „fără calități“, cum greșit au tradus francezii). Citeam încet, seara, câte puțin. Am dat de un alt „munte“! Al literaturii. Noi trăiam într-un fel de Kakania, de fapt, atunci. Hărțuită și chinuită de viața zilnică, înaintam pagină cu pagină, foarte încet, în carte. Ziua, la alimentară, mi se cerea să-mi aduc și nepotul, nu numai certificatul lui de naștere, pentru 200 gr. de parizer de persoană. Atunci când „se dădea“. Nu mai amintesc, mi s-ar spune că azi e parizer dar nu-s bani. Da, e alt sistem. Numai că majoritatea din cei ce azi au bani pentru parizer, atunci îl primeau de la magazine cu circuit închis.

Era însă ceva nou, în toamna aceea călduță și luminoasă, pentru mine, care observam lumea: de exemplu, în tramvaiele ticsite se înjura deschis, se blestema în gura mare... răbdarea se terminase... cu cât înaintam spre iarnă, spre Crăciun.

Boby. Trebuie să scriu despre Boby. Boby sau Robert Bacalu, nepot de văr al lui Andrei Bacalu (cel care făcea emisiuni foarte bune la televiziune, emigrat în Israel). Deci, Boby provenea dintr-o familie de evrei, înstăriți cândva. Era cu câțiva ani mai mare decât Lilla și a avut un destin tragic. Tatăl lui, geolog, emigrase în SUA; mama, recăsătorită aici. Dar era Bunica, pe care Boby o adora. Deci n-a plecat cu tatăl, cât a trăit Bunica. Bunicul, probabil cu afaceri în domeniul petrolului, se pare că era și el un personaj interesant: marxist autodidact (Boby avea un dosar de „conspicte“ ale Bunicului, din clasicii marxiști), dar nu militant. În condițiile date, Boby nu a intrat în facultate și a trebuit să facă doi ani armată, în condiții foarte grele, la „canal“. A început să vină la noi în iarnă '88-'89. Se atașase de Lilla și de Alexandru. Într-un

fel, avea grijă de ei. Când Lilla era la școală, stăteam de multe ori cu el la o cafea, în bucătărie, să-l păzim pe Alex. El avea legături și cu comunitatea evreiască, mai aducea câte ceva pentru Alex. A lucrat și pe șantierul faraonic al „Casei poporului“. Apoi, în vara 1989, s-a decis și a depus cerere de plecare la tatăl lui, în SUA.

Spre sfârșitul anului '89 a avut loc al XIV-lea congres al PCR. Veneau pe la mine foști doctoranzi ai lui Tudor, se întrebau dacă se va întâmpla ceva, și cum se va întâmpla. Dar nu s-a întâmplat. Am mai fost și eu în audiență pe la „Cultură“, cred că legat de scoaterea din repertoriu a piesei *Tulburarea apelor*. Interlocutoarea mea vorbea foarte ciudat, avea o funcție mare. Am plecat de la ea cu multe semne de întrebare în cap.

Omul de pe stradă răbufnea tot mai des, în magazine, în mijloacele de transport, deschis, furios. Același doctorand îmi spunea: „Știi, am citit într-o carte a unui politolog italian că într-o situație limită, cum suntem noi, aici, nu mai lipsește decât «pasul în gol» și șandramaua se prăbușește“. „Pasul în gol“? Care va fi? Vedeam, la televiziunea bulgară, ce se întâmpla în țările din jurul nostru.

Uneori, când eram foarte obosită, îmi luam un concediu medical și mai stăteam acasă, cu ai mei. Așa s-a întâmplat și în decembrie '89.

În 17 decembrie, duminică dimineața, eram de gardă la institut. În 18 decembrie, la institut se comenta că s-au dublat gârzi-le cu membri de partid, începând de duminică după-masă (deci după plecarea mea), din cauza Timișoarei. Se șoptea. Din 19 decembrie nu am mai fost la lucru, ci am stat acasă. În 19 după masă Lilla a ieșit cu prieteni în oraș, pe „Victoria socialismului“, să caute niște modeste cadouri de Crăciun. A venit cu niște comentarii ciudate, de imagine: „Știi, e întineric, bulevardul e larg... ar trebui să fie lumină și să fie plin de tineri“. Eram în 19 decembrie. Era o iarnă foarte blândă, de frig chiar nu sufeream. În 20 dimineața am făcut două vizite scurte, la două prietene. La Mia Groza, să-i văd mica ei nouă locuință. N-avea încă nici un fel de perdele la ferestre. Eram obsedată de securitate și mă gândeam că i se uită în casă. I-am spus: „Pune-ți ceva la geamuri“...

În toate aceste zile citeam încet din Musil, între probleme gospodărești, Alex și altele. În zilele acelea de vacanță, casa era mereu plină de tineri, prietenii Lillei din cartier. Alex era în camera lui, într-un Țarc foarte mare de lemn, cât o cameră, cu un grilaj înalt. Era foarte activ, dar la locul lui. Uneori adormea în timpul jocului, cum se întâmplă cu copiii. Nu era greu de crescut.

În 20 seara, Ceaușescu a revenit din Iran și a apărut la televizor, singur, în fața unei cortine. Se știe ce a spus. Copiii erau în jurul meu. Eu le-am spus atât: „Copii, nu faceți nici un plan pentru seara de ajun... am trecut prin multe... nu știu ce se va întâmpla până atunci... nu faceți planuri“... M-am întors la Musil.

În 21 dimineața devreme trece Tudorel pe la mine, enervat. Îmi spune de mitingul organizat în fața CC-PCR. Mă uit la el: „Miting?“... Nu mai spun nimic, continui în gând: „Acesta e «pasul în gol»; și-a semnat singur condamnarea la moarte“... Tu-

dorel pleacă mai departe, apoi vedem la televizor spargerea mitingului...

Mulțimi pe stradă, se destramă, se adună. Așteptăm. Iar Musil, citesc în pat, cât pot citi. Gândurile îmi fug spre ce este afară. Și spre o întrebare a lui Tudorel: la o emisiune de la Europa liberă s-a pomenit numele lui Tudor (un apel la încurajare). Aveam aici un fel de cantonament de tineri, nu i-am lăsat să iasă... comunicau între ei. Dispăruse Boby, nu se știa unde este, plecase cu niște tineri... în noaptea de 21-22.

22 decembrie, dimineața pe la șapte. Stau în geam și privesc în jos pe Bd. Dacia. Mulțimea curgea, spre centru, puhoi. De fapt, acest puhoi se revărsa din toate direcțiile, din toate instituțiile, spre centru. Acolo unde directorii au încuiat ușile, oamenii au sărit gardul. Niște scene aberante pe balconul CC-ului, la televizor, Ceaușescu. Mă întorc din nou la Musil și Kakania lui... Nu trece o oră și Lilla năvălește strigând în cameră: „Mamă, deschide televizorul... am scăpat, a fugit... vezi pe geam, toate geamurile sunt deschise, televizoarele la maximum, mamă, am scăpat... sunt niște apeluri, trebuie să mergem... la televiziune“... Eu pun cartea lui Musil deschisă pe pat... și nu am mai citit niciodată nici un rând din ea... niciodată.

Pe ecran apăreau figuri ce mi se părea firesc să apară, foarte general spus. Un telefon de la Tudorel îmi spune de o convocare la sediul fostului CC, oare n-ar trebui să merg? Da, sigur, m-am gândit... da, da.

Facem o înțelegere cu Lilla, ea merge de la ora 13 la 16,30 la televiziune, după aceea eu merg la sediul CC, de unde fugise dictatorul, cu helicopterul. Alex nu putea să rămână singur. Nu realizam, totuși, că totul era încă foarte periculos.

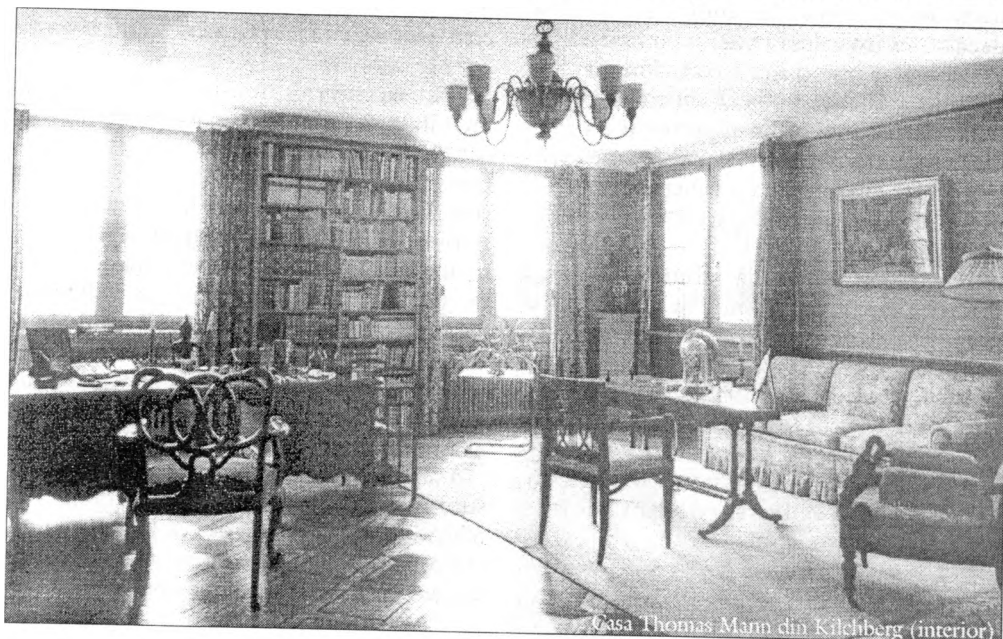
Lilla se întoarce, cu prietenii, într-un fel de stare de exaltare extraordinară. Întârziase puțin. Tot tineretul rămâne cu ea, la noi în locuință.

După câteva luni, ea îmi povestește ce i-am spus când am plecat: „Aici sunt actele, aici e CEC-ul, aici sunt cheile, aici sunt bani“... Matură, și cu toată istoria trecută pe lângă mine, eram probabil conștientă că drumul meu nu e fără pericole, dar în nici un fel nu se putea să nu mă duc...

Aproape de ora 17 orașul era gol. Am mers pe Dacia, magazinul „Eva“, spre str. Onești. Tot gol și liniște. Nu era frig și se întuneca ușor. Megeam, eu, pe un bulevard gol. Și probabil eram liberi, liberi, liberi... Ajung în colțul străzii Onești. Știam încă de la Tudor că multe din clădirile din jur erau ocupate de Securitate. Securitatea încă nu se declarase de partea poporului. Stau în colț și privesc spre piață, se vedea lume multă, lumini, dincolo de clădirea CC. Tineri la poarta B. Ce fac, cum intru? Mă duc la poarta B. Tineri mulți de pază. Le spune numele meu, Blaga. Sunt drăguți, cer voie să mi se uite în poșetă. Apoi mi se dă un băiat să mă însoțească; mă duce printr-o curte mică, interioară, cu geamuri la demisol. Mă gândesc: „Doamne, acolo mai trebuie să fie securiști, ne împușcă, n-au treabă“... Am scăpat, mă afl în holul de jos al CC. Sute de tineri, totul vraiste, hârtii... urc scara de marmură din mijloc spre pasarelă și mă opresc niște soldați: „Nu aveți voie!“ „Poftim? Am venit la convocarea aceea. Cum nu am voie?“ „Nu aveți voie!“

În cursul anilor am mai întrebat de ce am fost opriți, pe unul, pe altul. După doisprezece ani, Mircea Dinescu îmi spune: „Doamnă, n-ai pierdut nimic!”. Din cele ce-mi povestea, îi dau dreptate!

Cobor în hol, lângă băiatul care mă însoțise. Deodată mi se face frică: „Te rog, scoate-mă de aici”. Megem pe același drum. Nu ne-a împușcat nimeni. Slavă Domnului!

Casa Thomas Mann din Kilchberg (interior)

Mă aflu singură pe trotuarul din fața intrării B. În fața mea Mihnea Gheorghiu, singur. Privea. „Dorli?” „Mihnea, ai fost la acea convocare? Cine a venit?” „Dăscălescu, Verdeț... am plecat”. Era deja întuneric. Îmi arată casele de pe Onești, neluminate. „Acolo e Securitatea...” „Apoi mă ia de braț și ieșim pe bulevard. Tot gol. Călcăm prin foi rupte, multe, din „operele lui”, ca prin frunze de toamnă căzute, răvășite de vânt. Mă bucură să le calc în picioare. Ne despărțim la cinematograful ARO și o luăm spre casele noastre, pe jos. În 20 de minute sunt acasă. Sun la ușă. Îmi deschide unul din tineri, cu fața albă: „Ce-i cu voi?”. „Veniți la televizor!” Mă uit, ardea Palatul regal și Biblioteca universitară. Eu le spun copiilor: „Auziți cine a venit la convocare, Dăscălescu, Verdeț, e chiar prea de tot!”.

Despre Bobby am aflat că a fost împușcat la Intercontinental, dus la Jilava și apoi la spital. Mama lui a mai apucat să-l vadă. A murit în 24 decembrie.

Toți tinerii au rămas trei zile la mine. Un băiat și un tată al unuia din ei ne aduceau pâine și lapte. Au urmat zile și nopți la televizor. Adeziuni, declarații. Prea mult. Mult prea mult.

În 26 decembrie, „Cimitirul eroilor”. Lilla la înmormântarea lui Bobby. Mă temeam pentru ea, că va fi un șoc prea puternic.

Am în gospodăria mea trei cuțite de la Bobby, două de argint, foarte frumoase. Lucrez zilnic cu ele la bucătărie și mă gândesc la el. A murit ca să fim noi liberi, *măcar să spunem ce gândim...* să furăm cât putem și să-i disprețuim pe cei în vârstă...

Alexandru, pentru care grilajul țarului era mult prea înalt, și-a câștigat libertatea, singur. Nu vom înțelege niciodată cum a ieșit singur din țarc și a apărut radios, victorios, ca pe o scenă, în camera cu televizor, unde eram cu toții.

În 1990 ianuarie au început telefoanele din străinătate; desigur, primul de la

Rolf și Helga, apoi de la von Brunn, Dăneștii din Paris, telefoane din Germania...

În institutul meu erau „turbulențe”, ca în toate institutele, mirări și întrebări... conflicte.

Iar noi am devenit sclavii televizorului, urmăream evenimente, oameni, ședinte CPUN, ce să mai spun... Începeau să răbufnească antipatii ascunse cu anii. Unii se

repezeau în partidele nou înființate, alții se păstrau independenți, erau cei mai simpatici. Unii se victimizau, exact cei ce n-ar fi avut motive reale, căci au dus-o suportabil.

Îmi duceam viața ca înainte, în colțul meu de la institut. Fără partide, fără politică. Aș fi vrut să revin în sectorul de cercetare, dar am fost refuzată. Era clar, îmi știam bine meseria... deci trebuia să stau deoparte... Acum Institutul a „falimentat”, nu s-a adaptat la o epocă nouă.

Rolf și Helga m-au invitat imediat, din nou, în Elveția. Să-mi sărbătoresc cu ei ziua de naștere. Cine ar fi crezut, în '89, sfârșit de august, când mă despărțeam definitiv de ei, că voi reveni peste opt luni. Viza elvețiană am primit-o imediat și, prin ei, și viza de tranzit austriacă. Ce simplu a fost!

Am stat din nou câteva zile la Zürich, în acel hotel la margine de pădure, de data aceasta în clădirea principală, cu vedere spre lac. Mă odihneam. De ziua mea, dimineața, am primit un imens buchet de flori de la Rolf și Helga. De altfel, la sosită mă așteptau la hotel și „bani de buzunar”, tot de la ei. Tot acolo, la Zürich, mi-am ridicat de la o bancă și drepturile de autor, de la Dimitrievici, pentru *Eonul dogmatic*. Drepturi pe care în '89 le-am lăsat la editură, altfel ar fi trebuit să le cedez statului, lucru pe care nu doream deloc să-l fac. Preferam, în '89, să renunț cu totul la ele.

Masa de prânz, de ziua mea, am luat-o cu Dl. von Brunn. Apoi m-am autocadorisit cu niște pantofi. Și m-am plimbat. Și iar m-am plimbat. Am vizitat muzee. La cel de artă am găsit o sculptură de Giacometti care m-a impresionat: un câine, cocor, atât de *obosit*... ca oboseală aș fi putut fi colegă cu el, în anii ce trecuseră.

Urmăream în ziare ce se petrece în România, eram înainte de alegerile din 20 mai '90. Piața Universității. Un fenomen interesant pe care îl urmăream, ca observator, și la București. Dar îmi aminteam și de niște drumuri ale mele prin februarie-mar-

tie '90, când treceam prin pasajul de metrou al Universității, cu îngrijorare: era acolo o vânzoleală de oameni maturi și ciudați, grupuri, grupuri. Mă întrebam cine sunt, nu erau intelectuali. Se pensiona multă lume atunci, activiști, securiști... „Jumpe Politik”, îmi ziceam atunci. Puteau oare să devină periculoși cândva, mă întrebam?

M-am hotărât să merg din nou la casa Thomas Mann. Poate aveam marea șansă să îl cunosc pe Golo Mann. Așa că într-o dimineață, la o oră civilizată, am sunat la telefon. A răspuns chiar Golo Mann. M-am prezentat, nu uitase, știa cine sunt. Cred că i se părea puțin ciudat să îi solicit o întrevvedere. Avea oarecare rețineră în glas. Apoi deodată m-a întrebat:

– *Aber was wünschen Sie?* (Dar ce doriți Dvoastră?)

– *Nichts* (Nimic), îi răspund eu.

Răspunsul meu categoric și prompt l-a făcut să se schimbe. Mi-a acordat imediat o întrevedere, în aceeași zi, la ora 16. Am fost foarte punctuală, la ora 16 sunam la ușă. Gardul acela, portita, ușă...

M-a primit în biroul lui. Ședeam în față în față și mă întreba despre România. Istoric, filosof, politolog, își puneă întrebări... avea rezerve, îndoieli, față de FSN, față de Ilescu. Compara cu Polonia, Ungaria, Cehoslovacia. Fosta situație din România nu era, totuși, înțeleasă nici măcar de înțelepți. Încercam să-i explic, ca o problemă de fizică. Atunci când se formulează o problemă de fizică sau de matematică, se dau și condițiile inițiale. Condițiile inițiale ale României, înainte de decembrie '89, aveau valori *negative foarte mari*... conversația a devenit din ce în ce mai interesantă și plăcută pentru amândoi. Explicațiile mele îl interesau.

Restul concediului mi l-am petrecut la Berna, împreună cu Rolf și Helga. Era o primăvară plăcută. Am stat cât am putut de mult cu ei și cu bătrâna Doamnă Marti, la fel de senină. În grădina lor am completat formularele de vot din 20 mai '90. Am votat *lista cea mai scurtă* și independentă: Pleșu și Dinescu. N-aveau nici o șansă! Dar așa votez eu. În celălalt regim anulam sistematic toate buletinele de vot.

M-am mai întâlnit cu prietenii mei și în anii care au urmat: pentru câteva ore, când mă întorceam de la Strassbourg, la Centenarul Blaga (Berna și Geneva), când am locuit la noua mea prietenă, Ana. Cu Tudorel, în '96, când el a avut o bursă la Lausanne. Iar ultima dată, până acum, în 1998, împreună cu Alex, să o sărbătorim pe Doamna Marti, *care împlinea o sută de ani*. Și își ducea vârsta cu demnitate și seninătate. Era frumoasă...

Mă opresc aici pentru că oarecum se încheie un ciclu. Pe care l-am scris greu. Dar mai am de povestit *fragmente*. Altădată, poate sub altă formă. Amintirile despre Tata, Tudor sau copii nu se termină niciodată.

Rubrica DOSAR
este îngrijită de

Ion Vartic

Gabriela Melinescu

Recitit despre sufism, cu încântare, după ce am desenat dansul „roților eterne”, inspirată de un documentar văzut ieri la TV. În copilărie aveam jocurile noastre în care ne roteam până când pierdeam noțiunea spațiului și a timpului, devenind fără timp, eterni. Măinile ca spițele unei roți și fustele umflate ca niște corole, formând ciudate planete intrate în ritm amețitor cosmic.

Ce noroc că pot citi în suedeză pe Attar, pe numele lui întreg Shaikh Fared-Ud-Din-Attar, poet persan, alături de Rumi, poeți excelent traduși în Suedia de traducătorul lui Swedenborg (din latină), poliglotul, geniul incomparabil, Eric Hermelin. El a tradus *Conversația păsărilor*, Pand-Namah, între anii 1931-1943, *Amintirile prietenilor* (patru volume groase). Eric Hermelin a luat cunoștință de acest poet magnific făcând o călătorie în India, când avea 30 de ani.

Sufiștii erau „prieteni adevărați” care se simțeau bine în clasa de jos a societății, printre cei neprivilegiați, având darul de a atrage mila cerului peste pământ, considerând că fără milă pământul ar deveni rece, ca un izvor al gheții. Ei erau căsătoriți și aveau copii, trăind foarte modest, dedicându-și viața celor care aveau o viață mai vitregă decât a lor. Erau cu un cuvânt „poporul inimii”, sfinți trăind în lume și printre oameni. Attar a trăit 100 de ani și era de profesie farmacist. În cartea sa *Amintirea prietenilor* povestește cum îi iubea pe sufiști din timpul copilăriei. Timp de 39 de ani a călătorit adunând amintirile „prietenilor”. Astfel au fost adunate 97 de biografii. Printre „prieteni” se află și o femeie fascinantă, Rabiha din Basra. Ea jurase ca niciodată în viață să nu ceară ajutorul cuiva, servind cu înțelepciunea ei pe alții, îndurând incomoditatea vieții cu mult curaj. Printre sufiști erau: un rege, patru sclavi, hoți, adică toate categoriile sociale ale aceluia timp.

Prima traducere europeană a avut loc în 1931, făcută de Reynold A. Nicholson (profesor la Cambridge), traducere care l-a inspirat pe Eric Hermelin. Traducerea lui însă e foarte bogată în note, teologia și filosofia se întâlnesc fericit, amintind timpul nostru. E vorba mereu de pasiunile omenescii, de scăderile caracterelor omenescii, de probleme acut existențiale.

Un nou vis cu René – era gol la comuniune, în fața altarului, într-o biserică protestantă, eu m-am apropiat și am pus ceva peste goliciunea lui. Apoi eram într-o cameră de hotel, îl vedeam dar fața îi era neclară.

În Iugoslavia a izbucnit un conflict grav între Slovenia și Croația. Războiul a început deja în Iugoslavia. Din nou pericolul unui război în Europa.

Criminalul român Ursuț, împreună cu palestinianul Imandi au evadat spectaculos din închisoarea cea mai sigură a Suediei! Peste tot polițiști. Unii îi admiră, uitând câte crime au la activ cei doi și câte mai pot face. Am văzut în ziare fața de păpușă a lui Ursuț, zâmbetul înșelător, fațada care ascunde bine, chiar cu inteligență, o mare lipsă de scrupule, cruzimea.

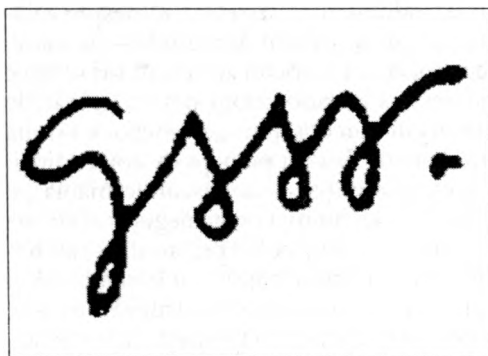
Este 13 mai și Ursuț a fost prins! S-a apărut trăgând și se pare că un polițist, în-

surat cu fata scriitoarei Marianne Jeffmar, e pe moarte.

Am visat că eram cu regele și primeam cadouri, apoi cineva mă iubea și mă ținea în brațe sus!

Ana Maria Narti a venit la mine pentru manuscrisul cărții despre România, refuzat de Bonnier. L-am citit cu atenție și i-am indicat clișeele, spunând să-l refacă total. Îmi place felul ei de a lupta pentru o carte refuzată, sunt sigură că va reuși s-o refacă și s-o publice, pentru că e sinceră față de eventualele greșeli inevitabile când se structurează o carte.

Cu Andrei (Bart) la restaurantul parlamentului, unde au acces și jurnaliștii ca noi. Vorbind despre vântul Mamsin care suflă în Israel timp de cincizeci de zile în fiecare an, cu mult nisip. Oamenii se închid în casă, e periculos pentru inimă, gura seacă, ca și föhnul în Elveția, ca să nu mai vorbim de crivățul din România despre care am încă amintiri vii. Dumnezeu în vânt.

Vizita Birgittei (Trotzig) care a venit cu un vultur de aur, indian, pe piept, dăruindu-mi antologia de poezie iudaică *Noaptea citește stelele* în care se găsește și iubitul meu poet Ițic Manger. Am stat ca de obicei până seara târziu și la plecare i-am dăruit albumul cu fotografiile maharajahilor indieni.

Primit fotografii din România, în una din ele mormântul lui Nichita, la Bellu, pe troița de lemn sculptat căzuse o lumină puternică pe fotografie, ca un semn personal pentru mine.

Gorbaciov a primit premiul Nobel pentru pace. Discursul său a fost bun, dar putea să fie și mai nuanțat și prin asta complex.

Am visat-o pe Eva Bonnier – eram pe un vapor și îmi arăta o icoană pictată de ea, în partea de sus era aur.

În aceeași zi am primit *Argo 3* de la Alexandru Lungu, cu poeme și trei desene de mine, bucurie nouă!

Iulie

Zile grele tipice pentru vară – un val de căldură neașteptat s-a aruncat peste răco-

roasa Suedie. Soarele care a urcat, a început acum să coboare treptat la orizont.

Andrei (Bart) mă anunță cu mare îngrijorare că a sângerat. Îi e frică de moarte, se simte bine numai acum la bătrânețe, dar e prea târziu pentru corpul care a petrecut atâția ani de mizerie.

Pe 11 iulie, eclipsă de soare în Mexic, oamenii au postit ca în timpurile străvechi, adresând rugăciuni fierbinți soarelui.

Eu însămi am visat că am pierdut un dinte și mă grăbeam să-l înlocuiesc cu unul din dinții lui René, dinți de lapte păstrați și dăruți mie de mama lui, într-o zi plină de melancolie.

Andrei (Bart) mă sună spunând că e cu un picior în mormânt. Cu toate astea are de gând să se însoare cu Agnes, soția lui Doru Davidovici, mort într-un accident cu avionul pe care-l conducea, fratele poetei și prietenei mele Toia (Victoria Dragu). Sunt uluită și fascinată de visele prietenului meu care are deja o prietenă suedeză dar care nu vrea să se mărite cu el.

Încă un vis cu René: eram la Lucerna dormind în patul nostru, în care el a și murit. Deodată se sună la ușa vilei: sosise o sticlă cu lapte! Din nou motivul laptelui în visele mele! Ciudat e și faptul că trăiesc cu René mai departe, oniric. Ca și cum am avea acces real la alte dimensiuni ale conștiinței.

Este ziua în care a am aflat că a murit I.B. Singer, la 87 de ani, după o boală lungă, cancer. Dragă Isaac, cât de mult iubesc toate cărțile tale! Fii binecuvântat în sânul lui Dumnezeu!

Seara am aflat că englezii au descoperit o nouă planetă în Calea Laptelui, de câteva ori mai mare decât Terra.

Înaltă jubilație: am început să traduc *Cartea de vise* a lui Swedenborg. Nu există nici o traducere de Swedenborg în românește și mă bucur că traducerea mea este prima. Textul există deja în toate culturile mari și a constituit sursa de inspirație a marilor scriitori, de exemplu: Balzac, Blake, Emerson. Mă întreb dacă există un public în România pentru o asemenea carte, definitiv nu pentru criticii snobi și „încreduli”, dar sigur printre cei simpli și subtili, inteligenți vii ale culturii universale.

În Iugoslavia continuă războiul civil, îngrozindu-i pe oameni. O rană deschisă sângerând în corpul deja plin de cicatrice a două războaie mondiale.

„Suvenire și impresii”

Mircea Muthu

În istoria memorialului de călătorie balcanic și oriental, însemnările prounionistului Dimitrie Ralet (1816-1858) ocupă un loc privilegiat întrucât restituie foaia de temperatură a unei epoci, surprinzând portrete și comportamente pe canavaua, plină de culoare, a geografiei umane constantinopolitane. Dacă melomanul Nicolae Filimon își orienta „escursiunile” din 1858 spre vestul european, Ralet o ia invers, cu ocazia unei însărcinări diplomatice la Poartă, legată de spinoasa chestiune a secularizării averilor mănăstirești. Publicate la Paris, în același an cu „escursiunile” filimonești, savuroasele *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinopole* au fost comentate cu aplicație de Mircea Anghelescu (în *Literatura română și Orientul*, 1975) și reeditate, de către același, câțiva ani mai târziu (1979). Textul dă seama despre cunoștințele poliglotului, transmite – peste timpul său istoric – febrilitatea participării la un *karaghioz* sui-generis când se juca, decisiv, „chestiunea orientală”, precum și prospețimea unei priviri capabilă să „prindă” schița fiziologică sau acumulările panoramice. Desenul său e adesea premonitiv, reiterat fiind de conceptualizările ulterioare: „la cap turc, francez la barbă, italian-grec-englez la vorbă, dragomanul este prea complexant, precum Țo spune, vorbește de sume mari cu atâta nepăsare încât l-ai crede bogat; când îl auzi vorbind multe limbi, te-ai înșela despre naționalitatea lui; dacă nu cunoaște îndestul finețile limbelor ce vorbește, cunoaște însă îndestul vicleniile italiene, grecești, engleze, și dacă nu se exprimă întocmai după gramaticile acelor limbi, aceasta încă îl favorizează căci își pregătește, prin un cuvânt nelămurit, un pretext premeditat când ar întârzia a-și îndeplini vreo îndatorire”. Asigurând, contra cost, serviciul de traducător, „dragomanul” lui Ralet ilustrează de fapt categoria *le vantin* lui, regăsită în literaturile sud-estice și descrisă/analizată magistral în istoriografia românească de astăzi. Asociind, cum spune Ralet, „politețea manierelor cu haina iezuitică, ghibăcia cu neștiința și aparințele demnității cu combinările rafinate ale interesului” levantinul a fost definit de către Virgil Cândea pe linia unei *prudencia* ce, în triste împrejurări politice, a fost considerată, alternativ,

eroism ori lipsă de conștiință. Funcționar sau comerciant european în Mediterana de răsărit, „în mediul oriental el gîndește ca un occidental corupt, convins că mijloacele lui intelectuale îi vor îngădui să reușească repede, călcând cu superbie, cu dispreț, legile unei lumi în care nu crede” (*Intelectualul sud-est european în secolul al XVII-lea*). Intuitiv și cu har narativ, Ralet fixează în tușe groase specimenul cu descendență incertă, plurilingv din nevoie, intermediar priceput dar cu o alcătuire de hibrid și comportament duplicitar. Între humusul – păstos prin limbajul de epocă – din „suvenire și impresii” și epura conceptuală tragem, firește, un fir roșu, pe linia continuității de atitudine a martorului și, corelativ, a istoricului: restituitiv pe de o parte și de circumscriere a unei *forma mentis*, pe de alta. Deocamdată, la capătul „de jos”, plasabil în miezul celui de-al XIX-lea veac, reporterul ad-hoc, pamfletarul și scriitorul adesea romantic se aglutinează în consemnările ce respectă parcă normele schematismului teatral, indiferent că se relatează despre călătoria – de-a dreptul homerică! – pe mare, cu „vaporul Lloydului austrian”, ori se trece în revistă caleidoscopul uman, grevat de amurgul Turcocrăției: „cerchezul cu două rânduri de fișicuri pe pept ca două naiuri, cu căciula miștoasă ce-i ascunde mânia pe ghiauri, căci nu mai poate neguțitori cu oamenii decât pe ascuns; persanul cu călcăiele înalte, strîns la mijloc, cu barba boită și cu cugetarea rău-voitoare asupra turcilor; jidovul palid, cu fesul pe spate, cum îl poartă turcii la *gimbuș* (petrecere) trece iute, dar face loc la toți; arăboica uscată și ciolănoasă cu buza umflată și crăpată; ...zuavul numit *lascar*, cu turbanul verde parcă-i emir, cu șalvari ce încondează pe turcii care nu mai înțeleg de ce i-au silit să-i lepede, când ghiaurii îi poartă” etc. În urzeala trasă la clasicul război acul etno-psihologului sui-generis adaugă fine intarsiuri, precum „fanatismul face pe grecul inteligent a fi panslavist fără să-l înțeleagă”; bulgarii „își dezvăluie vigoarea prin lucru; sunt mai puțin veseli, vioi, decât celelalte popoare creștine; păstrează sobrietatea și posomorârea orientalilor”, în vreme ce grecii, „uitând bătăile ce pătîmîră de la bulgari în timpii Imperiului bizantin, astăzi, ca să rădă de simplitatea lor, le atribuie osebite anecdote

populare” etc. Referința psihologică, cu adresă individuală sau colectivă și diseminată pretutindeni, alcătuiește pânza freatică a „suvenirelor”. Ea precipită, din loc în loc, în decupajele extrase din tezaurul paremiologic oriental, îndeosebi turcesc: „limba arabă te convinge, acea persană te măgulește și limba turcă te mustră” sau „gravitatea este coaja înțelepciunii, tăcerea coace cuvîntul [ce] în cât îl păstrezi în sânul tău, îl ții rob [iar] odată slobozit, se face tiranul tău”. Oferind, în capitolul *Notiții literare*, „primul tablou sistematic al literaturii turcești” acest „pionier al orientalisticii din veacul al XIX-lea” (Mircea Anghelescu) se distinge în primul rând prin atitudinea comprehensivă și încercarea permanentă de decantare a ceea ce vede și aude pe malurile Bosforului sau traversând Bulgaria. Cultura întinsă – grilă de control! – este scoasă în față în confruntarea diplomatului moldovean cu o lume compozită ce își trăia, în ritmul său, crepusculul dar și tranziția spre zorii altui veac. Mișcarea vermiculară din vechiul bazar sau liniștea chiparoșilor din cimitirul de la Eyub, muzeul otoman populat cu ienicerii și ulanii de altă dată și urmașii acestora, care mai trăiesc încă „liniștea kiefului și chiar acea stoică ataraxia la întâmplări” coagulează, sub condeiul lui Ralet, în „priveștiștea vieții omenesci” impregnată – cum era și firesc în acel secol – de frisonul romantic. „De ce te simți clătinat până la lacrimi când, c-o singură căutătură, cuprinzi această panoramă, această confuzie sublimă de munți, de gemii, de cipariși, această mare menită a le reflecta ca o oglindă?... Când, c-o singură căutătură, petreci secolii și nenorocirile acestui oraș cu soartă misterioasă?”. Nu alta era reacția imediată a fostului bei de Samos, Ion Ghica, sau a modernului Camil Petrescu. Dincolo de excursul istoric sau de apelu, de cele mai multe ori confirmativ, la mărturia culturală, Ralet, atent la concretețea peisajului uman și geografic, îl prezintă în narațiunea ce, saturată de informație, oferă și astăzi, la o nouă lectură, plasticitate „suvenirelor și impresiilor” de călătorie într-un secol romantic.

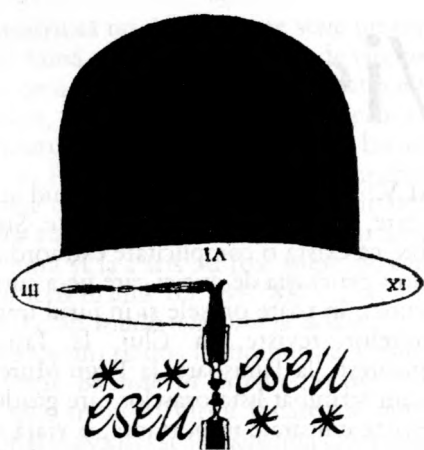
Cărți primite la redacție

- Ion Vianu, *Arhiva trădării și a mîniei. Caietele lui Ozias*, roman, prefată de Matei Călinescu, Iași, Ed. Polirom, 2004
- Cezar Paul-Bădescu, *Tinerețile lui Daniel Abagiu*, prefată de Mircea Cărtărescu, Iași, Ed. Polirom, col. „Ego. Proză”, 2004
- F. Brunea-Fox, *Orașul măcelului*, Jurnalul rebeliunii și al crimelor legionare, prefată de Z. Ornea, București, Ed. Hasefer, 1997

- Elena-Esther Tacciu, *Stele regale* (Portrete astrologice), București, Ed. Du Style, col. „Destine”, 1997
- Aura Christi, *Cartea ademenirii*, prefată de Mircea A. Diaconu, București, Ed. Cartea Românească, 2003
- *Iisus în Islam. Portretul lui Iisus în literatura și tradiția islamică*, ediție de Daniel Deleanu, traduceri din arabă și latină în engleză de Daniel Deleanu și J. Robson, traducere din engleză în română de Ion M.

- Tomuș, București, Ed. Noul Orfeu, 2003
- Adrian Marino, *Carnete europene. Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975*, ed. a II-a, cu un post-scriptum al autorului, București, Ed. Noul Orfeu, 2003
- Sanda Cordoș, *În lumea nouă*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2003
- Aurel Rău, *Alcinous și zarva peșitorilor*, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2003

Epistolă hivernală despre Japonia

Michael Finkenthal

Cum suportă japonezii iarna?“, mă întreba zilele trecute o prietenă. Amîndoi, vorbind la telefon la o distanță de cîteva mii de kilometri, vedeam afară zăpadă și, imaginîndu-ne frigul tăios de dincolo de fereastra protectoare, ne cutremuram. Eu în America, ea în România. Și aici și acolo viscoala în această ultimă săptămînă a lui ianuarie.

Mă gîndeam cum aș putea să răspund la această întrebare – dacă există vreun răspuns; „iarna“ nu este pentru japonezi un dușman, asta cu siguranță. Nimic din ceea ce este „natură“, „natural“ nu este perceput de ei ca opus, ca inamic. Nici chiar cutremurul, care îi înfricoșează cu adevărat. Religia *Shinto* i-a învățat pe japonezi să trăiască în bună pace cu spiritele. *Budismul* a rafinat și structurat legile acestei conviețuiri. Fără să o recunoască în mod explicit. *Confucianismul*, și el importat de la chinezi, a codificat totul, chiar dacă uneori aceste coduri seamănă a poezie. Sau dans. Sau teatru.

Kurt Singer, un economist de origine germană, care venise în 1931 la Universitatea Imperială din Tokio să predea economie și sociologie, observa într-o carte despre Japonia, publicată postum (autorul a murit în Grecia în 1962, cartea, *Mirror, Sword and Jewel*, a apărut în 1973 la Londra) că japonezii sunt imuni la „tragedia culturii moderne“ așa cum a fost ea definită de Georg Simmel: între splendoarea marilor realizări culturale ale omenirii, artă, lege, construcții metafizice – care toate tind să aibă o viață autonomă – și concretul vieții cotidiene, prăpastia se lărgeste văzînd cu ochii. Pentru noi, occidentali. Dar nu și pentru japonezi. Pentru ei această prăpastie pur și simplu nu există.

Așa să fie oare? Chiar și cea mai simplă tentativă de a răspunde la această întrebare ar umple probabil paginile unei cărți întregi (ceea ce ar fi oricum o încercare fără rost, cine citește astăzi cărți?). Ce aș putea spune într-o simplă epistolă? Cum mi se întîmplă adesea să confrunt această dilemă: voi recurge, ca de obicei, la aceeași soluție: *cherchez les poètes!* Poeții sunt cei care știu să spună în cîteva cuvinte ceea ce noi abia întrezărim, iar cînd avem totuși impresia că știm ce vrem să spunem, o spunem folosind capitole întregi.

„Dintre toate anotimpurile/ Iarna în satele pierdute pe vîrf de munte/ Este cel mai trist/ Oamenii și iarba sunt atît de rari...“. Am tradus (din engleză) aceste versuri care aparțin unei antologii, *O sută de poeme scrise de o sută de poeți*, apărută în secolul al treisprezecelea. Poezia care deschide antologia îi aparține împăratului Tenchi (secolul al VII-lea) și ultima, împăratului Juntoku, mort în 1221 (numele editorului a rămas necunoscut). Akiko Yosano, pe care cred că am mai pomenit-o într-o epistolă anterioară, născu-

tă în 1878, publică în 1901 o colecție de *tanka* intitulată *Midaregami* (*Țăr încîlcit*) din care am ales un alt gest hivernal japonez: „În aceea dimineată de iarnă/ În Kyoto/ Am împrumutat firele înghețate ale pămîntului/ să-mi înroșesc buzele“.

Nu cunosc o prezentare mai bună a *ethos*-ului japonez decît cea făcută de Shuzo Kuki. Acest distins domn, care nu știu de ce mă face să mă gîndesc întotdeauna la Fernando Pessoa – baron din naștere și profesor de filosofie la universitatea din Kyoto prin educație (și vocație), a scris o carte faimoasă despre una din cele mai japoneze noțiuni, aceea de *iki*. Cred că și despre acest subiect am mai pomenit, dar pentru cei ce nu l-au citit pe Kuki sau o mai veche epistolă japoneză a mea, voi reaminti că această sintagmă, fără echivalent într-o limbă occidentală, ar putea fi tradusă foarte aproximativ ca *eleganță*. Dar este o eleganță detașată, una a atitudinii față de viață, a gestului, mai curînd decît una de comportament. Încercînd să explice acest concept hibrid, moral și estetic, cu rădăcini culturale adînci în Japonia modernă, Kuki se împotmolea în cuvinte el însuși: „*iki* este... o cochetărie care se materializează... sub influența a doi factori esențiali civilizației japoneze, idealismul moral formulat în *Bushido* (*ghidul samuraiului*, în traducere aproximativă) și noțiunea budistă a impermanenței acestei lumi în care trăim“. Ca să-l înțelegem pe Kuki (și pe japonezi) trebuie să recitim lucruri scrise de acesta după ce a petrecut aproape un deceniu în Europa anilor douăzeci, studiîndu-i pe Husserl și Heidegger în Germania și, cu ajutorul lui Sartre (!), filosofia franceză contemporană. Influențat de Alain, a scris, spre sfîrșitul sejurului său la Paris, o serie de *propos-uri*, printre care și unul despre *Sufletul japonez* (tradus în engleză de Stephen Light în *Shuzo Kuki and Jean-Paul Sartre*, 1987, monografie care conține și o antologie a scrierilor pariziene ale lui Kuki). Și el începe cu un *haiku* (doar acum observ acest lucru; de la bun început voiam să-l introduc pe Shuzo Kuki în epistola mea, dar nu-mi aminteam acest amănunt cînd am început să o scriu. Jur.): „Dacă cineva m-ar întreba/ Ce este sufletul japonez?/ Este floarea cireșului de munte/ Risipindu-și parfumul în zori“. Dar Kuki nu ne abandonează aerului rarefiat și luminii diafane a dimineții îmbibate de parfumul cireșilor în floare, ci continuă să explice: *sufletul japonez, ca și parfumul, se dăruie*. Lumina zorilor este, ca și lumina percepută de prizonierii din peștera lui Platon, un ideal moral. Cele două deziderate se regăsesc reunite, continuă Kuki, în versurile poetului Ootomo no Yakamochi (secolul XVIII): „Pe mări/ Corpul înecat în apa mării/ În munți/ Corpul îngropat sub pămînt/ Ah, lăsați-mă să mor/ Alături de Îm-

păratul nostru!“. La Shuzo Kuki, „lumea existențială“ și „duminea istoriei“ devin una! Aceasta este marea deosebire dintre sufletul japonez și cel al lui Kafka și Fondane și, în general, al tuturor celor așezați în umbra lui Pascal, Kierkegaard și a altor suflete pierdute în acest capăt al extremului vest...

De-aici încolo, ne aflăm pe un teren minat: exemplul generalului Nogî, eroul Japoniei la Port Arthur, este folosit pentru a ilustra și concretiza ideea autorului. Povestea generalului a fost într-adevăr tragică: bătaia cu rușii a fost cîștigată cu mari sacrificii umane; doi dintre fiii generalului au murit pe cîmpul de luptă. Japonia a devenit o putere mondială. Suntem în 1905, mai puțin de patru decenii de la începutul revoluției Meiji, care a propulsat Japonia din feudalism direct în modernitate. Dar generalul era trist; undeva în adîncuri se dădea o bătaie cumplită între sufletul său japonez și un sentiment pe care el, generalul japonez, îl (re)simțea dar nu putea să-l definească. Sau poate că refuza să o facă. La cererea împăratului, Nogî a acceptat să renunțe la sinuciderea plănuită. Dar a promis că o va face cînd va muri împăratul. Și cînd, mai bine de douăzeci de ani mai tîrziu, împăratul a murit, în aceeași zi, generalul Nogî a comis *seppuku*. Povestea generalului este tristă și uimitoare în același timp. Dar și mai uimitoare este, după părerea mea, concluzia acestui delicat profesor de filosofie, desăvîrșit practicant al codului *iki*, baronul Shuzo Kuki: condamnarea sinuciderii este o prejudecată creștină și ca rezultat, spiritul european (cu unele excepții, printre care Schopenhauer) îl condamnă pe general. „Dacă și-ar fi consacrat restul vieții educației tinerelor generații... cu siguranță că ar fi contribuit mult mai mult... Cei ce ajung la o asemenea concluzie ignoră forța morală a eroismului tragic care transcende o gîndire mediocră. Palida claritate a rațiunii se evaporă în fața luminii ce țîșnește din întuneric.“ Și pentru a nu lăsa nici o îndoială, Kuki încheie *propos-ul* de doar două pagini cu următoarea remarcă-avertisment: „Și dacă civilizația europeană va condamna această idee morală, noi, la rîndul nostru, vom condamna această civilizație atîta timp cît va rămîne oarbă la caracterul nobil și eroismul sufletului uman“. Cînd scria aceste rînduri la Paris, în 1928, Shuzo Kuki avea patruzeci de ani. A murit în 1941. Întrebarea „cum suportă japonezii iarna?“ m-a dus la „sufletul japonez“ care, la rîndul lui, m-a pus pe neașteptate în fața unei întrebări infinit mai dificilă (și care ne urmărește de cînd Adam și Eva au fost izgoniți din Paradis): cum este cu puțință discernămintul moral? Dar despre asta, într-o altă epistolă.

Columbia, 29 ianuarie 2004

Dora Pavel: *Matei Vișniec, înainte de plecarea din țară, erați aici un poet deja afirmat, foarte bine cunoscut, pentru cele trei cărți, pe care le cunoșteam și eu foarte bine, astfel că, vă mărturisesc, în '87, aflând că ați cerut azil politic în Franța, am avut chiar o strângere de inimă. Și asta, pentru că mai plecaseți și alți români, unii dintre ei pierzându-se însă ca scriitori. Între timp, ați făcut în Paris o carieră spectaculoasă, ca dramaturg, și-a-tunci, recunosc, nu mi-a mai părut rău. V-aș ruga să vă referiți la acel moment, al rupturii dvs. existențiale – pentru că presupun că a fost totuși și o ruptură –, cum vi l-ați asumat și cu ce consecințe nu doar pe plan existențial, dar și spiritual.*

Matei Vișniec: Dacă ne amintim bine, în 1987 nu se vedea nimic la orizont în România. Era un fel de *perestroika* în Rusia, exista Gorbaciov, care era o speranță și care străbatea Europa și lumea în lung și-n lat, aducând un suflu nou; dar pentru spațiul românesc, cel puțin, orizontul era închis la ora aceea, fapt pe care eu îl resimțeam din plin. Și, de altfel, în '87, eram foarte bine pregătit să încerc altceva. Orice aventură mi se părea mai interesantă decât acel tip de rezistență culturală de la noi, pe care o găseam inutilă. În orice caz, jocul, implicarea în rezistența culturală, îl cunoșteam. Toată generația mea a încercat să spună ceva, să se opună, să propună, prin intermediul literaturii, alternativa la gândirea oficială, alternativa la reflexia filosofică ș.a.m.d. Timp de cel puțin zece ani, eu am crezut sincer că aceasta era misiunea scriitorului în Europa de Răsărit, și a scriitorului în general, de altfel: să se opună, să încerce, prin literatură – prin metaforă și prin spargerea cenzurii, prin lupta cu cenzura, prin cucerirea unor spații de libertate cât mai mari în interiorul literaturii –, să spună adevărul. Ei bine, fiecare are, însă, capacitatea sa de uzură. Cum spuneam, eu eram decis, prin '85, '86, deja, să încerc altceva. Și, în '87, am reușit să prind acel tren al ultimelor ieșiri din țară, era într-un moment când Ceaușescu mai cerea clauza națiunii celei mai favorizate, astfel că intelectuali, scriitori, care depuseseră dosare de viză turistică, pur și simplu, au fost brusc lăsați să iasă. Pentru că România lui Ceaușescu vroia să mai arate încă o dată că există o anumită libertate, sau, dimpotrivă, vroia să se mai debaraseze de o parte din scriitori, din materia cenușie care deranja regimul. În acele condiții am ieșit și eu, și, când am ajuns la Paris, trebuie să vă spun că m-am simțit, în sfârșit, ca acasă. Păraseam 31 de ani din existența mea acasă...

D.P.: *Nu mai fusesetți la Paris?*

M.V.: Nu, nu, era prima ieșire în Occident, și mi s-a părut, efectiv, că intram în normalitate.

D.P.: *Îmă amintesc „soac” al Occidentului, o traumă, care să vă ia de pe picioare, cum se spune?*

M.V.: Eu nu fac parte dintre cei care au plîns aici după țărișoara lor, urlînd: Dumnezeu, ce rău este exilul, ce teribil, ce cumplit! Exilul adevărat era exilul lui Ovidiu, care, din centrul lumii, de la Roma, a fost trimis la periferie. Or, eu, dimpotrivă, veneam de la periferie, într-un fel, spre centrul lumii, deci n-am simțit exilul ca pe-o povară. Din contră, m-am simțit imediat un om liber, cu reflexele deja formate, pentru că, la acea oră, cultura franceză o aveam în mine, era asimilată, prin școală, prin lecturi, ca și toată cultura occidentală, adică nu-mi era nimic străin la Paris, mi se părea chiar că am mai vizitat acest oraș, în vis sau prin cărțile pe care le-am citit, prin filmele pe care le-am văzut, așa că m-am pus imediat pe treabă. Sigur, pariul era să încerc să scriu în limba țării care mă adopta...

D.P.: *Ați încercat asta de la început?*

M.V.: Sigur că am încercat să scriu de la bun început, dar relația mea cu limba franceză n-a fost ușoară, pentru că eu, în România, pornisem cu alte limbi străine, acolo, în nordul Bucovinei, am început cu limba germană, în clasa a cincea, după

M.V.: Îmi face mare plăcere să aud aceste citate, să aud aceste titluri evocate. Știți și dvs. că exista o complicitate extraordinară între generația de critici care ne-a susținut atunci, în toate orașele și în jurul importantelor reviste, la Cluj, la Iași, la București, la Timișoara, la Tîrgu-Mureș, și n-am terminat lista orașelor care găzduiau reviste culturale importante, o viață universitară importantă, și unde se aflau, de altfel, diseminați poezii și scriitorii generației '80, pentru că această generație a explodat în toată țara. Cu un nucleu la București, evident, condus de Nicolae Manolescu, dar, treptat, noi am învățat să ne cunoaștem, să ne descoperim și să ne simțim ca făcînd parte din aceeași familie. Or, această familie a generației '80 a fost foarte bine ajutată, ghidată și susținută de generațiile mai vechi de critici, de generația de critici a lui Nicolae Manolescu, de cea a lui Laurențiu Ulici și chiar de generația mai vîrstnică, cea care conducea „Secolul 20” la acea oră, Dan Hăulică, Șt. Aug. Doinaș...

D.P.: *Ei aveau reviste, editurile...*

M.V.: Ei aveau o parte din puterea culturală, din puterea de decizie, fiind și pe la edituri. Deci această generație, a noastră, a venit cu un suflu nou, cu o forță enormă, o parte din această forță reușind să se transforme în mesaj poetic și, bineînțeles,

„Nu pot scrie niciodată o piesă dacă nu pornesc de la o situație dramatică puternică”

aceea am continuat cu limba engleză, iar limba franceză, practic, am învățat-o singur, oarecum, în studenție, pentru că era și rușinos să nu știi limba franceză sau să nu știi măcar să citești. Ajunsesem în situația bizară de a putea citi, fără să mă pot exprima cum trebuie. Mi-au trebuit cîteva luni bune ca să intru efectiv în conversație directă cu francezii, să mă pot face înțeles și să-i pot și eu înțelege. Sigur că mi-au trebuit patru sau cinci ani de muncă susținută ca să reușesc să scriu prima piesă direct în franceză.

D.P.: *Pînă la această primă piesă, aș vrea să revenim puțin la poezie. Vorbeați de acea opoziție a generației '80, acea alternativă pe care o propuneți prin literatură. Semnele unei opoziții existau și erau extrem de vizibile și în poezia dvs. Îmi amintesc că mă întrebam pe vremea aceea cum de au scăpat cenzurii cărțile dvs., cu acel poem, de pildă, despre regele care va trece și va spune: „Asta da, asta nu”, sau cu poemul Fuga, reluînd, în deschiderea fiecăreia din cele zece părți, uluitorul, incredibilul refren: „Vouă, celor care vreți să mă prindeți viu,/ vă doresc o zi lungă și fîmă de ploaie”, sau cu acel celebru poem despre corabia care se scufundă încet, dar sigur...*

în momentul în care regimul a decis să interzică efectiv Cenaclul de Luni, prin 1984, „răul” era deja făcut. Ne cunoștea toată țara deja. Și aceasta a fost o mare performanță, de altfel, pentru că noi ne-am scos cărțile, unde, desigur, din cînd în cînd mai negociam cîte un poem, mai trebuia să dispară cîte unul, să fie înlocuit, dar, în general, n-au fost făcute concesii de nici un fel. **D.P.:** *Să revenim acum la Paris, la felul în care a început cariera dvs. de dramaturg. În '87 ați emigrat. Dar aveți deja, de aici, piese de sertar, nepublicate. Cum ați început, cum ați izbutit să faceți teatrul acolo, de unde acest curaj de a aborda un gen literar în care părea că s-a spus totul, după Ionesco sau Beckett? N-ați avut deloc complexe în acest sens?*

M.V.: Dacă un artist nu este extrem de convins că are ceva de spus înseamnă că nici n-are rost să intre în jocul cultural și în jocul competiției. Tocmai că eu aveam impresia că mai am ceva de spus, că se mai poate spune ceva, în pofida faptului că s-au spus lucruri atît de importante și decisive, în acel secol XX, care a adus cu el teatrul absurdului, iar dincolo de teatrul absurdului se părea că nu se mai poate trece. Se poate trece și dincolo de teatrul absurdului...

lui, pentru că oricând se poate scrie un teatru de bună calitate. Așadar, ori de câte ori apare ceva profund, important, interesant, acuzator, indiferent de forma care îmbracă conținutul, strigătul atrage atenția. Eu am ajuns în Franța cu piese scrise în România, cu piese care și-au demonstrat viabilitatea, pentru că primele piese care mi s-au jucat în Franța și la Paris au fost piese pe care le-am scris în anii '83, '84, '85.

D.P.: *Le-ați tradus mai întâi pe acelea.*

M.V.: Le-am tradus la început pe acestea. Mai întâi, *Buzunarul cu piine*, o piesă pe care mi-a tradus-o Virgil Tănase, un nume sonor al diasporei și al disidenței chiar, aflat deja la Paris de mulți ani. Mai apoi, am tradus eu însumi, împreună cu prieteni francezi, alte piese, de pildă, *Caii la fereastră*, care a fost interzisă la Teatrul Nottara chiar în toamna plecării mele. A fost jucată și a primit chiar un premiu în Franța, de altfel cu ea am debutat în '92. Și alte și alte piese, pe care le-am scris în singurătatea mea la București, au avut după aceea premiere strălucite în Occident. De pildă, o piesă pe care am scris-o în 1987, chiar în anul plecării mele, și care se numește *Angajare de clown*, la ora asta, dacă fac bilanțul, este jucată în douăsprezece, treisprezece țări și tradusă în tot atâtea limbi.

D.P.: *Care v-a fost prima piesă jucată?*

M.V.: Prima piesă jucată în Franța, la Festivalul de la Avignon, a fost *Buzunarul cu piine*, după aceea au urmat altele, un șir destul de lung. Dintre piesele pe care le-am scris în România și care s-au jucat în Franța, traduse fiind, aș enumera *Spectatorul condamnat la moarte*, *Caii la fereastră*, de care am amintit, o altă piesă, destul de interesantă, cu subiect religios, *Răianjenul în rană*, o piesă scurtă, cu istoria celor trei crucificați, o parabolă.

D.P.: *Acestea toate fuseseră scrise în România...*

M.V.: În România, și apoi le-am tradus. În Franța debutul meu a fost, cum spuneam, în 1992, deci nu imediat, pentru că mi-au trebuit totuși câțiva ani ca să conving. Bineînțeles, au fost și ani de tatonare, ani în care am aprofundat limba franceză, un an am trăit la Londra, unde am avut o experiență interesantă lucrând la Radio BBC, și unde doream să cunosc teatrul anglosaxon. Concomitent, m-am apucat și de un doctorat, am trăit trei ani și în mediul universitar, timp în care continuam, în paralel, să adâncesc limba franceză, să scriu în franceză, să traduc. Astfel că, în momentul în care am ieșit cu propunerea, aveam deja vreo zece piese traduse din limba română și începusem să scriu altele, în franceză. Am avut, ca să zic așa, o materie importantă de propus.

D.P.: *Ce ați căutat mai întâi: o editură, sau un teatru?*

M.V.: Nu, întâi am căutat teatre și companii susceptibile să mă monteze. Am avut contacte foarte interesante. Să vă dau un exemplu: eu trimiteam piese peste tot, acolo unde credeam eu că există teatre interesante și interesate de genul meu de teatru. Știu că, odată, am ieșit în Paris și am făcut un tur al teatrelor, cinci-șase teatre, lăsând în cutiile lor poștale diverse manuscrise. Un manuscris de genul acesta era chiar piesa *Buzunarul cu piine*, pe care l-am pus într-o cutie poștală din fața Teatrului Guichet Montparnasse, din celebrul cartier Montparnasse. Ei, bine, am lăsat acolo

această piesă, ulterior și uitând că am lăsat-o acolo. Doi ani mai târziu, primesc un telefon de la Teatrul Guichet Montparnasse, în care sînt informat că ei vor să mă cunoască, că, de fapt, piesa le-a plăcut și că, deși cu mare întârziere, ei vor s-o monteze. Situații din acestea mi s-au mai întîmplat și în alte contexte, adică nimeni nu-ți răspunde imediat, uneori nu primești niciodată răspuns, alteori el vine mai târziu. În orice caz, dacă încerci să te zbați, ai șansa de a primi un răspuns. Dacă nu încerci, cu siguranță nu vei primi nici unul. În felul acesta am ajuns să fiu jucat în Franța, la Paris sau în provincie. Un lucru foarte important pentru mine a fost participarea la Festivalul de la Avignon, un mare festival de teatru. Adică, din 1992 încoace, practic, în fiecare an am avut câte o piesă, două, trei, uneori chiar patru piese în festival, montate de companii mai mici, mai mari, mai importante, mai puțin importante, însă toate aceste montări au creat un interes pentru persoana mea, pentru tipul meu de teatru. Dar, desigur, au trebuit o strategie și o luptă...

D.P.: *Iar la Festivalul de la Avignon ați fost, chiar de la început, un mîsfățat, după cît am aflat.*

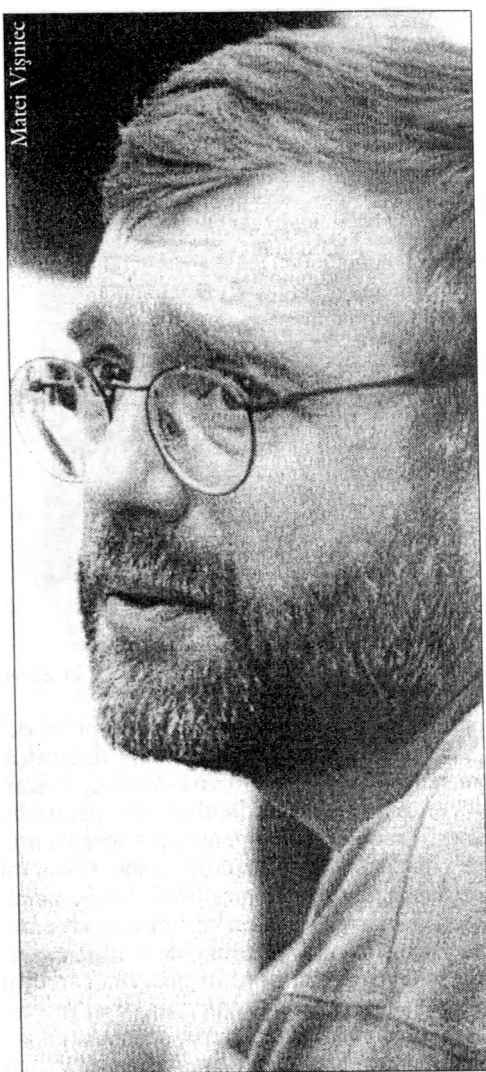
M.V.: Da, da, da. E-adevărat că mi s-au jucat foarte multe piese, uneori fiind jucat de teatre importante. De pildă, piesa mea despre războiul din Bosnia, care se numește *Femeia ca un cîmp de luptă sau despre sexul femeii – cîmp de luptă în războiul din Bosnia*, a fost montată de două teatre importante pariziene, Studio des Champs-Élysées și Théâtre de l'Est Parisien, ambele teatre participînd la Festivalul de la Avignon cu piesa aceasta.

D.P.: *Nu cumva, în parte, succesul vi s-a datorat și faptului că proveneați din Est? Conta și asta, în ce vă privește, sau numai valoarea?*

M.V.: E greu de spus. Sigur că s-a-ntîmplat și-n Franța ceea ce s-a-ntîmplat și-n alte țări. Pînă să cadă comunismul în Europa de Răsărit, orice autor venit din Est era foarte simpatizat, și chiar și reușea să trăiască din demascarea comunismului. Pentru că existau și bani pentru această operațiune. Orice autor venit în Franța, în Germania, în SUA, în general, cînd vroia să demaște comunismul, găsea niște bani să scrie un roman, să și-l publice ș.a.m.d. Dar, din momentul în care comunismul a căzut în Răsăritul Europei, după '89, problema a fost mai dificilă pentru autorii din Est, care încercau să scrie, să se realizeze pe plan cultural, mai ales în domeniul literaturii, în Occident, pentru că brusc ei au fost puși în situația de a demonstra că sînt buni și din punct de vedere estetic, nu numai din punctul de vedere al ideilor vehiculate. Nu mai era suficient, după '89, doar să fii anticomunist ca să fii jucat. Trebuia să fii și bun.

D.P.: *Ați pomenit de „tipul meu de teatru”. Cum v-ați caracteriza genul de teatru pe care îl scrieți, unde vă situați, pentru că ați fost asimilat unui curent postabsurd, să-i spun, după absurdul din anii '60, al lui Beckett, Arrabal sau Ionesco?*

M.V.: După cum știți și dvs., absurdul era cotidian în România. El nu era un concept estetic pentru noi, era o formă de viață, iar descrierea unei simple zile petrecute de un cetățean român în România anilor '80 devenea teatru absurd sau literatură absurdă. Fotografierea realității devenea, după trecerea prin filtrul literar, un document ab-

surd. Eu nu m-am considerat niciodată efectiv un autor al teatrului absurdului. Eu am descris o realitate într-un mod metaforic, care era, ea, absurdă. În sensul acesta, eu sînt/mă consider, mai degrabă, un autor realist, nu realist socialist, ci realist în sensul cruzimii, dacă vreți. Sigur că am încercat mai multe palete și nu neg că pe mine m-au fascinat autorii teatrului absurdului, dar pe mine m-a fascinat, în același timp, și Pirandello, m-au fascinat, în același timp, și Cehov și Ibsen, m-au fascinat și autorii realiști americani. Consider că marea mea realizare, ca autor, a fost momentul în care am reușit să scriu prima mea piesă realistă. Dar realistă-realistă! În '87 am scris o piesă realistă, care era *Angajare de clown*. Trei clowni bătrîni, care caută de lucru...

D.P.: *Și pe aceea ați scris-o tot în română?*

M.V.: Am scris-o în românește, da.

D.P.: *E piesa la care țineți cel mai mult?*

M.V.: Ei, între timp, au mai apărut și altele. De pildă, am scris o piesă despre Cehov, *Mașinăria Cehov*, în care încerc să-l pun pe Cehov într-o ecuație cu personajele sale. Cehov este pe patul de moarte și vin să-l vadă, acolo, pe patul de moarte, o parte dintre personajele sale care au cunoscut moartea, care sînt deja cunosători ai lucrurilor ce țin de moarte, sînt specialiști în materie de moarte, și care vin acum să-i povestească lui Cehov cum trebuie să moară. Or, această piesă este o introducere, dacă vreți, în Muzeul Cehov, este o invitație la o călătorie în mecanismul teatral cehovian. Pe de o parte, este un omagiu adus lui Cehov, și-n același timp, o piesă care se susține ea însăși.

Interviu realizat de DORA PAVEL
(continuare în numărul următor)

„Lumea vie a teatrului e mai atrăgătoare decât toate piesele lumii la un loc.”

(I.D. Sirbu)

Cine n-o cunoaște? Mignonă, făptură delicată, aparent fragilă, în fapt dinamică, mereu neobosită, argint viu, de un optimism incurabil, fiică a ludicului (are umor cu carul), Elisabeta Pop, pentru prieteni Vetuța, și-a dedicat viața teatrului, s-a identificat cu el. Timp de trei decenii (1965-1995) ca secretară literară a Teatrului orădean ea a beneficiat – dar al destinului – de o infuzie continuă de tinerețe, nou, în preajma careului magic al scenei, de privilegiul rar al prieteniei atîtor oameni de teatru: dramaturgi, regizori, actori, cronicari dramatice, istorici ai teatrului, unii adevărate legende vii. A lucrat în cel mai periculos sector din teatru, cum era socotit *secretariatul literar* în epoca comunistă. Piese de teatru trebuiau să treacă prin furcile caudine ale cenzurii, cerberi politici, culturnici agramati le supervizau, aveau obiecții, vegheau cîc la puritatea ideologică a textelor (autoarea nu dă nici un nume, lăsîndu-i în anonimatul din care nici n-au ieșit). Prin *Consiliul Culturii și Educației Socialiste* teatrele erau obligate să avanseze *Proiecte repertoriale de perspectivă* (blestemata listă cu titlurile care se pot juca), încît secretarul literar avea un rol primordial, fiind un *factotum*, om bun la toate, informat, alergînd între bibliotecă și tipografie, prezent la vizionări (unele cu cîntec), colocvii și simpozioane pe teme teatrale. Se îngrijea de tot, de texte, de distribuții, de reclamă, de protocol, de oaspeți, de cazare, de bilete de tren etc., trebuia să suporte uneori nevrucile actrițelor, în afara abundenței lecturilor, documentarea pentru elaborarea caietelor-program, corespondența cu scriitori și traducători, mereu tampon între cenzori și creatori, ce mai, un *jolly-joker*, cum se auto-definește într-un loc. Oricum, Vetuța Pop a trăit mereu în teatru la turație maximă. Dar în afara atîtor servituți, ea a fost o ființă foarte privilegiată – a avut șansa de a cunoaște, de a-și apropia oameni rari din breasla teatrului, frumoși nebuni ai dăruirii totale. Cum teatrul se definește prin perisabilitate, fiecare reprezentație avînd calitatea de unicat (unele montări trăiesc cu adevărat o seară, iar cu vremea dintr-un spectacol de teatru rămîine prea puțin, eventual *amintirea* lui), orice mărturie despre evanescența lui (asociație de realitate și vis), despre mirajul scenei, despre această tagmă specială cu patimile ei este binevenită. Orice fapt care-ți poate sugera climatul acela inefabil care dă ființei spectatorului o legănare delicată, scoțîndu-l prin forța iluziei din realitatea imediată, e prețios, încît cel care știe filtra acel *je ne sais*

Elisabeta Pop – vocația prieteniei

quoi încîntător al teatrului săvîrșește un act restitutiv incontestabil. Vetuța Pop a avut buna inspirație de a păstra corespondența (sute de scrisori) cu mulțime de oameni de teatru, oferindu-ne acum o imagine caleidoscopică a vieții teatrale orădene și naționale într-o carte masivă (aproape 500 de pagini), *Istorie și istorii teatrale*, Arad, Ed. Nigredo, 2003, în fapt, amintirile unui secretar literar, *bric-à-brac* nostim, în care descoperi, cu ignorarea oricărei cronologii efective, în stil liber-asociativ (oralitatea, colocvialitatea e la ea acasă), descoperi, zic, secvențe, întîmplări, ecouri la spectacole-eveniment, destine, portrete, mentalități, interviuri (cu Valeria Seciu, Petru Vutcărau, Ion Lucian, Cristina Șchiopu, Sergiu Savin, Radu Enescu, Ion Măinea, Mircea Bradu etc.), recenzii ale unor cărți de teatru (scrise de Ion Vartic, Justin Ceuca, Ștefan Zicher), extrase din caietele-program redactate, articole din reviste de specialitate (*Scena, Teatrul Azi*), dar îndeosebi multă *corespondență* (primită, ea formează miezul tare al cărții), între epistolieri (unii remarcabili) nelipsind I.D. Sirbu (mereu truculent, de un umor nebun), M. Sorescu, Tudor Popescu, Marietta Sadova, Ion Olteanu, I. Zamfirescu, Valentin Silvestru, Mihai Florea, Mira Iosif, Mircea Constantinescu, Ion Vartic, Nelu Ionescu, Radu Ifimovici, Victor Frunză, Ecaterina Oproiu, Paula Romanescu, Al. Colpacci, Constantin Cubleşan, Polixenia Karambi, I. Igiroșianu (cu un set de admirabile scrisori), Angela Plati, Constantin Paraschivescu etc. Nu lipsesc apoi secretarii literari din țară cu care Vetuța Pop a întreținut excelente raporturi: printre ei Teohar Mihadaș, Carol Isac, Dimitrie Roman, dar și Gary, neuitatul I.D. Sirbu etc. Autoarea ni-i prezintă pe unii dincolo de scîndura scenei, în cîteva evocări tulburătoare – unica ei întîlnire cu Sorana Țopa, actrița și scriitoarea, altele cu Grigore Vasiliu-Birlic, Octavian Cotescu sau dramaturgul Dumitru Solomon, toate sub semnul nobil al prieteniei, prețuirii, bucuriei umane, căreia autoarea îi acordă înfietate („materia afectivului”, cu fericita sintagmă a cuiva). Într-o continuă combustione, Vetuța Pop se relevă ca un mare prieten de dăruire cordială... Epistolierii, la rîndul lor, o înconjoară cu afecțiune, evoluînd repede de la stilul oficial, protocolar, la acela al convivialității tandre, sincere, deschise (de la „Stimată doamnă Pop”, „Stimată doamnă”, „Stimată colegă”, „Duduie dragă”, „Stimată consoră” etc., la „Dragă Vetuța”, „Draga mea Vetuța”, „Mult prețuită prietenă”, „Iubită Vetuța”, „Scumpă prietenă”, „Scumpa mea Vetuța”, „Vetuța dragă”, „Dragă Vetuța”, „Dragă Elisavetă” etc., cum se vede variații infinite pentru a marca rezervele afective cu care e copleșită). „Dăruind vei dobîndi”, spunea monahul de la Rohia, Nicu Steinhardt. Cineva îi mulțumește pentru scrisori deoarece îl fac să vadă „lumea în roz”. Alții îi prețuiesc umorul nativ: I. Igiroșianu – fost diplomat realizat și-n dramaturgie, claudelian de marcă – cînd o întîlnește prima oară, după ce au corespondat o vreme, îmbrățișînd-o, i se adresează cu cuvintele: „...acum vă recu-

nosc, aveți umorul din scrisori” (totul pigmentat de o întîmplare nostimă). Ecaterina Oproiu, cronicarul și dramaturgul inteligent, excedată de excesul protocolar prelungit, îl curmă astfel: „Deocamdată doar te pup cu drag și, pentru Dumnezeu, nu mă mai striga cu «stimată doamnă». Mă cheamă *Catrinel*”.

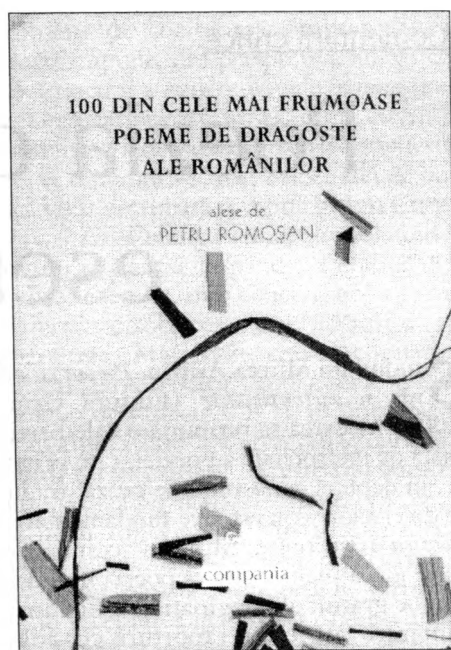
Aceste seturi de corespondență, livrate acum cititorului, sporesc mult valoarea documentară a cărții – sipet de mărturii care refac o imagine vie a activității teatrale din anii 1978-1989 îndeosebi, cu entuziasme, vise, dificultăți, într-un melanj pitoresc, pe un diapazon din care nu lipsește nimic: aventura intelectuală, dramatismul, emoții, generozități, sublimități, hilarul, grotescul, tragicul, dar și ingratitudinii și vanități. Cartea refacă nu numai o istorie a teatrului românesc – ea resuscită, pentru o clipă, imaginea unor monștri sacri care au asigurat demult un loc în pantheonul dramaturgiei și artei spectacolului teatral românesc, ci și o hartă a relațiilor interumane (mulțime de informații rare), surprinzîndu-i dincolo de cortină sau la masa de scris, deși mulți sînt de acum umbre, trecuți dincolo de Aheron, plecați să moară puțin, vorba poetului. Lista lor e atît de lungă încît nu-i mai trec pe toți în revistă. Mulți au fost legați de Oradea (stagii din cariera lor de actori, regizori, pentru a se îndrepta apoi spre alte zări), prezenți la unele ediții ale „Săptămîinii teatrului scurt”, sau cu prilejul unor montări scenice: M. Sorescu sosit la premiera absolută cu *Casa evantai*, Teodor Mazilu, Ion Olteanu, regizorul reprezentației cu *Occisio Gregorii...*, I. Zamfirescu, reputatul istoric al teatrului etc. Sumedenie de „istorii” (e antologică scena dialogului dintre Dumitru Popescu-Dumnezeu și I.D. Sirbu cu prilejul unei întîlniri la Ministerul Culturii cu directorii de teatru și secretarii literari) cu și despre actori/regizori ne vin întîmpinare încîntătoare, scoase din neuitare, dar nu lipsesc nici „isterii” teatrale (la vizionări, rivalități, invidii, specifice unui climat de competiție și birfă – nimeni nu-i întrece aici pe actori), varii taclale, șuete etc., încît în text zboară și unele săgeți benigne – „...eu sînt un biet creștin cu frica lui Dumnezeu. Lui Everac i-e frică de Popescu (Dumnezeu); e o deosebire, nu?” îi scrie o dată I.D. Sirbu. Sau, același, altădată, despre Horia Lovinescu „pe vremea cînd încă nu-i fugise nevasta. Pe care o felicit, nici eu nu aș putea trăi cu citadela asta sfărîmată”. Admirația, prețuirea și dragostea epistolierilor se revarsă generoase asupra Vetuței Pop, incluzîndu-i adeseori și pe propriii membri ai familiei („alchimistul tău soț”, scrie Gary, copiii), cartea dezvăluind risipirea autoarei scîndată uneori între cămin și teatru, gazdă perfectă a unor „festinuri” culinare, fie și frugale, în penuria alimentară a epocii comuniste – actorii fiind mereu flămînzi, cei tineri îndeosebi. Toți companionii molipsiți de forța metaforei teatrale – terenul care-i reunește – o îndrăgesc, are foarte mulți prieteni („Nu am foarte multe prietene. Amici, da, destui” scrie undeva): D.R. Popescu îi mulțumește pentru că l-a asaltat cu telefoa-

Erosul ca subiect major

Culegerea *100 din cele mai frumoase poeme de dragoste ale românilor*, alcătuită de Petru Romoșan (București, Ed. Compania, 2003), continuă un mai vechi proiect al autorului, început printr-o antologie de 100 dintre cele mai importante poeme românești dintotdeauna. De această dată, criteriul tematic a decis asupra unei alcătuirii ce funcționează cu succes, în primul rând ca o istorie a poeziei românești în cele mai reprezentative (din nou!) momente ale sale. În al doilea rând, antologia descrie și o hartă, foarte pertinentă, a formelor și mentalităților poetice românești, precum și o istorie esențială a receptării, în conștiința poetică românească, a modelelor din spații culturale străine. În termenii lui Petru Romoșan (semnatar al câtorva pagini introductive, intitulate *Noul spital al amorului*), „în prima jumătate a secolului al XIX-lea, temele și motivele circulă în lumea balcanică, dintr-o cultură în alta, de la un autor la altul, fără ca originalitatea [...] să-i preocupe din cale-afară pe rapsozi. Iar contactul cu Occidentul de dinainte și de după anul 1848 nu e întotdeauna fertil pentru creația poetică. Codurile și formu-

lele occidentale pregnante iau grabnic dar nu substanțial locul sensibilității locale orientale, fragilă și aparent fără viitor [...] Odată cu Mihai Eminescu se restabilește un fericit echilibru între simțire și forme – geniul Văcăreștilor renaște într-o croială matur europeană“. Culegerea nu se oprește însă la momentul Eminescu, ci continuă, istoric, cu mult după acesta. Alături de texte ale prepașoptiștilor (Văcăreștii, Costache Conachi, Anton Pann) și pașoptiștilor (Heliade-Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, Alecsandri sau Cârlova), și după un grupaj de cinci poeme eminesciene reprezentative, selecția antologatorului mai include poezie simbolistă (Macedonski, Petică, Dimitrie Anghel, Ion Minulescu), tradiționalistă (Voiculescu, Maniu, Pillat), avangardistă (Geo Bogza, Ion Vineanu, Virgil Teodorescu), modernist târzie (Magda Isanos, Radu Stanca, Geo Dumitrescu, Marin Sorescu, Ana Blandiana), oniristă (Leonid Dimov), „șaptezecistă“ (Adrian Popescu, Horia Bădescu, Mircea Dinescu, Dorin Tudoran) și optzecistă (Mircea Cărtărescu, Marta Petreu, Cristian Popescu). Nu lipsesc, desigur, poeme ale

„clasicilor“ (Arghezi, Bacovia, Blaga, Barbu, Doinaș ori Nichita Stănescu), precum și o sumă substanțială de alți autori, a căror selecție nu e întâmplătoare, ci e fundamentată pe criteriile valorice și tematice care stau la baza alcătuirii volumului. Cartea constituie, astfel, atât un excelent instrument de lucru pentru studiul și cercetarea de profil, cât și un prilej de intimă, voluptoasă și estetică lectură.

CĂLIN TEUȚIȘAN

nele pentru a termina *Domnul Montaigne bea ape minerale*, alții descoperă în ea un om viu, efervescent, imprimând lucrului bine făcut modestie, „un inefabil, ceva de sensibilitate, de inteligență, de superioritate umană“ (I. Zamfirescu). Radu Ifțimovici de abia așteaptă revederea cu autoarea pentru a deșerta „sacul cu birfe nostime și spirtoase“. Ioana Mărgineanu prețuiește activitatea ei de „eminență cenușie“ a Teatrului orădean. „Tu ai rămas sufletul teatrului...“ scrie altcineva. Un confrate secretar literar sintetizează astfel figura spiritului ei: „Inteligență+spirit polemic=V. Pop“. „Sunteți o «epistolară» foarte bună și o gospodină perfectă...“ scrie dramaturgul Radu Ifțimovici. Ce mai, Vetură Pop, secretară literară a teatrului orădean timp de trei decenii, deși filolog prin formație, nu propriu-zis teatrolog, este socotită de toți oamenii scenei ca fiind una de-alelor. Encomiile acestea și altele nu-s de circumstanță, convenționale. Este prețuită de toți tocmai pentru că știe perpetua valorilor prieteniei, încât corespondenții își deschid sufletul în registrul unei sincerități nețârmurite, oferindu-ne pagini de mare autenticitate umană. Întreține, cultivă legăturile ani de zile chiar cu cei plecați din țară. Mustesc de umor, ironie scrisorile lui I.D. Sirbu (cunoscute de altfel din revista *Apostrof* și din ediția *Scrisori către bunul Dumnezeu*, îngrijită de Ion Vartic) și acelea ale lui Radu Ifțimovici, sunt ceremonioase, protocolare acelea ale lui I. Zamfirescu și I. Olteanu, oameni de „modă veche“, veritabili gentlemani. Cel mai taclagiu (cu un turcism folosit de epistolier) este dramaturgul Tudor Popescu (dintre orădeni, Jean Săndulescu), cel mai grav, controlat, criticul Valentin Silvestru, cea mai vorbărească, autoarea însăși. Pe mulți i-a cunoscut bine, și i-a apropiat la Oradea, în țară sau la București: N. Carandino, Zoe Anghel, Dina Cocea, Marietta Sadova, Ileana

Berlogea, Sanda Manu, Horia Lovinescu, Sorana Coroamă Stanca, Mihai Dimiu, Paul Caravia, Leopoldina Bălanuță, Florin Piersic, Adrian Pinteș etc., în afara celor pomeniți deja; alții sînt evocați prin mărturii indirecte (Haig Acterian, Sică Alexandrescu, Dem Rădulescu, Radu Penculescu etc.). Orădenii, desigur, nu puțini, trec prin pagini: Dorel Urlățeanu, unicul artist emerit, Ion Măinea, neuitatul Salieri, Constantin și Dalma Simionescu, Alla Tăutu, M. Segărcianu, J. Săndulescu, Radu Vaida etc., directorii Emanuel Enghel, E. Țugulea, M. Bradu, E. Harizomenov, Sergiu Savin; regi-zori și actori care au marcat la Oradea o epocă: Radu Penculescu, „un Grotowski al românilor“, Valeriu Moisesescu, Ion Marinescu, Valeriu Grama, Ducu Darie, Al. Colpacci, Victor Frunză; cronicarii dramatice: D. Chirilă, Mircea Morariu, printre cei mai redevabili din țară. În arca generoasă a prieteniei, *id est* a iubitorilor de teatru, Vetură Pop îi cuprinde pe mulți alții: scriitorii precum Ana Blandiana, Romulus Rusan, Mircea Zăciu (prin *Jurnalul* său), sau pe văduvele dramaturgilor Tudor Mușatescu și Mircea Ștefănescu etc. Textura în care sînt fixați – oameni, evenimente, întâmplări – este foarte densă, vie. Cartea recuperează roaua amintirii unor spectacole eveniment: *Ciocir-lia*, *Occisio Gregorii...*, *Montserrat*, *Amadeus*, *Apus de soare*, *Discipolul diavolului*, *O scrisoare pierdută* (inclusiv turneul în Grecia), *Pescărușul*, *Emigranții* etc. Scrisorile, o parte, desigur cele mai importante, deoarece Vetură Pop mai are un sac, destinate poate unui al doilea volum sau oricum posterității, gravează, bineînțeles, în jurul problemelor, intereselor profesionale, sînt substanțiale, frumoase, deși aparențele nu trebuie să ne înșele, lumea scenei fiind în realitate dură, plină de orgolii, vanități, chiar meschinărie... Apoi, epistolierile îndoasebi, pecete a femi-

nității, confesindu-se, largesc adeseori sfera în registrul omenescului, bucuriei comunicării firești, necontrafăcute – nota indicibilă a corespondenței lor, cum remarcă cineva. Autoarea însăși o ia mereu „razna“, vorbind despre una pentru a ajunge mereu la cu totul altceva. Volumul e plin de „povești teatrale orădene“, întâmplări vesele și/sau triste, taclale, birfe, chiar rețete culinare. El reface un uriaș *puzzle* evocativ, intens colorat, expresiv. El se recompune prin varii modalități – interviul, autointerviul, portretistica, anecdotică, bavardajul, retrospectiva, inerente repetiții, comentarii, glose în marginea scrisorilor etc. Autoarea privește în urmă fără mînie, cu luciditate, cu duioșie și umor. Mar-tor creditabil, Vetură Pop reînvie în text atîția slujitori ai celor două muze, Thalia și Melpomene, scoțind din oglinda memoriei afective chipuri, spectacole, mentalități, într-o carte doldora de informații (notele parante-tice sunt cît se poate de oportune). Ea știe tot ce mișcă în viața teatrală românească, cunoaște bine „divina“ breaslă și oamenii ei. Actul recuperator al Vetură Pop din cartea sa *Istorie și isterie teatrale*, concomitent riguros și cald-comprehensiv, va face deliciul atîtor împătimiți ai scenei de pretutindeni, deoarece ea știe comunica ceva din miraco-lul actului teatral. Pentru a încheia în regis-tru... alchimic, vom afirma că autoarea, ad-mirabilă cunoscătoare a *sufletului lumii teatrale*, și-a descoperit „Legenda Person-ală“, „suma întâlnirilor providențiale“ (P. Co-elho), identificîndu-se – destin asumat – cu acest univers în care a intrat acum patru de-cenii și de care nu se poate despărți, dulce otravă care a subjugat-o pe această „droga-tă a scenei“, cum o alintă amical Ion Vartic.

VALENTIN CHIFOR

Poezia ca gândire esențială

Studiul lui Mircea Arman, *Poezia ca adevăr și autenticitate* (Editura Grinta, 2003) încearcă să propună o cale privilegiată de interpretare a poeziei, care să ignore, în deplină cunoștință de cauză, tradițiile diverselor școli estetice fundamentate în *Poetica* aristotelică. Motivul acestei atitudini: ideea-prejudecată că poezia nu-i decât un joc gratuit al imaginației, o ficțiune, o fantazare ale cărei raporturi cu adevărul sunt ne semnificative. Pentru Mircea Arman însă lucrurile nu stau deloc așa: în primul rând fiindcă poezia nu este un rod al imaginației și nu se situează, axiologic, într-o distanță mimetică dublă, ca la Platon, ci izvorăște dintr-o „capacitate imaginativă” (sintagma îi aparține) – o facultate care, din câte ne dăm seama după parcurgerea lucrării, ține de intelectul activ, de acel *nous apathetikos* aristotelic prin care omul se bucură de contemplația celor inteligibile; în al doilea rând, chiar conceptul de adevăr trebuie rediscutat, el nereprezentând doar reductiva *adequatio rei ad intellectus*, ci *a-letheia*, „ieșire din ascundere” (Heidegger), „ieșire din uitare” (Anton Dumitriu) sau *ale-theia*, „alergare divină” (Platon).

Odată făcute aceste precizări, statutul poeziei în raporturile ei cu adevărul se modifică radical și pe această cale încearcă să pășească autorul, având drept metodă fenomenologia, în varianta ei hermeneutică întâlnită mai ales la M. Heidegger, *Originea operei de artă*. (De altfel cartea conține și un interludiu, situat între cele două părți principale și intitulat *Scurt istoric asupra noțiunii de fenomen. Ce este fenomenologia* în care opțiunea metodologică primește o explicație.) Spre deosebire însă de lucrarea filosofului german, studiul de față încearcă și o întemeiere, care premerge analizei propriu-zise a „poetilor ființei” și alcătuiește, în fapt, prima jumătate a cărții, *Expunere prealabilă a noțiunii de adevăr și autenticitate*.

Ajunși în acest punct trebuie să remarcăm un lucru: ori de câte ori intervine câte o întrebare fundamentală, autorul întinde mai întâi un fir istorico-filosofic, realizând practic mici monografii (în care talentul de *a povesti* filosofia nu este dintre cele de ne băgat în seamă) și apoi întrețese în marginea lui, prin referințe bibliografice diverse, un tablou consistent. Așa se întâmplă cu noțiunea de „adevăr”, care o antrenează după ea pe cea de „filosofie”, și nu altfel se derulează analiza celor câțiva poeți considerați fundamentali pentru demonstrațiile acestui studiu.

Dar să revenim. Ce este adevărul? Întrebarea, care „se confundă cu însăși existența și dezvoltarea gândirii umane”, primește diverse răspunsuri, de la gânditor la gânditor, răspunsuri nu de puține ori laconice și, având pe alocuri trăsăturile unei rapide treceri în revistă. Concluzia: în

acord cu același Heidegger (al cărui geniu tutelar este indiscutabil) „fiecare filosof și-a construit un concept al adevărului în funcție de propria raportare la lume și cunoaștere”, fapt care l-a făcut pe Johannes Lohmann să considere că, de fapt, ar fi vorba despre „forme ale adevărului”. În fața unei asemenea dizarmonii subiective e nevoie de un excurs în istoria conceptului de filosofie pentru a face lumină, ca disciplină care a avut drept scop susținut tocmai adevărul.

Așadar: ce se poate înțelege prin termenul de „filosofie”? Alături de explicațiile prin care mari gânditori occidentali au circumscris acest concept (de la Descartes și până la romantismul german), se insistă asupra celor șase definiții ale lui David Armeanul din cunoscuta sa *Introducere în filosofie*: „cunoașterea celor ce sunt ca fiind ceea ce sunt”, „cunoașterea lucrurilor divine și omenești”, „practicarea morții”, „asemănarea cu divinitatea pe cât îi stă omului în putință”, „artă a artelor și știința a științelor” și „dragoste de înțelepciune”. De o importanță deosebită se dovedește definiția din *Metafizica* lui Aristotel, *theoria thes alétheias*, dată fiind traducerea termenului de *theoria* nu prin „știință”, ci, pe urmele lui Anton Dumitriu, prin „vedere, primire în sărbătoare, contemplație”. După acest ocol necesar în vârtejul căruia vor fi angrenate și alte câteva concepte fundamentale (principiu, ființă, rațiune, intelect pasiv, intelect activ etc.), sensul adevărului va fi conceput ca „non-uitare ce ține de regiunea superioară a intelectului și care se află într-un prezent etern, continuu”, ultima parte accentuând caracterul de „ajungere neîncetată la prezență” pe care-l ia termenul de ființă, în înțelesul participial din limba de origine. Un sens al adevărului cu care, după cum se va demonstra, poezia are mai mult în comun decât oricare altă artă a cuvintelor...

Și într-adevăr, în ultima parte consistentă în care are loc efectivă analitică a celor mai importanți poeți din istoria neuitării ființei, poezia își dobândește o poziție pe care nici filosofia n-o poate concura. O amplă discuție asupra aezilor antichității (Hesiod, Homer, Orfeu, Pindar și... Parmenide), care va ocaziona considerații importante asupra mitului, va dovedi totodată și caracterul privilegiat de contemplare /vedere a adevărului. Mai mult, prin *Munci și zile* diagnosticul îndepărtării continue de lumea divină este deja anunțat: omul vârstei de fier aproape a uitat timpul când „esența era privită în toată măreția ei într-o revelație *ca lumina*”, iar „liniștea înțelepciunii” a fost luată de „neliniște”. Numai de la acest concept central gândirii heideggeriene și doar în orizontul lui se mai poate parcurge drumul înapoi... Dante va descoperi acest drum prin călătoria inițiatică pe care autorul *Poeziei ca adevăr și autenticitate*

Mircea Arman

**POEZIA CA ADEVĂR
ȘI AUTENTICITATE
O CERCETARE
FENOMENOLOGICĂ**

te o consideră a fi „ieșirea umanității la lumină” și va înțelege că „poezia nu este doar o artă, ci o modalitate autentică de cunoaștere, unică și directă, nemijlocită”. Hölderlin, la rândul lui, va ști că „poetul este acel privilegiat care, în ciuda sărăciei și nopții în care s-a scufundat lumea, în ciuda absenței Zeului care a fugit, aduce, din interiorul limbii și prin ea, acel ceva ce stă la temeiul existenței umane, care o rostuește și o întemeiază: adevărul, ființa”. Iar Rilke nu va înceta să cânte această „deschidere a ființei autentice” care este adevărul.

Așa stând lucrurile opera de artă nu va mai putea fi considerată un *artifex*, o „făcătură frumoasă”, ci va deveni „căutare și definire specifică a omului și a relației sale esențiale cu ființa”, „gândire autentică care, prin modalitatea sa specifică a cărei esențialitate se concretizează în *metaforă*, grăiește esențial despre *Om*. Filosofia, aflată în stadiul terminal, trebuie să gândească în perspectiva poeziei, pe urmele ei, ca mai apoi, prin mijloacele sale specifice, concretizate în discursul *dianoietic* să aducă la înțelegerea rațiunii ceea ce poetul a revelat prin acel *totul dintr-o dată* al intuiției poetice”.

Profundă, bine documentată și mai ales scrisă cu multă dragoste, lucrarea lui Mircea Arman, *Poezia ca adevăr și autenticitate*, este, indiscutabil, o provocare. Întâi, pentru cei ce nu iubesc fenomenologia; în al doilea rând, pentru reprezentanții unei direcții estetice tradiționale (și aici puțini dintre criticii literari contemporani s-ar putea eschiva!); și nu în ultimul rând, pentru cei iubitori și de poezie, și de gândul filosofic ce se arcuiește în marginea ei. Care vor fi primii care vor arunca piatra? Și care o vor lăsa să cadă?

NICOLAE TURCAN

Constantin Cubleșan

lo de o anume afecțiune reciprocă, pe cei doi îi lega, crede Mircea Vulcănescu, o prietenie „făcută din dragistea lor pătimașă pentru tot ce e românesc, autohton, înche-gat organic și «înfipt ca stejarul» în pământ românesc“. Tocmai de aceea, *imagi-nen* exactă a lui Creangă în epocă este văzută și înțeleasă doar de Eminescu: „dacă a existat vreunul din contemporanii lui care să aibă despre Creangă o icoană apropiată de aceea a timpului nostru, acela nu e decât Eminescu“ sau, invers: „dacă îl vedem astăzi pe Creangă cu ochii oarecui din cei care s-au apropiat de el încă fiind viu, cu ochii lui Eminescu îl privim“. E o *icoană* ce arată un Creangă „emanație a pământului, cu parfum tare“. Tocmai de aceea se impune categoric iluminarea *cauzei actualității* lui Ion Creangă. După Mircea Vulcănescu ea trebuie căutată în două perspective. Una subiectivă („ținând de nota memoriei în general“) și alta obiectivă („ținând de natura particulară a chipului lui Creangă“), pe care le și detaliază. În latura *subiectivă*, Creangă, spune Mircea Vulcănescu, „ne-a cucerit prin felul lui de a fi simplu, așa ca un urs, direct, neîndemânatic, un om în fața căruia nu ai nevoie să te silești a fi co-rect, ci numai să fii cum îți e felul“. Din punct de vedere, însă, al ordinului obiec-tiv al actualității sale se are în vedere „ca-racterul lui impersonal și reprezentativ“, adică „viața și problematica ei reproduce, până în cele mai mici detalii, problemele și necazurile majorității neamului nostru“, ceea ce face ca el să piardă „interesul bio-grafic individual“, viața lui devenind „in-

dical refuzând cu hotărâre tumultul istoriei. Cioran, dimpotrivă, din vituperantul individualist anarhoid care fusese în nihilista sa carte de debut, a nimerit, cu *Schimbară la față* (și, mai ales, cu scrisorile sale din Germania hitleristă publicate în «Vremea») într-o ideologie a miriapodului colectiv (exprimându-se pe sine ca ființă istorică unitară, expansiv-agresivă și anihilatoare de alteritate). Pentru Eliade, în ce-l privește, proaspăt întors din India și absorbit de pregătirea doctoratului, politica în sensul propriu al cuvântului rămânea cu totul pe dinafara zonei lui de interes⁴. Mihail Șora își povestește istoria, încercând și-o explicație pentru complicata evoluție a generației sale: criza economică de la începutul anilor '30, deruta morală a tinerilor, corupția politică, problema identitară etc. Pline de farmec și de prețioase informații, aceste pagini merită citite cu creionul în mână.

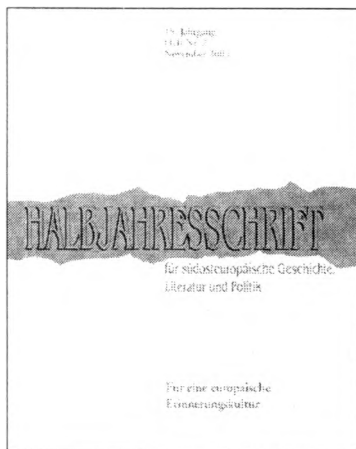
PRAETEXTATUS

In numărul pe noiembrie-decembrie 2003 al *Vieții Românești*, Mihail Șora publică o frumoasă evocare a anilor interbelici și a generației sale; este vorba, mai precis, de generația lui Eliade, Cioran, Vulcănescu, Sebastian, Comarnescu, Silber. Cităm: „Ceea ce, atunci, ținea laolaltă gruparea criterionistă nu era orientarea ei politică propriu-zisă (în genere neutră, cu minime excepții, situate însă la extreme:

Silber la comuniști, Polihroniade la legionari); ceea ce ținea laolaltă era setea de a înțelege ceea ce se petrecea în lumea largă și de a ține pasul cu lumea, precum și fervoarea cu care acest act de inteliecție – și de comunicare! – era dus la îndeplinire, sub zodia conceptului eliadesc de «autenticitate», preluat la modul ironic și «arătat cu degetul», sub numele de «trăirism» de un individualist ireductibil (el însuși, de altfel, aparținând prin vârstă aceleiași generații), precum Șerban Cioculescu.

Insist asupra faptului că generația aceasta nu era, nici ca opțiuni spirituale, nici ca orientări ideologice, omogenă din start. [...] Trei voci păreau, atunci, să mizeze pe *individ* ca entitate întemeietoare: Eugen Ionescu cu patetica includere (autovvalorizantă: «Cum eram, tot mă iubeam») a propriei persoane în viziunea de ansamblu pe care și-o formase, Mihail Sebastian, cu un fel de scepticism simpatetic traversat de o undă de ironie montaigneană, în sfârșit, Constantin Noica, cu suverana detașare proprie unui raționalism ra-

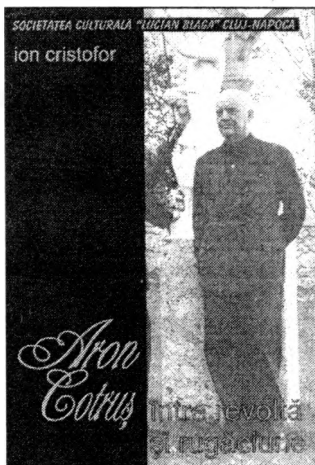
Halbjahresschrift. Für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik. Dedicată istoriei, literaturii și politicii, scopul acestei reviste este restaurarea și recuperarea autentică a evoluției economice, sociale, culturale și politice în Europa Centrală, de Est și Sud-Est. Autorii nu doresc – citim deja pe prima pagină interioară a revistei – decât *expunerea obiectivă* a situației acestor țări, respingând orice culoare de naționalism, extremism politic sau revizionism. Așadar, pe un fond imparțial, Caietul nr. 2 din noiembrie 2003, cu subtitlul *Pentru o cultură europeană comemorativă*, consacră cele mai multe articole spațiului politico-cultural românesc.

Răsfoind cele patru secțiuni ale acestui număr – *Istorie și politică, Literatură, Tribuna, Cronică* – primul lucru pe care dorim să-l semnalăm în secțiunea de literatură este prezența unei selecții de poeme, semnate Marta Petreu. Este un fapt care trebuie salutat ca atare pentru că semnifică intrarea unui fragment al culturii române în spațiul cultural german. Este vorba despre zece poeme selectate din volumele *Apocalipsa după Marta*, *Cartea mâniei*, *Loc psihic*, *Dimineața tinerelor doamne* și traduse în limba germană de Rolf-Frieder Marmont. În aceeași secțiune, Johann Böhm semnează *Portret. Heinrich Zille*, iar în cadrul unui proiect de a oferi cititorului o mică antologie de texte literare clasice este redat un fragment din celebra poezie *Zlatna. Sau despre liniștea sufletului* a lui Martin Opitz, poezie scrisă în perioada în care poetul a profesat în Alba-Iulia. Secțiunea *Tribuna* lansează un mesaj foarte clar formulat: să recuperăm împreună istoria, să o rescriem, să conștientizăm faptele pentru ca astfel să evităm pericolul repetării lor! Markus Meckel face o pledoarie în acest sens: *recuperarea istoriei în perspectivă europeană*. În aceeași ordine de idei, personalități din diferite țări – Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria, Germania – semnează un apel pentru instituirea unui centru european împotriva evacuirilor forțate și deportărilor. Acestea au constituit un „capitol întunecat” în istoria secolului al XX-lea, iar crearea unui astfel de centru ar însemna un pas important în vederea co-participării țărilor europene la modelarea unui viitor comun. În sfârșit, *Fondarea comisiei generale pentru cercetarea Holocaustului românesc* face obiectul ultimului articol al secțiunii, în toamna lui 2004 fiind preconizată prezentarea unui raport cu cercetările la zi, raport care va constitui un capitol dedicat Holocaustului în manualele de istorie. Secțiunea *Istorie și politică* ne oferă două articole foarte interesante. Primul, *Destin și responsabilitate: Germanii și evreii în România, de la sfârșitul primului război mondial și până la preluarea puterii de către comuniști*, îl are drept autor pe Hildrun Glass (cea mai importantă publicație recentă a sa este *Minoritatea între două dictaturi. Despre istoria evreilor în România 1944-1949*, apărută în 2002 la München), doctor în filosofie, colaborator științific al Universității din München, Departamentul de Istorie a Europei de Est și Sud-Est. Interesantă este situația pe care o reliefează autorul; dacă în 1930, în România se aflau 745.421 de germani și 728.115 de evrei, pe parcursul anilor numărul scade tot mai mult, ajungând ca în 1966 să mai existe în țară 382.595 de germani și doar 42.888 de evrei. *Conexiuni istorice; extremism de dreapta și revizionism în România* se intitulează articolul lui William Totok (autor liber profesionist, trăiește în Berlin, ultima sa lucrare, *Constrângerea memoriei. Însemnări, documente, amintiri*, a apărut la Editura Polirom, 2001) articol ce încheie secțiunea. Pornind de la convingerea că îmbinarea moștenirii extremiste de dinainte de 1945 cu ideologia național-comunistă în România postbelică se exprimă cel mai clar în manifestările publice ale Cenaclului Flacăra, întemeiat în 1973 și condus până în 1984

de poetul Adrian Paunescu, autorul, făcând o analiză destul de îndrăznească, încearcă să traseze câteva linii de interpretare ale evoluției extremismului în România. Avram Iancu, figură emblematică pentru români – „Trăiască duhul lui Iancu”!, strigau „fanii isterici” la întâlnirile de la Flacăra –, Corneliu Zelea Codreanu, care vedea în acesta un precursor al legiunii, spunând că moșii îl cântă pe Iancu deoarece el dorea să-i apere de „ceata evreiască” – Corneliu Vadim Tudor (*Rugăciunea lui Avram Iancu*) – Adrian Paunescu (*Scrisoare către Avram Iancu*): iată, cu alte cuvinte, cercul perfect al evoluției extremismului românesc. În plus, autorul nu uită să sublinieze și rolul care i-a fost atribuit lui Lucian Blaga de către legionari, aceștia susținând că, prin drama sa *Avram Iancu* din 1934, filosoful s-ar fi declarat un simpatizant al legiunii și, după toate aparențele, i-ar fi dedicat-o lui Corneliu Zelea Codreanu. Aceste afirmații sunt făcute numai pe baza textelor legionarilor și neolegionarilor, și fără nici o confirmare pe textele lui Blaga însuși. Ar mai fi de semnalat, la secțiunea *Cronică*, apariția volumului semnat de Ottmar Trașcă și Ana-Maria Stan, *Rebeliunea legionară în documente străine. Germane, franceze, maghiare*, apărută la editura Albatros, București, 2002.

ADRIANA POP

Cărți primite la redacție

Ion Cristofor, *Aron Cotruș între revoltă și rugăciune*, Cluj-Napoca, Societatea Culturală „Lucian Blaga”, 2003

- Valeriu Anania, *Opera literară. Străniul din Kipukua*, roman, prefață de Aurel Sasu, cronologie de Ștefan Iloaie, Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2003
- Italo Svevo, *O farsă reușită și alte povestiri*, traducere și cuvânt înainte de Helga Tepperberg, Cluj, 2002
- Helga Tepperberg, *Schmitz și Svevo*, Cluj-Napoca, Ed. Napoca Star, 2003
- Iustinian Gr. Zegreanu, *Curinte nerostite*, cuvânt înainte de prof. univ. dr. Mircea Popa, Cluj, Ed. Napoca Star, 2004
- Mircea Muthu, *Grafii*, Cluj-Napoca, Ed. Clusium, 2004
- George Vigdor, *Ancore de sânge*, cu o prefață de Valentin Tașcu, Cluj-Napoca, Ed. Clusium, 2000
- George Vigdor, *Arhitectura singurătății*, Cluj-Napoca, Ed. Clusium, 2003
- Adrian Michiduță, *Filosoful Mircea Florian. Bibliografie*, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2003
- Octavian Doclin, *Carte din iarna mea*, poeme, cu o interpretare critică de Olimpia Berca, Timișoara, Ed. Marinca, 2003
- Memoria, revistă a gândirii arestate, editată de Fundația Culturală Memoria, sub egida Uniunii Scriitorilor din România, nr. 44-45 (3-4/2003)
- George Vulturescu, *Stînci nuptiale*, Iași, Princeps Edit, 2003
- Ioan Lascu, *Incantații metalice*, Craiova, Ed. MJM, 2003

The European Cultural Foundation, care, prin The Fund for Central and East European Book Projects, ne-a sprijinit și pe noi o vreme, își sărbătorește în acest an 50 de ani de existență. Sărbătorirea este organizată pentru 24 aprilie la Amsterdam. Cum anul 2004 este și al largirii Uniunii Europene, Fundația Culturală Europeană va organiza conferințe și dezbateri internaționale despre rolul artei în schimbările sociale și politice din Europa.

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii din țară ai revistei Apostrof

Pentru anul 2004, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat poștal*, pe adresa:

Lukács Iosif
Fundația Culturală Apostrof
Cluj-Napoca, 400146, str. Iașilor, nr. 14
Prețul abonamentului este:

pentru 3 luni: 60.000 lei
pentru 6 luni: 120.000 lei
pentru 1 an: 240.000 lei

Taxe de expediere sînt incluse în această sumă.

Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expedierea promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an, primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei Apostrof

Pentru anul 2004, vă rugăm să vă abonați *direct prin redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (money order) în contul:

Fundația Culturală Apostrof
Cont: SV6534401300 (Euro)
Cont: SV6674381300 (USD)

Banca Română pt. Dezvoltare – Group Société Generale – Sucursala Cluj, str. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83, SWIFT BRDEROBU

Costul abonamentului este:

pentru 3 luni: 13\$
pentru 6 luni: 26\$
pentru 1 an: 52\$

În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediere par avion.

Editura „Biblioteca Apostrof” vă oferă următoarele titluri încă disponibile:

- EVELYN UNDERHILL, **Mistica. I. Fenomenul mistic**, traducere de LAURA PAVEL, postfață „Evelyn Underhill – Nae Ionescu” de MARTA PETREU, 1995, 332 p. 30 000 lei

- MARTA PETREU, **Apocalipsa după Marta**, poeme, 1999, 96 p. 50 000 lei

- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**, poezie, 2000, 88 p. 50 000 lei

Colecția „Filosofie contemporană”

- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**, traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p. 30 000 lei

- GABRIEL MARCEL, **Omul problematic**, traducere, note de FRANÇOIS BREDÉ și ȘTEFAN MELANCU, 1998, 140 p. 30 000 lei

- MICHEL HAAR, **Cîntul pămîntului. Heidegger**, traducere de IRINA PETRAȘ, 1998, 227 p. 45 000 lei

Colecția „Filosofie extrem-contemporană”

- JEAN-FRANÇOIS LYOTARD, **Postmodernul pe înțelesul copiilor**, traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 108 p. 30 000 lei

- VLADIMIR JANKÉLÉVITCH, **Să iertăm?**, traducere de JANINA IANOȘI, postfață de ION IANOȘI, 1998, 82 p. 30 000 lei

Colecția „Filosofie medievală”

- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**, traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 35 000 lei

Colecția „Filosofia religiei”

- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**, traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 40 000 lei

Colecția „Filosofie românească”

- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**, 1996, 392 p. 100 000 lei

- N. STEINHARDT, **Cartea împărtășirii**, ediție gândită și alcătuită de ION VARTIC, ed. a III-a, 2001, 140 p. 70 000 lei

- D.D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**, traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 35 000 lei

- VASILE MUSCĂ, **Filosofia în cetate**, 1999, 132 p. 35 000 lei

- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**, ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU, 2000, 132 p. 50 000 lei

Colecția „Ianus”

- NORMAN MANEA, **Despre clovni**, eseuri, 1997, 230 p. 100 000 lei

- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**, proză, 1997, 186 p. 40 000 lei

- FLORIN SICOIE, **Simbăta engleză și alte povestiri**, 1998, 130 p. 20 000 lei

- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**, proză, 1999, 192 p. 50 000 lei

- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan și Celestina** trad. de MARIANA VARTIC, prefață de ION VARTIC, 1999, 264 p. 60 000 lei

- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**, roman, 2001, 128 p. 50 000 lei

- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**, roman, 2001, 132 p. 99 000 lei

- MARTA PETREU, **Ionescu în țara tatălui**, ed. a II-a, 2001, 178 p. 100 000 lei

- ION VARTIC, **Cioran naiv și sentimental**, ediția a II-a adăugită, 2002, 440 p. 150 000 lei

- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a adăugită, 2002, 284 p. 150 000 lei

- ION VARTIC, **Clanul Caragiale**, 2002, 278 p. 160 000 lei

- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**, traducere de Janina Ianoși, prefață de Ion Vartic, 2003, 96 p. 75 000 lei

Colecția „Scrinul negru”

- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p., 20 000 lei

- I.D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**, ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 50 000 lei

- LUDOVICA REBREANU, **Adio pînă la a doua Venire**, epistolar matern, ediție îngrijită, prefață și note de LIVIU MALIȚA, 1998, 288 p. 50 000 lei

- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru)** Aforisme. Prefețe de I. NEGOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 30 000 lei

- PETRU DUMITRIU, **Vârsta de aur sau Dulceața vieții**, roman, text îngrijit și prefață de ION VARTIC, 1999, 208 p. 40 000 lei

- RADU PETRESCU, **Correspondență • Sinuciderea din Grădina Botanică** (variantele întii în facsimil), ediție de MARTA PETREU și ANA CORNEA, prefață de MARTA PETREU, 188 p. 50 000 lei

- RADU STANCA, **Aquarium**, selecția textelor și cuvînt înainte de ION VARTIC, ediție de MARTA PETREU, 202 p. 50 000 lei

- DORLI BLAGA, ION BĂLU, **Blaga supraviețuit de Securitate**, 240 p. 100 000 lei

- ALEXANDRU VONA, **Misterioasa dispariție a orașului din cîmpie**, proză, postfețe de MARTA PETREU și ION VARTIC, 2002, 152 p. 69 000 lei

- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**, prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 100 000 lei

- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești**, șotroane (în colaborare cu Editura Dacia), 2001, 144 p. 63 000 lei

- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii**, dicționar-antologie, 2002, 288 p. 160 000 lei

- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU, 2003, 112 p. 75 000 lei

Cărți noi

- IRINA PETRAȘ, **Camil Petrescu. Schițe pentru un portret**, 2003, 150 p.

- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinox” sau despre echilibru**, 2003, 176 p.

- MATEI CĂLINESCU, **Mateiu I. Caragiale: recitiri**, 2003, 162 p.

- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p.

- ȘTEFAN BORBÉLY, **Proza fantastică a lui Mircea Eliade. Complexul gnostic**, 2003, 224 p.

- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**, 2003, 146 p.

- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU, **F.W. Nietzsche. Viața și filosofia sa**, 2003, 128 p.

- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**, 2003, 128 p.

- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p.

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

ANA CORNEA
IRINA PETRAȘ
CLAUDIU GROZA
HORVÁTH SÁNDOR
LUKÁCS JÓZSEF
ANA POP
(contabilitate)

TEHNOREDACTARE:
DAN CRAIOVEANU

EDITORI:

☐ Uniunea Scriitorilor din România
☐ Fundația Culturală Apostrof
Cont la BRD Cluj:
în lei: SV7853701300
în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

☐ Ministerului Culturii și Cultelor din România
☐ Consiliului local Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. Iașilor, nr. 14, cod 400146
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@pcnet.ro

• Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne, editată de RODIPET S.A., la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM cu nr. 45630/22.05.1996

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

Tiparul executat la
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a revistei *Apostrof* este de a găzdui opiniile, oricît de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține, în exclusivitate, autorului.

Apostrof

APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE
LUNAR

Conversații cu Matei Vișniec

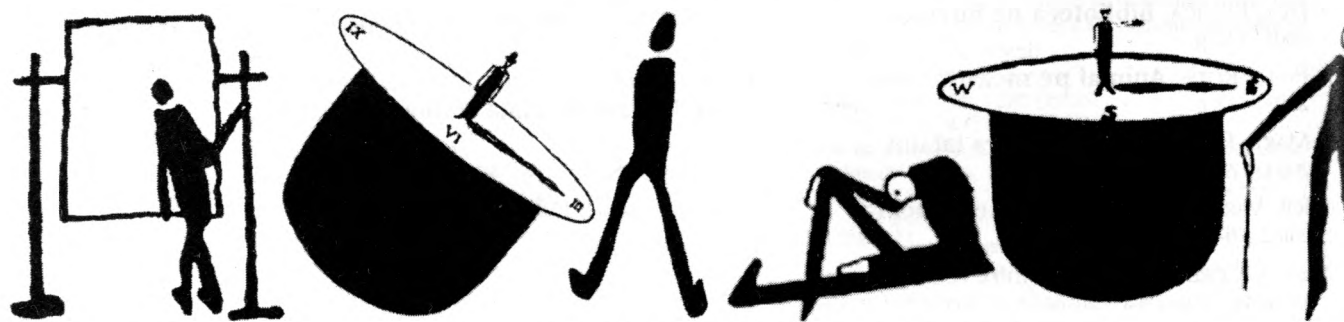
Gabriela Melinescu

și
Cornel Țăranu

despre Nichita Stănescu

Epistolă hivernală despre Japonia

de Michael Finkenthal

Revistă editată cu sprijinul financiar al MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR
și al CONSILIULUI LOCAL CLUJ-NAPOCA